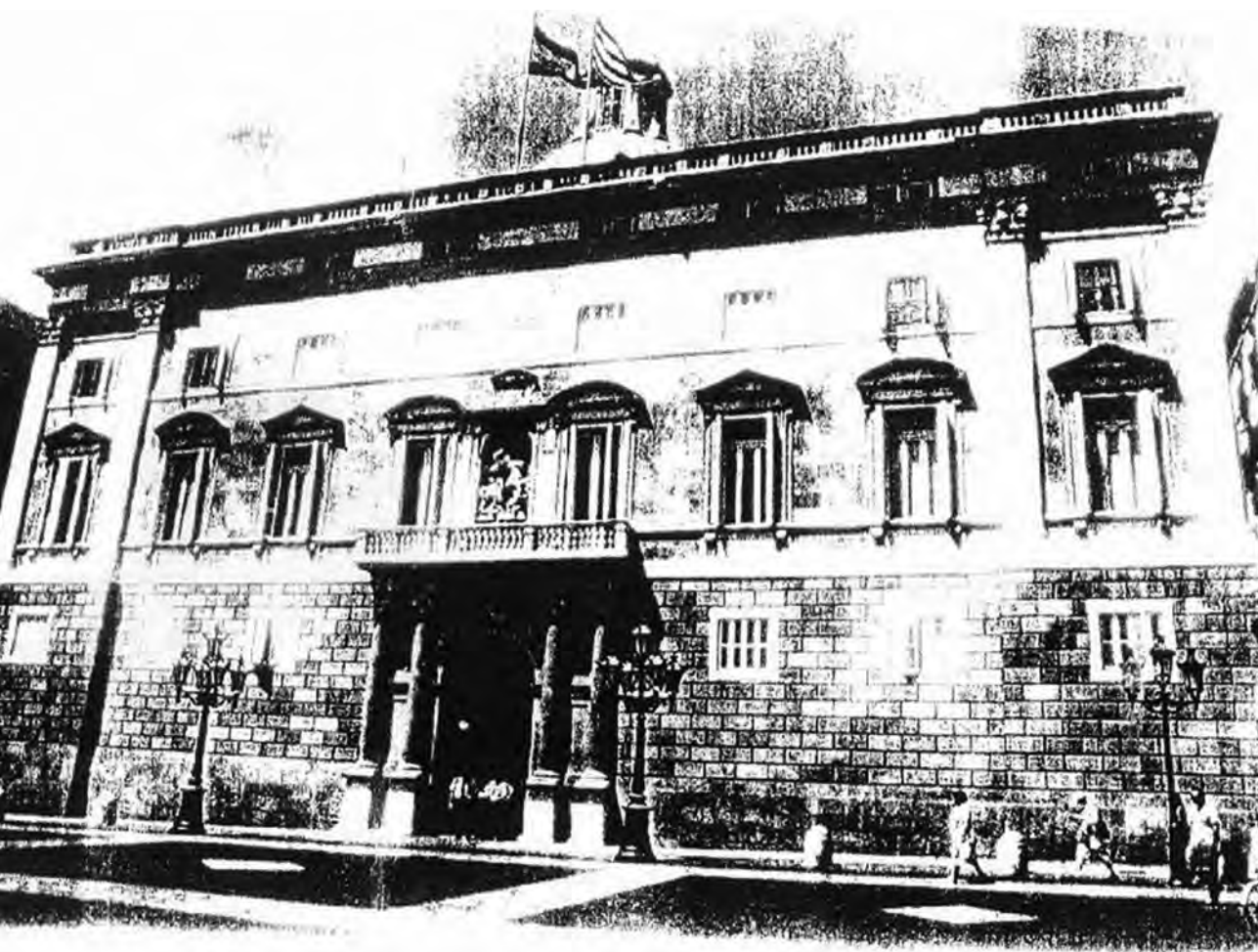

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Complot contra Companys

*L'afer Rebertés i la trama catalanista
per aconseguir la Generalitat
durant la Guerra Civil*

D'AHIR PER AVUI, 4

COMLOT CONTRA COMPANYYS

L'AFER REBERTÉS I LA TRAMA CATALANISTA
PER ACONSEGUIR LA GENERALITAT
DURANT LA GUERRA CIVIL

D'AHIR PER AVUI, 4

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

EDUARD PUIGVENTÓS LÓPEZ

COMLOT CONTRA COMPANYYS

L'AFER REBERTÉS I LA TRAMA CATALANISTA
PER ACONSEGUIR LA GENERALITAT
DURANT LA GUERRA CIVIL

BARCELONA
2008

Puigventós López, Eduard

Complot contra Companys : l'afer Rebertés i la trama catalanista per aconseguir la Generalitat durant la Guerra Civil. — (D'ahir per avui ; 4)

Bibliografia

ISBN 9788492583133

I. Societat Catalana d'Estudis Històrics II. Títol III. Col·lecció: D'ahir per avui ; 4

1. Companys, Lluís 2. Rebertés, Andreu 3. Casanovas i Maristany, Joan

4. Estat Català (Partit polític : 1936-) 5. Catalunya — Política i govern — 1931-1939 32(467.1)"1936-1937"

© Eduard Puigventós López

© 2008, Societat Catalana d'Estudis Històrics,

filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2008

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Fotoletra, SA

Passeig Sant Joan, 198. 08037 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 978-84-92583-13-3

Dipòsit Legal: B. 51339-2008

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

SIGLES	7
PRESENTACIÓ	9
AGRAÏMENTS	11
INTRODUCCIÓ	13
PREÀMBUL	17
1. LA CATALUNYA DE L'ESTIU-TARDOR DE 1936	19
Estat Català i la CNT-FAI: uns enfrontaments recents?	20
«Catalanitzar la revolució», o la recerca d'una sortida al poder anarquista	23
Els plans de conquesta de Catalunya	28
Les diferències entre Estat Català i Companys, i la necessitat de canvis	33
2. EL NOMENAMENT D'ANDREU REBERTÉS COM A COMISSARI GENERAL D'ORDRE PÚBLIC	37
El robatori de lingots d'or i platí: un muntatge o fets verídics?	43
3. L'AFER REBERTÉS: UN COMLOT PER ANIQUILAR EL GOVERN DE CATALUNYA	
I CERCAR LA INDEPENDÈNCIA DEL PRINCIPAT?	49
El descobriment del complot	57
Repercussions institucionals	70
Rebertés i Casanovas: dues solucions diferents a l'afer	74
L'entrevista amb Azaña	82
La trajectòria posterior d'Estat Català	83
La premsa catalana	89
La premsa estrangera	94
4. LA SESSIÓ DEL PARLAMENT DEL 18 D'AGOST DE 1937	97
5. CONTACTES INTERNACIONALS	103
EPÍLEG	107
ANNEXOS	111
Carta de Torres Picart a Josep Tarradellas en nom d'Estat Català	113

Al·locució de Joan Casanovas, president del Parlament, en l'acte d'Estat Català celebrat al Price l'1 de novembre de 1936	115
Ordre de detenció signada per Andreu Rebertés contra Concepción A. García	117
Declaració de Concepción A. García al Casal Federalista d'Esquerra del passeig de Gràcia	119
Declaracions de Torres Picart i Andreu Rebertés davant Josep Andreu i Abelló	121
Actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, dels dies 24, 25 i 26 de novembre de 1936	123
Interrogatori de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya a Joan Torres Picart	127
Al·locució de Joan Cornudella per ràdio la nit del 27 de novembre. Publicada pel <i>Diari de Barcelona</i> el dia 28	133
BIBLIOGRAFIA I FONTS CONSULTADES	135

Sigles

ACR	Acció Catalana Republicana
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
CADCI	Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria
CCMA	Comitè Central de Milícies Antifeixistes
CEHI	Centre d'Estudis Històrics Internacionals
CNT	Confederació Nacional del Treball
EC	Estat Català
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
FAI	Federació Anarquista Ibèrica
JEREC	Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català
NS!	Nosaltres Sols!
OMNS	Organització Militar Nosaltres Sols
ORMICA	Organització Militar Catalana
PCE	Partit Comunista d'Espanya
PNC	Partit Nacionalista Català
POUM	Partit Obrer d'Unificació Marxista
PSOE	Partit Socialista Obrer Espanyol
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
SEM	Societat d'Estudis Militars
SIM	Servei d'Informació Militar
SIMCA	Servei d'Informació Militar de Catalunya
URab	Unió de Rabassaires
URSS	Unió de les Repúbliques Socialistes Soviètiques

Presentació

Un enigma resolt

El tema Rebertés ha estat un veritable trencaclosques en el passat de la Catalunya en guerra. Com pot explicar-se la mort del cap de policia de Barcelona i la localització del seu cadàver a Martorell després d'haver estat tret del castell de Montjuïc?

Un veritable repte historiogràfic per a un jove historiador com és el cas d'Eduard Puigventós. No solament havia d'anar a pouar informació de tots els informes i escrits que feien referència al cas Rebertés, sinó que calia treballar en registres civils i judicials, amb totes les fonts bibliogràfiques, amb els testimonis i memòries del període. Havia d'anar a parlar amb gent que el va conèixer i el va tractar. Havia de cercar fonts orals de persones que havien coincidit amb ell i a buscar en la premsa dels primers mesos de la Guerra Civil esclatxos de llum en una aglomeració interessada d'informació, molt sovint contradictòria.

Trama nacional per apartar Catalunya de la guerra i anar vers una via independentista? Muntatge polític per afeblir Estat Català des de la CNT-FAI per evitar el creixement de sectors populars que poguessin demanar responsabilitats dels fets d'inseguretat que es vivien a la rereguarda de la Catalunya en revolució?

Un afer internacional? Una simple conversa d'impotència política per part del nacionalisme català més radical? O... tota mena de suposicions?

El que ha fet l'analista, com a bon historiador, és treballar sobre terreny ferm, això és, recerca, documentació, testimonis, trajectòries polítiques, relacions personals i fins i tot afectives i familiars, i veure qui es beneficiava més d'un final que només deixà el rastre d'un assassinat i uns exilis destacats.

Les discussions al Parlament de Catalunya després dels Fets de Maig de 1937 van amagar el tema sota les catifes d'un hemicicle forçosament inoperant per la guerra. Una anàlisi massa simple, ningú no pot creure's que hi hagués tan soroll per res.

En tots els fets concrets de la Guerra Civil a Catalunya cal filar prim. Les lluites entre partits, la derrota i el dolorós i dividit exili abocaven confusió i responsabilitats vers qui no podia respondre ni defensar-se.

Eduard Puigventós ha tancat el tema en la mesura que avui és possible fer-ho, amb la documentació de què hom disposa. Un resultat excel·lent per a un tema molt més que difícil i complex.

JOSEP MARIA SOLÉ I SABATÉ

Agraïments

Després de tants mesos de feina, no m'agradaria acabar sense donar les gràcies a aquelles persones que m'han ajudat i han fet possible aquest treball, per la seva paciència, col·laboració o simplement suport en aquesta tasca.

Primerament, als de casa, als avis i a la Maria, per aguantar els comentaris que contínuament feia sobre el tema, escoltar quan comentava els dubtes en veu alta o bé llegir el treball. Gràcies per la paciència, el suport i l'interès.

A Josep Maria Solé i Sabaté, un gran mestre i tot un referent, que ha participat amb entusiasme de les petites descobertes que he anat fent i m'ha donat consell en diverses decisions.

De la mateixa manera, a Enric Ucelay, pel cop de mà i intercanvi d'impressions en el tram final del treball, que m'han estat d'ajuda.

A Gabriel Xammar i el doctor Moisès Broggi, per l'atenció de parlar amb mi als seus domicilis i oferir-me de primera mà el testimoni directe de tota una època.

I, per acabar, també als arxivers del CEHI i la senyora Montserrat Catalán de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, per la seva ajuda i per facilitar-me els documents necessaris per al treball.

A tots, sincerament, moltes gràcies!

Introducció

Durant els darrers anys, la temàtica relacionada amb la Guerra Civil ha tornat a patir un *boom* considerable, si bé mai no ha arribat a decaure, atesos els setanta-cinc anys de la proclamació de la República i els setanta anys de l'inici de la mateixa guerra. I és que els anys trenta i el conflicte bèl·lic en si mateix, considerant la transcendental importància que adquirí per a la formació de la Catalunya contemporània i, sobretot, per l'interès que encara susciten avui dia les tensions, lluites i enfrontaments ideològics i socials que se succeïren, i les no menys rellevants repercussions, doten encara d'una aura d'intriga, d'emoció, de profunda vinculació directa amb la realitat dels nostres pares, avis o besavis, l'actualitat.

El present llibre és fruit del treball d'investigació que es presentà davant de tribunal, el setembre de 2007, a la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc dels estudis de postgrau de l'autor.

Amb la voluntat d'aprofundir en el coneixement de la situació, he volgut treballar l'*afer Rebertés*, que no deixa de ser un fet més, però que per la transcendència que arribà a tenir, sovint infravalorada, crec que es mereixia un tractament més acurat.

Amb el nom d'*afer Rebertés* coneixem el que suposadament fou un complot per part de membres del partit Estat Català per eliminar el Govern de la Generalitat de Catalunya, controlat, a parer seu, pels anarquistes, amb l'ajut, suport i connivència de qui era president del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas, i el comissari general d'Ordre Públic, Andreu Rebertés; i aquest últim en pagà les darreres conseqüències.

L'objectiu principal de la recerca rau a esbrinar què fou realment el complot: si realment existí, qui hi estava implicat, quin ressò tingué i quines responsabilitats se'n derivaren. La situació, l'any 1936, era ja prou confusa i els esdeveniments anaven tan ràpids que la societat civil patia grans convulsions, sobretot per l'efecte devastador de la guerra, però també pel trasbals que suposà la vida a la rereguarda.

Estem davant un tema que potser no és nou, però sí que ha estat poc tractat i que en darrera instància inclús podríem arribar a qualificar de tabú: admetre que en plena guerra hi havia grups disposats a derrocar el Govern, amb plans conspiradors que incloïen la compra d'armes i la utilització de milícies armades, o bé que els membres de partits catalanistes estaven també implicats en escàndols i desordres que generalment s'atribueixen només als anomenats «incontrolats», pot ser difícil. Per no parlar de les informacions que directament o indirectament impliquen també el president de Catalunya, Lluís Companys, en assumptes tèrbols. I és que, des del meu parer, potser hi ha hagut una manca de crítica a la mateixa República i a la Generalitat per part de les forces que se'n consideren hereves. N'ha prevalgut sobretot una exaltació de les virtuts, que sens dubte tingué, entès això, tanmateix, pel final tràgic que patí i també per oposició als corrents historiogràfics i polítics contraris, sense tenir-ne en compte en molts casos els defectes. En aquest cas, podem veure com la pretesa unitat antifeixista i el total compromís del catalanisme envers la revolució i la guerra queden en certa manera en dubte.

Per trobar la informació necessària, he resseguit exhaustivament tota mena de bibliografia, des de llibres de memòries, altres d'escrits per historiadors i alguns de publicats per membres dels partits implicats en l'afer, fins a arxius, fons i documentació vària, que m'han ajudat molt en la realització del treball. Cal dir, però, que no ha estat fàcil: la documentació no està sempre inventariada, o bé s'ha perdut. És el cas, per exemple, d'uns documents del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI), del Pavelló de la República, que trobo referenciats en una obra, però el lloc dels quals al fons ha desaparegut. Curiosament, no són els únics documents que falten.

Sigui com sigui, el present treball de recerca intenta fer una mica de llum a tot l'afer i arribar fins al final, resseguint tots els fils que queden penjats i analitzant els personatges que s'hi veuen implicats. Té la voluntat de ser el treball més acurat que se n'ha fet fins ara, esperant que pugui ser d'utilitat per a un millor coneixement de la realitat política i social de la Guerra Civil a Catalunya, però sobretot dins del món del nacionalisme radical i els seus enfrontaments amb l'anarquisme, hegemònic en aquelles dates als carrers.

Abans d'acabar, caldria incidir en un factor que pot suscitar algun dubte: el tema dels noms. Com tothom ha pogut comprovar alguna vegada, els cognoms sovint són escrits d'una manera o una altra segons l'autor. De manera que, per exemple, el president del Parlament, se l'anomena *Casanovas*, *Casanoves* o *Casanova*; en aquesta obra adquireixo la primera fórmula perquè és la més estesa, la que trobo en la documentació oficial i la utilitzada pel seu fill; però és un tema més delicat, sobretot, per al cas d'Andreu Rebertés: se l'anomena

Amadeu, Emili o *Pere*, i per al cognom podem trobar les fórmules *Revertés*, *Reverter*, *Reverte*, *Rebertés* o *Reberter*. En el present treball, he decidit utilitzar el nom de *Rebertés* per dos motius: el primer és que a l'únic document oficial que em consta que es conserva produït per ell mateix signa com a *Rebertés* i el segon és que consta inscrit al cementiri de Martorell amb aquest cognom, segons es desprèn de l'obra de Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroya. Hi ha el dubte d'utilitzar *Reberter*, tal com consta inscrit el seu pare en l'acta de matrimoni al Registre Civil de Barcelona, però els factors anteriorment descrits m'ho han fet descartar.

Així doncs, fets aquests aclariments, només em queda esperar que aquest treball sigui útil i entretingut per al lector, i aconseguir trobar una resposta a les hipòtesis plantejades. El gran historiador Josep Benet, recentment traspasat, qualificà l'*afer Rebertés* com un tema que «resta inclòs encara en el catàleg dels “enigmes de la Guerra Civil”». ¹ Que serveixi aquest treball també d'homenatge a la seva figura, exemple de lluita per Catalunya i per un millor i més destacat coneixement de la nostra història, lluny d'interessos i hipocresia.

1. Josep BENET, *Memòries I: De l'Esperança a la desfeta (1920-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 2008, p. 263.

Preàmbul

Tot i ser la una de la matinada, al despatx del comissari d'Ordre Públic, Andreu Rebertés, hi ha llum i s'escolta una animada conversa. A dins, el mateix comissari; Joan Casanovas, president del Parlament, i Joan Torres Picart, secretari general d'Estat Català, mantenen un diàleg sobre la present situació política catalana, el poder anarquista als carrers i les institucions, la gestió del president Companys i la necessitat de promoure un cop d'efecte per reinstaurar l'ordre. Recordem-ho: és la nit del 21 al 22 de novembre de 1936, en uns moments en què la Guerra Civil encara està en els seus primers mesos, amb Madrid a punt de caure en mans del general Franco i les seves tropes, s'albiren els primers brigadistes internacionals als camps de batalla i fa tot just un dia de la mort del cabdill llibertari Bonaventura Durruti. A què treu cap, doncs, aquesta reunió clandestina?

1. La Catalunya de l'estiu-tardor de 1936

La situació a Catalunya des de la derrota de les tropes rebels la nit del 19 de juliol havia estat confusa i cada partit, grup i sindicat havia cercat el seu espai dins la nova societat revolucionària que s'havia anat creant. Presa de diaris, confiscació de béns i edificis, creació de patrulles de control i cossos paramilitars, crema d'esglésies i convents, assassinats, col·lectivitzacions, enviament de milicians i d'armes al front, nous ajuntaments, fugida de gent de dretes o altres persones sospitoses de ser contrarevolucionàries... Per intentar posar fre a la situació, Lluís Companys nomenà Joan Casanovas, que era president del Parlament, cap de Govern el 31 de juliol, per bé que la inclusió de consellers del recentment creat Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) ocasionà ja les primeres discrepàncies i obligà a refer-lo pocs dies després, incloent-hi només personatges militants en organitzacions i partits específicament republicans. En aquest context, qui en sortí més reforçat i ben parat foren els anarcosindicalistes de la Confederació Nacional del Treball (CNT), i dins d'aquests, els membres que vetllaven per una aplicació del model anarquista més pur, que formaven part de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). Així doncs, la participació en els combats contra els sollevats, la seva força numèrica i l'assalt a algunes casernes, amb la consegüent presa d'armes, els donaren una preeminència i superioritat que volgueren aprofitar per imposar-se dins el nou ordre que anava sorgint, en uns moments de desconcert per la situació de debilitat de les forces d'ordre, desorganitzades i minvades després de l'intent de cop d'estat.

D'aquesta manera, trobem que ja el 23 de juliol els diferents partits i forces sindicals s'uniren per crear l'anomenat Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA), òrgan que teòricament havia de vetllar pels nous canvis i que deixà inicialment en un segon terme la Generalitat i els organismes que fins aleshores havien regit els designis de la vida política catalana. Havia de ser una de les principals expressions de la nova societat revolucionària i una manera d'harmonitzar les noves i les precedents estructures de direcció. Aquest Comitè, re-

produït a petita escala en tots els municipis catalans, substituïa també temporalment molts ajuntaments, per bé que en principi només tenia competències en ordre públic, guerra i justícia. D'aquí sorgiren les famoses patrulles de control, integrades per membres de cadascuna de les organitzacions representades al CCMA i que es donaren a conèixer sobretot per l'acció d'alguns dels seus integrants, que, aprofitant l'empara del cos, cometeren pillatges, sabotatges i no pocs assassinats i represàlies. Els autors més afins diuen que són els autèntics garants de la revolució, l'encarnació del mite del «poble sobre les armes»; per d'altres, són els que cometeren els excessos que perjudicaren la resta d'avenços aconseguits i donaren una mala imatge de la lluita contra el feixisme que hi havia en el costat republicà de la guerra; pels més fermes opositors, representen el que comportà la República i allà cap a on es conduiria una suposada victòria de les forces lleials.

Serà en aquest context, i sobretot després de la formació del primer Govern Tarradellas, el 26 de setembre de 1936, que, d'altra banda, conduïa Casanovas a una mena d'ostracisme polític, que el descontentament per part d'alguns sectors de la societat creix, en veure inclosos en el Govern consellers de la CNT-FAI, del PSUC o inclús del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), però que, en canvi, se n'exclouen algunes formacions minoritàries, entre les quals destaca Estat Català (EC). Seran crítiques que provindran, per tant, principalment de les files catalanistes, que veien els seus projectes englobats dins unes altres aspiracions que les circumstàncies del moment dotaren d'especial rellevància. Calia que fessin sentir la seva veu. Però com?

Estat Català i la CNT-FAI: uns enfrontaments recents?

Estat Català s'havia refundat el maig del mateix 1936, agrupant militants provinents de tres grups diferenciats. El Partit Nacionalista Català (PNC), de Josep Maria Xammar, creat el 1932 i no integrat mai a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Tenia el seu origen en un centre excursionista, segons relata Gabriel Xammar.² Una altra fracció eren els seguidors de Daniel Cardona, enquadrats dins el grup Nosaltres Sols! (NS!), on predominava una jerarquització, cabdillisme i emfatització d'una voluntat insurreccional i militar. I, per acabar, els seguidors de Josep Dencàs, que havien adoptat altre cop el nom d'Estat Català, desvinculats ja d'ERC, per bé que una part dels seus militants restaren en el si del partit majoritari. En qualsevol cas, no arribaven a englobar

2. Entrevista amb Gabriel Xammar i Sala, efectuada l'1 d'agost de 2007.

un nombre de militants suficientment elevat per fer ombra a les actives centrals sindicals o partits polítics del moment.

Arribada la Guerra Civil, i fruit de les dificultats i circumstàncies de la situació, els membres dels tres grups «vam haver d'identificar-nos forçosament amb EC», com indica Gabriel Xammar, ja que durant els primers mesos cada tendència havia mantingut el seu ideari i les seves maneres de fer pròpies.³ Els atacs anarquistes a la seu de la Secretaria, l'anomenat Oro del Rhin, i la marginalitat a què se supedità el partit els obligaren a fer front comú. Octavi Viladrosa explica que els membres d'Estat Català actuaven moltes vegades també com a represàlia per atacs dels faistes sobre alguns dels seus homes o locals, i relata inclús alguns actes més sonats, com l'alliberament d'uns companys que mantenien al barri de la Torrassa o l'assalt a magatzems per aconseguir munició i defensar-se.⁴

Així doncs, aconseguiren armes fent una sèrie de trampes (com, per exemple, fer-se del sometent per comprar-ne algunes), tot i que, com indica Xammar, se les havien de pagar de la seva pròpia butxaca. Fermí Rubiralta, comenta també que en l'assalt a la caserna de Sant Andreu participaren alguns membres d'Estat Català, que s'endugueren algunes de les armes que utilitzaren després per a repel·lir atacs anarquistes.⁵

Sigui com sigui, Estat Català creia en una alternativa a la situació politico-social de Catalunya. Tenien una voluntat ferma d'excloure els anarquistes del poder i de treure Companys de la vida política del país per dos motius diferenciats: primer, perquè molts creien que era darrere l'assassinat dels germans Badià, tema controvertit que tractarem més endavant; i, en segon lloc, perquè se'l considerava el principal responsable del poder aconseguit pels anarquistes i la situació en què es trobava el país.⁶

3. Fermí Rubiralta diu que, «[d]e fet, no va haver temps de fer l'assemblea unificadora de clausura del procés i, així, cada fracció mantingué una mena de quota de poder separat, i el que és més transcendent, els militants procedents del primigeni Estat Català, com els del Partit Nacionalista Català i els de Nosaltres Sols!, no trencarien mai del tot les vinculacions i afinitats polítiques anteriors». Fermí RUBIRALTA, *Una història de l'independentisme polític català: De Francesc Macià a Josep Lluís Carod-Rovira*, Lleida, Pagès Editors, 2004, p. 91. Inclús en fa una separació en el moment de l'esclat del conflicte: la direcció del partit quedaria en mans de Dencàs i EC; la Secretaria, situada a l'Oro del Rhin, en mans de NS!; i la premsa, el *Diari de Barcelona*, controlat pel PNC.

4. Octavi VILADROSA, *Sang, dolor, esperança*, Barcelona, Sirius, 1991.

5. Fermí RUBIRALTA, *Una història de l'independentisme...*, p. 90.

6. Gabriel Xammar no dubta a qualificar-lo de «rar i estrany» i «amic dels anarquistes». Ell mateix presencià com el 19 de juliol Companys i Pérez Farràs, cap dels Mossos

Els enfrontaments i les discrepàncies amb els anarquistes vénen, però, d'anys enrere. Estat Català i la CNT-FAI sempre havien tingut certa animadversió entre si i es disputaven en certa manera l'hegemonia dins la classe obrera, per bé que els anarquistes disposaven de més força. El detonant de l'espiral d'atacs verbals, però alguns també ja de físics, serà el nomenament de Miquel Badia, cap de les Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català (JEREC), al capdavant dels Serveis d'Ordre Públic (febrer de 1934) i de Dencàs com a conseller de Governació (juny). El control que els màxims dirigents d'Estat Català exercien sobre l'ordre públic, que implicava tenir sota les seves ordres els cosos policials, però també la subordinació o col·laboració de grups paramilitars afins com a forces de xoc (per exemple, l'Organització Militar Nosaltres Sols de Cardona [OMNS], l'Organització Militar Catalana de Batista i Roca [ORMICA] o inclús durant un temps els coneguts escamots de les JEREC), condicionà la seva tasca fins al punt de fer propostes d'una nova organització policial, de compra d'armes o inclús, segons relaten Fermí Rubiralta i Miquel Caminal,⁷ de constituir un comitè revolucionari per preparar un eventual aixecament del nacionalisme radical català. Badia era un home d'acció, dur, molt nacionalista, que combatia la CNT-FAI en tots els àmbits, ja fos arrestant-ne membres, interrogant-los, trencant-ne vagues... potser a vegades amb mètodes no gaire expeditius, que eren criticats inclús per membres de la mateixa ERC. I això irrità els anarquistes, que el posaren a ell i, en conjunt, EC en el punt de mira, fent-los responsables dels desastres i humiliacions sofertes. Ros i Serra diu que «Miquel Badia menà una lluita sense descans en una situació degradada al màxim»⁸ i creu que és l'únic capaç de fer front als desoris provocats pels llibertaris. Jordi Sabater, d'altra banda, creu que Estat Català es basava en «l'antianarquisme de Dencàs» i, fent ja clara referència al període de la guerra, diu que «[p]er Estat Català el que calia era ordenar i catalanitzar la revolució, la qual cosa volia dir treure-la de les mans de l'anarcosindicalisme per reconduir-la cap a una clara moderació, fins a desvirtuar-la del tot».⁹ Per tant, un cop ja

d'Esquadra, entraren a Governació i, mentre Farràs anà a defensar la catedral dels incontrolats, el president donà l'ordre telefònic d'autoritzar l'entrega de les armes de la caserna de Sant Andreu a la CNT-FAI, fet que desfermà gran eufòria i situà els anarquistes en una posició de força als carrers.

7. Fermí RUBIRALTA, *Una història de l'independentisme...*, p. 81; Miquel CAMINAL I BADIA, *Joan Comorera*, vol 2: *Guerra i revolució (1936-1939)*, Barcelona, Empúries, 1984, p. 61.

8. Jaume ROS I SERRA, *Miquel Badia: Un defensor oblidat de Catalunya*, Barcelona, Mediterrània, 1996, p. 108.

9. Jordi SABATER, *Anarquisme i catalanisme: La CNT i el fet nacional català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 47.

iniciat el conflicte bèl·lic, veiem que l'oposició EC - CNT-FAI continua. Entremig, però, l'abril de 1936, hi ha hagut l'assassinat de Miquel Badia i el seu germà, a mans d'un grup de faistes, d'entre els quals se'n fa responsable directe Justo Bueno, que anys més tard serà afusellat al Camp de la Bota per part de les autoritats franquistes per una sèrie d'assassinats comesos aquella època.¹⁰ La situació passa a una mena de violència de baixa intensitat permanent entre ambdós grups.

Així doncs, la ferma oposició de la CNT a l'entrada d'EC a les institucions serà un factor clau en aquesta decisió. Sabater afirma per a aquest cas que, «durant el període de la guerra, que és el que ara ens ocupa, sembla clar que els atacs anarquistes al separatisme responien a la intenció d'impedir qualsevol intent d'apartar-los de la direcció de la vida política catalana»,¹¹ i hi afegeix que també volien deixar clar quina mena de revolució estaven efectuant i que, en el seu afany d'oposició a la formació catalanista, a vegades arribaven a confondre l'antinacionalisme amb l'espanyolisme. En la mateixa línia, *Solidaridad Obrera*, en un editorial del 25 de novembre i, per tant, anterior als fets que seguidament tractarem, formularà la següent pregunta: «¿Qué otra autonomía que no sea la que nosotros defendemos, llegando hasta los límites más amplios, puede aspirar a implantar Estat Català?»

«Catalanitzar la revolució»,¹² o la recerca d'una sortida al poder anarquista

Després de la formació del primer Govern Tarradellas, doncs, Estat Català voldrà recalcar el descontentament per no ser present en els principals organismes de poder del país amb una sèrie d'escrits i editorials al *Diari de Barcelona* i, ahora, enviant un comunicat al mateix Tarradellas, reproduït posteriorment

10. Per a una informació més detallada, recomano la descripció que en fa Josep Maria Soria a «La maldición de los hermanos Badia», una sèrie de vuit articles apareguts a *La Vanguardia*, entre el 3 i el 10 d'agost de 2003.

11. Jordi SABATER, *Anarquisme i catalanisme...*, p. 50.

12. Molts autors fan servir aquesta expressió per referir-se a la voluntat d'Estat Català d'aquelles dates. Ara bé, no hem trobat cap formulació de l'època que la utilitzi com a tal. L'ideari, però, podem trobar-lo en un fragment d'un article de Manuel Cruells al *Diari de Barcelona* amb data de l'1 de novembre de 1936, a la pàgina 4, on diu: «I quan Estat Català diu que la revolució s'ha de fer en nom de Catalunya, no vol dir que s'adjectivi la revolució, sinó que la vol fer en català, amb la llengua i l'esperit que ens anima, car només d'aquesta manera podem respondre a l'esperit d'internacionalisme que la revolució demana».

també al rotatiu, signat pel secretari general, Joan Torres Picart, i en què mostra el descontentament del partit pel «doble gest d'excloure la nostra Organització de la Junta de Seguretat de Catalunya i vedar a ESTAT CATALÀ l'ingrés en els Consells Municipals de la nostra terra», alhora que indica que «cadascú carregui amb la seva responsabilitat!», entenent les mesures preses com un tractatge als principis revolucionaris i democràtics, i una falta a promeses fetes anteriorment,¹³ però amb un cert to que podríem considerar amenaçant.

Potser per aquesta exclusió de les institucions i per l'oposició a l'anarquisme, o a causa també del fet que la guerra provoca un enquadrament de molta gent que fins aleshores no havia tingut militància en cap partit o sindicat, Estat Català comença a créixer i a obrir més casals. Hi ha un degoteig constant de noves incorporacions i s'ideà una campanya de mítings per tot el territori que tenia com a objectiu demostrar la seva força. Fermí Rubiralta, en el llibre sobre Joan Cornudella, i també Gabriel Xammar creuen que la política de denúncia dels excessos des de bon començament, així com les gestions fetes per salvar diverses persones, traient-les de Catalunya a través de la Vallferrera, on EC controlava el refugi i on Gabriel Xammar passà uns quants mesos, contribuïren també a generar un corrent de simpatia de l'opinió pública respecte d'Estat Català i la seva tasca.

El 6 d'octubre tenim el primer acte de força amb un míting al Teatre Olímpia de Barcelona. Els principals dirigents del partit condemnaren el desordre a la rereguarda i «advocaren per una política nacionalista que amb la derrota del feixisme donés pas a l'alliberació de Catalunya [...]. Per això la gent venia i confiava en una acció heroica d'Estat Català per acabar-ho. Nosaltres no deixàvem d'anunciar-la amb més o menys èmfasi en tertúlies de cafè i en mítings».¹⁴ Fou un moment en què, segons Manuel Cruells, Estat Català s'oferí a tots els que havien quedat exclosos del Govern i volien arreglar la situació revolucionària. Per això es començà un acostament amb Joan Casanovas, qui també creia que s'havien d'unir «totes les forces vives polítiques o orgàniques que encara tenien pes a Catalunya per a reforçar l'autoritat del govern autònom de cara a ordenar, donant-li un sentit constructiu i operant, la revolució que s'havia produït

13. Carta signada per Joan Torres Picart en nom del Comitè Central d'Estat Català i dirigida a Josep Tarradellas, cap de Govern. Barcelona, 12 d'octubre de 1936. Conservada a l'Arxiu Fornas, incorporat a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, monestir de Poblet. El *Diari de Barcelona* reproduïx la carta el dia 14, a la pàgina 3. En el present treball, la reproduïm a l'annex número 1.

14. Esteve ALBERT, *Quatre boigs de Mataró*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1979, p. 160.

al país». ¹⁵ Durant aquestes setmanes, hi haurà també per part d'Estat Català una campanya que cercava la revalorització del Parlament, ¹⁶ que indicava, per tant, l'aposta decidida per Casanovas. Recordem que des de l'esclat de la guerra ençà, el Parlament no s'havia tornat a reunir i, per tant, des de la força ultracatalanista es reivindicava amb aquesta campanya una representativitat que correspongués a la que els ciutadans havien escollit a les urnes, que no enllaçava amb el Govern d'aleshores. Era un desafiament, per tant, al Govern Tarradellas per l'entrada de consellers anarquistes.

El punt culminant de tot plegat serà, però, el conegut com a *acte del Price*, míting desenvolupat al Teatre Price de Barcelona el dia de Tots Sants de 1936, «que havia aixecat una gran expectació perquè es deia que s'hi farien revelacions, hi hauria sorpreses». ¹⁷ Allà parlaren els principals dirigents del partit: Vicenç Borrell, Joan Cornudella, Josep Maria Xammar i Joan Torres Picart. Gabriel Xammar recorda un ambient d'eufòria, amb un teatre ple a vessar. La crònica del *Diari de Barcelona* del dia 3 de novembre destacà l'aspecte de l'emplaçament: «El centre de l'escenari era cobert per una enorme bandera estelada. A banda i banda dos quadres gegantins. El de la dreta amb una al·legoria del camp català i obrer camperol. El de l'esquerra reproduïa la figura d'un patriota caient i abraçant una bandera estelada; el rostre d'aquest patriota era una impressionant i fidel expressió fotogràfica de Miquel Badia». En una sala plena i entregada als oradors, cadascun d'ells pronuncià paraules a favor de Catalunya, dels treballadors, de la tasca duta a terme per Estat Català i de la lluita per la llibertat. La descripció del *Diari de Barcelona* també diu: «Mai com el matí del passat diumenge, la immensa sala del Gran Price no havia vibrat amb entusiasme tan sincer, tan pur. Entusiasme que neix de la fibra de l'esperit, sense egoismes, sense immediates apetències de benifets materials. El Partit d'Estat Català, en el seu grandios míting d'abans d'ahir, deixà col·locada la primera pedra del formidable moviment modelador i encarrilador de l'hora present. Percepció objectiva dels batecs de la vida ciutadana. Captació justa i exacta de les ineludibles necessitats particulars i col·lectives [...]».

Enmig de l'acte, tanmateix, un fet crea el clímax de major eufòria entre el públic: Joan Casanovas entra a la sala i és aclamat i ovacionat. Després de tots

15. Manuel CRUELLES, *El separatisme català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Dopesa, 1975, p. 118.

16. «On són els diputats del Parlament català? Per què continuen cobrant les mil pesetes mensuals? Què fan per a guanyar-les?»; o també: «Per què el Govern de la Generalitat no convoca el Parlament de Catalunya?» Preguntes formulades en articles del *Diari de Barcelona*, corresponents als dies 18 i 19 de novembre de 1936.

17. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 165.

els parlaments, ell també dirigeix unes paraules, per cloure l'acte. Refermarà el compromís per Catalunya i contra el feixisme, tal com havia promès en ser cap de Govern. Creu que Catalunya ha de ser forta en el front de guerra, però també en l'aspecte econòmic i, punt important, també en el terreny internacional.¹⁸ Reclama que cal transformar socialment Catalunya i apel·la a tothom perquè hi participi.¹⁹

Tots els autors i testimonis coincideixen a afirmar que la gran esperança del partit, però també de molts sectors d'ERC, era Joan Casanovas. Segons Manuel Cruells,²⁰ la diferència principal entre Companys i Casanovas era que Casanovas no creia en la dualitat de poders Generalitat - Comitè de Milícies i volia una unió de forces catalanistes per fer front a la situació. Companys, per la seva banda, entenent que el país estava temporalment en mans dels anarquistes, preferia col·laborar-hi i «deixar a la CNT-FAI cremar-se sola, per a després, tard o aviat, arribar a un acord, a despit de l'evident preu polític que calia pagar».²¹ Víctor Castells, però, creu que «no hi ha cap notícia seriosa de ruptura entre Joan Casanovas i Companys». Assenyala que portaven bé les seves diferències polítiques i estratègiques, i que hi aportaven «dosis d'acord i fins i tot d'iniciativa».²² Aquestes últimes afirmacions, però, potser no són del tot encertades. Casanovas dimiteix el 25 de setembre, després de no comptar ni amb el suport del president ni amb el de les persones que col·laboraven amb ell. Hi hagué una manca de suport al seu objectiu «de mobilitzar les forces d'Ordre Públic i les organitzacions afins al Govern per a procedir a desarmar tothom».²³ I, després de la seva exclusió del nou Govern, passà a un segon terme, atenent-nos al fet que, tot i ser la segona personalitat de Catalunya, el Parlament no era

18. Com s'anirà veient al llarg de l'estudi, la qüestió de la internacionalització de l'afers preocupa tant els que s'hi veuen involucrats, per la recerca de suports, com els que n'intenten esbrinar l'abast, per si hi ha concomitancies o intromissions de les potències feixistes i àdhuc de la Unió Soviètica.

19. Al·locució de Casanovas reproduïda a l'annex número 2, segons la versió del *Diari de Barcelona*, i la que Jordi Tous ofereix en el seu llibre sobre l'epistolari d'Antoni Andreu i Abelló.

20. Manuel CRUELLES, *El separatisme...*, p. 117-118.

21. Enric Ucelay-Da Cal en fa també una descripció similar. Enric UCELAY-DA CAL, «El "complot nacionalista" contra Companys. Novembre-desembre de 1936», a Josep Maria SOLÉ i SABATÉ i Joan VILLARROYA (dir.), *La Guerra Civil a Catalunya*, vol. 3, Barcelona 62, 2004, p. 208.

22. Víctor CASTELLS, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2002, p. 140.

23. Joan CASANOVAS i CUBERTA, *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 195.

convocat i, per tant, la seva força real minvà. Es quedà, en certa manera, aïllat, ja que la resta de formacions polítiques i sindicals sí que donaren un vot de confiança al nou Govern.²⁴ A més a més, cal considerar que aprofitant l'estada a França del 16 al 27 d'octubre, Companys instal·là el president de la República, Manuel Azaña, que s'havia traslladat a viure a Barcelona, al Palau del Parlament el dia 21. De manera que quan Casanovas tornà es trobà que la seva residència oficial havia canviat de mans sense ni tan sols rebre'n avís, fet que indica també el distanciament entre ambdós líders.

La crida a l'ordre i l'autoritat de Casanovas, doncs, tingué el principal ressò entre les files d'Estat Català i altres sectors de la societat crítics amb la situació. El doctor Moisès Broggi,²⁵ en una entrevista recent, exclamà, en referència a Casanovas: «Gràcies a Déu que hi havia algú que protestava!», veient en el president del Parlament una esperança per a la situació. De la mateixa manera, Gabriel Xammar²⁶ comentà que des de dins del partit consideraven que Casanovas posaria fi al desordre i a la preponderància anarquista: «Era el símbol que havia de posar fi a la situació». De manera similar, Jaume Ros i Serra el defensa dient que era «l'únic que s'enfronta al caos defensant sempre Catalunya i la democràcia sense avenir-se amb una revolució desbordada».²⁷ D'arguments semblants, podem trobar-ne també en altres autors i llibres de memòries.

Atenent-nos a les circumstàncies, doncs, podem constatar la importància de l'acte al Price, entenent-lo com una demostració de força d'Estat Català i alhora de protesta, amb la rellevància que comportà la participació de Joan Casanovas en els parlaments. Calia demostrar que els descontents amb la situació política i social no eren pocs, que estaven organitzats i s'aplegaven entorn a un partit, Estat Català, que vetllava pels interessos de Catalunya. Però, a més a més, l'acte fou important ja que alguns autors el consideren punt de partida del suposat complot que a finals de mes es destapà a causa de la detenció del comissari d'Ordre Públic, Andreu Rebertés, i en el qual s'implicaren també el mateix Casanovas i Joan Torres Picart, deixant de banda moltes altres acusacions a diverses personalitats que compten, però, amb poc fonament. Esteve

24. Segons indica Manuel Cruells, el 7 de novembre, i davant les crítiques, Companys reuní tots els membres del Consell i diversos representants de partits i sindicats per ratificar el suport incondicional al Govern de la Generalitat. Manuel CRUELLS, *El separatisme...*, p. 126.

25. Entrevista efectuada el 6 d'agost de 2007.

26. Entrevista efectuada l'1 d'agost de 2007.

27. Jaume ROS I SERRA, *La memòria és una decepció: 1920-1939*, Barcelona, Mediterrània, 1995, p. 152.

Albert diu que «s'arribà a fer córrer que es feia al migdia perquè a la sortida s'aniria a assaltar la Generalitat [...]. Nosaltres, fidels a la realització del Pla Blasi, estàvem més animats i eufòrics que mai».²⁸

Els plans de conquesta de Catalunya

Quin és aquest Pla Blasi que anuncia Esteve Albert? Ell mateix n'atorga la creació, a mitjan agost, a Manel Blasi, militant de Nosaltres Sols! i un dels posteriors oficials de les forces d'Estat Català al front. Blasi anomenà el Pla «[o]peració Restabliment de l'Ordre Públic i proclamació de la República Catalana» i consistia a crear unes milícies alpines amb el pretext de controlar els Pirineus, arribant fins a Euskadi, tot travessant l'Aragó i Navarra. En realitat, però, volia armar-les utilitzant el pla de Beret com a base per a aeroplans i llançar-les en un moment determinat sobre Barcelona, alhora que l'èxit que preveien de l'expedició a Mallorca i Eivissa els comportaria més armes i els situaria en una posició de força.²⁹ El resultat final del Pla suposaria el control de l'ordre a Catalunya i una declaració d'independència que separaria el Principat de la resta de l'Estat i inclús permetria negociar una pau per separat amb Franco, fet, d'altra banda, utòpic, ja que un dels principals motius enarborats en el bàndol dels insurrectes per justificar l'Alzamiento era justament la unitat d'Espanya. Fos com fos, ell diu que ho conegué a causa d'haver-ne escoltat converses a l'Oro del Rhin, on els membres de l'Organització Militar Nosaltres Sols tenien reunions periòdiques. Sembla que aquest grup de seguida es féu seu el Pla, després del vistiplau donat per Dencàs, Cardona i Josep Maria Xammar (tot i que sobre aquest últim personatge Albert reconeix que ho ignora), a canvi de mantenir-ho en el més absolut secret.

Després de la detenció de Blasi a l'Aragó, però, per haver-lo interceptat un grup de milicians anarquistes quan ajudava a fugir uns capellans, i l'interrogatori que es fa a Daniel Cardona a Casp, cosa que els comportà unes setmanes de restar-hi,³⁰ l'autor indica que Torres i Picart s'aproprià el Pla però fent-hi al-

28. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 165.

29. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 137-138.

30. Segons Albert, homes de Francisco Ascaso acusen Blasi de contactes amb agents nazis i feixistes, i criden també Cardona per inquirir-lo sobre el tema, ja que Blasi l'acusà d'idear un complot feixista, alhora que exigeixen documentació de «Dencàs, Glanadell, OMNS i Blasi», i que afirmen que «en cas de no rebre íntegre aquesta documentació, farien un procés escandalós a Nosaltres Sols! [...] Tots temem un escàndol que hauria pro-

gunes consideracions. Albert diu que el jove periodista preveia utilitzar els expedicionaris de Mallorca per «donar un cop per acabar el desordre i apoderar-nos de la Generalitat i, amb un govern nou de majoria nacionalista, esperarem a veure què passa a Madrid, que no crec pas que resisteixi les columnes dels facciosos i els bombardejos de l'aviació que els alemanys van duent. La CNT-FAI, amb la por que Largo Caballero els fa, perquè té Rússia al darrera, ens recolzarà [...]. Estic segur que podrem comptar amb les Milícies d'Esquerra que organitzen la Columna Macià-Companys a Montjuïc, i amb la policia i les forces d'Assalt i la Generalitat».³¹

Cenyint-nos a les paraules de Torres Picart, sembla que estigui tot molt lligat, almenys en el si d'Estat Català, i l'optimisme que demostra fa preveure que el moviment ràpidament s'estengui i sigui acollit per diversos sectors com a propis, incloent-hi els anarquistes, la policia o la Generalitat, cosa que sembla bastant fora de lloc, perquè amb aquests suports ja faria temps que s'hauria dut a terme. La realitat, però, és ben diferent. Estat Català era un partit aïllat, enfrontat amb les directrius oficials i sense una capacitat per encapçalar un moviment d'aquesta envergadura. Com el mateix Esteve Albert ja ha relatat, era un pla conegut per pocs i, a més a més, necessitava encara lligar molts caps (el més important, el tema de les milícies), i calia temps per preparar-lo.

Seguint els plantejaments d'Esteve Albert, Fermí Rubiralta atribueix l'autoria del Pla a Manel Blasi. «Els dirigents de fidelitat cardonista comencen a dissenyar una operació militar amb l'objectiu de restablir l'Ordre Públic i proclamar la República Catalana».³² Hi afegeix, d'altra banda, la necessitat de cercar

vocat l'extermini de tots els nostres militants pel sistema del passeig i la caça de l'home. [...] Joan Torres-Picart ens demanà a tots de no divulgar el fet i de disposar-nos a acabar amb aquell predomini de la FAI, ja que el cop el donaríem aviat i no pas amb ingerències i vel·leïtats feixistes». Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 161. Unes amenaces, per tant, que contribuirien a enrarir encara més l'ambient, però que, d'altra banda, explicarien que els principals partidaris d'una solució armada quedessin al marge de tota la conxorxa. Els fets són també recollits per Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella i Barberà (1904-1985). Biografia política*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 65-67; i per Enric UCÉLAY-DA CAL, «Daniel Cardona i Civit i l'opció armada del nacionalisme radical català (1890-1943)», a Daniel CARDONA, *La Batalla i altres textos*, Barcelona, La Magrana, 1984, p. LI-LII.

31. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 151.

32. A més a més, l'autor cita una carta rebuda a París per Joan Masot el 10 d'agost de 1936, on es fa un esbós de la possible ruta militar que s'ha de seguir, que pretenia en primera instància ocupar el nord de Catalunya. També facilita el contingut d'una carta escrita per Daniel Cardona l'any 1939 dirigida també a Masot, on explica que tenien una base preparada al Cardener. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 61-62.

el suport de França per garantir una Catalunya independent un cop controlada Barcelona per les milícies. En aquest sentit, Josep Benet també indica que, segons les hipòtesis de les quals se sentia parlar durant l'època, es volia crear «un Estat Català independent i democràtic, que esperaven que seria reconegut per les potències estrangeres».³³

Hi ha, però, altres versions del Pla. Jaume Ros i Serra en digué Pla Pirineu. «Poc després del 19 de juliol l'«OMNS» de Nosaltres Sols! és la que reviscola el projecte, veient que els franquistes guanyaven i s'enllaçaven des d'Andalusia amb Burgos. Creix aleshores el desig i la possibilitat d'una Catalunya independent, enfront d'una guerra civil espanyola, la cara ferotge de la qual —de moment— és a casa nostra la FAI-CNT».³⁴ Per tant, seria una acció encaminada a derrotar l'anarquisme (cosa que contradiu Torres Picart, ja que aquest últim creia que els llibertaris se sumarien al moviment) i a proclamar la independència de Catalunya. I, a més a més, no seria una invenció pròpia del moment, sinó que recollia part d'un vell ideari insurreccional català, que fruit de la situació que es vivia l'OMNS veia amb possibilitats de recuperar i dur a terme.

Segons, doncs, la descripció de Ros, hi havia pensada una vestimenta pròpia, així com una divisió territorial específica per a desenvolupar el Pla. L'autor diu els noms dels principals implicats: Francesc Millet, Ramon Reinés, Josep Maria Benet, Andreu Xandri, Balaguer, Roger Rodés, Segalàs, els germans Josa, Pitxer (cap del refugi de Vallferrera), Bachs, Xiviller..., a més a més de Cardona («que n'era l'ànima») i «tot un Estat Major amb els Blasi, Escaler, Cullerell, Palazón, Batista i Roca»;³⁵ tots, amb una mínima formació militar. Es calculà que necessitaven uns tres mil homes. Ros i Serra inclús arriba a afirmar que «Companyys i Comorera no s'oposaven a aquest plantejament, car com a rerafons hi havia també la defensa de les Institucions catalanes enfront del desmanegament d'un excessiu domini anarquista [...]. Fins i tot una República catalana socialista no queia malament».³⁶ Aquestes insinuacions, però, semblen bastant fora de lloc, atès primerament el secretisme que envoltava el Pla i les possibilitats que tant Companyys com Comorera fossin contraris a una actuació que els limitava el poder i els obligaria a acceptar una situació de força contra el seu propi Govern. Ara bé, Estanislau Torres, membre del cos de les Milícies Pirinenques, comenta que sí que arribaren a assabentar-se'n, ja que indica que «el pla que li presentaren li feia por, a en Companyys. A en Companyys li

33. Josep BENET, *Memòries I...*, p. 261.

34. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 129.

35. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 129.

36. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 130.

feia tanta por la FAI com nosaltres».³⁷ Segons sembla, era un pla de reconquesta de Catalunya que li fou entregat per Josep Maria Benet, cap del regiment de muntanya, i Francesc Millet, de Nosaltres Sols! Alhora, demanaren al president que s'enviessin emissaris a França o Anglaterra per buscar suports, atesa la manca d'armes i mitjans, però s'hi negà. Si realment aquests contactes existiren, caldria analitzar per què Companys no n'informà les instàncies pertinents o per què ell mateix no prengué les mesures oportunes, ja que la gravetat dels fets plantejats, equivalents a una mena de cop d'estat, ho haurien requerit.

D'altra banda, Víctor Castells també féu referència al tema del Pla d'Alliberament de Catalunya, però centrant-se sobretot a considerar la creació d'una mena d'exèrcit de Catalunya, amb un engreix principal provinent de les Milícies Pirinenques. «Tots amb els mateixos ideals i les mateixes fidelitats: catalanisme, renovació nacional, antifeixisme, ordre democràtic».³⁸

Gabriel Xammar, membre en aquells moments d'Estat Català, germà d'un dels seus principals dirigents i persona que durant molts mesos fou destinada a la Vallferrera per passar gent cap a França, indica que el tema dels plans militars eren senzillament rumors i coses que es parlaven, que mai no van arribar a tenir cap concreció ni finalitat específica, i que bàsicament qui en parlava era el grup de militants més vinculats a Daniel Cardona.³⁹

Tanmateix, qui ha tractat el tema de forma més extensa han estat Ferrerons i Gascón. Indiquen que ja el 5 d'agost es presentà al Comitè de Milícies un estudi sobre la necessitat de crear una unitat alpina per controlar el Pirineu Català i l'Alt Aragó. El projecte s'aprovà, amb reticències per part de la CNT, perquè veia perillar la seva hegemonia en el control fronterer, el dia 28 del mateix mes. Totes les tendències del nacionalisme radical ho veieren com una oportunitat de crear una força catalana que pogués arribar a prendre el poder. Protectora, Palestra, el Club Català (escissió de Palestra) o bé Nosaltres Sols! havien pensat en la preparació de quadres que havien de dirigir Catalunya després de la insurrecció. Es constituïrien escamots «que s'entrenaven i rebien instrucció tècnica sota capa de marxas i activitats muntanyenques a fi de formar una elit d'oficials a la formació teòrica dels quals havien contribuït els opuscles i fullets clandestins del SEM (Societat d'Estudis Militars, d'Acció Catalana) i els textos publicats a l'edició clandestina del *Butlletí d'Estat Català*».⁴⁰ Estem parlant de

37. Estanislau TORRES, *La Bossa de Bielsa*, Barcelona, Destino, 1977, p. 118-119.

38. Víctor CASTELLS, *Nacionalisme català...*, p. 141.

39. Entrevista efectuada l'1 d'agost de 2007.

40. R. FERRERONS I A. GASCÓN, «Les Milícies Pirinenques, nacionalisme armat», *L'Avenç*, núm. 91 (març 1986), p. 21.

l'ORMICA, de Batista i Roca, i de l'OMNS. Cruells narra que les Milícies eren formades per joves universitaris i excursionistes «addictes a una política governamental catalana».⁴¹

Els dos autors indiquen també que el projecte fou presentat a Companys i que se l'informà dels avantatges que suposava pel fet de ser un cos fidel a la Generalitat, sense politització, eficaç i reforçador de l'autonomia, embrió d'un exèrcit de Catalunya. La idea de les mateixes Milícies, segons Roger Rodés, seria reconquerir Catalunya des dels Pirineus per deslliurar-la «no solament d'Espanya, sinó del que hi ha d'anticatalà a Catalunya mateix».⁴²

El 18 de setembre eren batejades oficialment com a Milícies Pirinenques i passaren a dependre de la Conselleria de Defensa. S'editaren manuals per a oficials, esquiadors, es recollí equipament... i finalment el dia 22 d'octubre sortiren cap al Pirineu les primeres forces, per intentar posar fi als abusos comesos en el contraban de béns i persones. Part d'aquests grups, afins a Estat Català, participaren en algunes accions contra els anarquistes, essent la més destacada el suport a les forces que lluitaren contra el Cojo de Málaga i els seus homes, a començament de 1937. Ben aviat, però, Torres digué que s'envià el gruix principal de les forces a l'Alt Aragó, que es convertiren en blanc de comunistes i anarquistes, i que finalment les acabaren dissolent.⁴³

Quina importància tenen, però, tots aquests plans i la formació de les Milícies? Doncs el fet que suposaven per primera vegada la creació d'un cos militar dependent de la Generalitat, amb una certa organització, integrat per membres del nacionalisme radical català i, a més a més, amb els caps supeditats a grups com Estat Català o Nosaltres Sols!, partidaris de la independència de Catalunya. Tant al Pla Pirineu com al Pla Blasi, doncs, o les seves diverses reformulacions, es preveïa la utilització d'aquests cossos per donar el cop de gràcia i ocupar Barcelona, en una acció prèvia a la recuperació de l'ordre i l'autoritat, i la proclamació de la separació del Principat de la resta de l'Estat espanyol. La creació de les Milícies obrí la porta a tota mena de conspiracions. Fou la possibilitat de comptar amb aquestes forces de xoc que les idees d'uns suposats complots pogueren tirar endavant i albirar-ne cert èxit en un període de realització bastant proper.

41. Manuel CRUELLES, *De les milícies a l'exèrcit popular a Catalunya*, Barcelona, Dopesa, 1974, p. 80.

42. R. FERRERONS I A. GASCÓN, «Les Milícies...», p. 22.

43. Estanislau TORRES, *La Bossa de Bielsa*, p. 118-119.

Les diferències entre Estat Català i Companys, i la necessitat de canvis

Sense ànim de repetir tots els elements que fins ara s'han posat damunt la taula, fóra bo acabar de comentar aspectes de les relacions entre els dirigents d'Estat Català i el mateix Lluís Companys que ajudin a entendre el posicionament d'ambdós bàndols i l'hostilitat sorgida cap a la figura del president.

No tothom dins d'Estat Català, des de la creació d'Esquerra Republicana l'any 1931, estava d'acord a diluir-se dins la nova formació, però les circumstàncies del moment, la forta personalitat i lideratge exercits per Macià, i els èxits electorals primers faran que la gran majoria s'integrin fermament i de bona voluntat en la direcció del nou partit. Certament, mai no hi hagué una fusió total i va quedar reclus el grup més intransigent en la direcció de les joventuts d'ERC, que comprenien també les sigles d'Estat Català (recordem-ho, les JEREC). Tot i alguns conflictes determinats sobretot per l'acció dels escamots, amb la problemàtica desfilada del 22 d'octubre de 1933, que no pocs, inclús dins els rengles del partit, titllaren de feixista, i la seva dissolució, no serà fins a la mort de l'Avi, i sobretot amb l'acció de Badia i Dencàs en l'ordre públic, que les discrepàncies es faran evidents.

Unes discrepàncies pels mètodes de Badia, el *capità Collons* que li deien,⁴⁴ que tenia fama de presentar-se als llocs dels fets, interrogar personalment els detinguts i utilitzar mètodes més aviat durs, com ara pallisses, amenaces o reclusiones forçades.

Poc abans del 6 d'octubre, però, serà quan les tensions començaran a aflo-
rar més a flor de pell. Companys destituí Badia per haver detingut el fiscal Sancho en defensa de Josep Maria Xammar, cap del PNC i alhora advocat defensor de dos membres d'EC. En l'acte d'homenatge a Badia de pocs dies després, el president serà xiulat i esbroncat, i l'ambient serà només apaivagat quan s'abraçarà a Badia després de la coneguda exclamació «Abraçam, Miquel!», que sembla que fou precedida d'una oferta de recuperar el seu lloc a la Generalitat que, d'altra banda, mai no fou complerta. Talment estaven les coses que, com es va poder comprovar unes setmanes més tard, el 6 d'octubre, amb la proclamació de l'Estat català per part de Companys, i tot i també la coneguda exclamació

44. L'autoria del nom s'atribueix a Jaume Compte, membre d'ERC. Macià li proposà la tasca de dirigir les JEREC, però ell tenia en ment crear un altre partit, el Partit Català Proletari, de manera que Macià li demanà la seva opinió sobre la persona ideal per al càrrec i a això Compte contestà dient que l'home adequat era «l'home més valent. El de més collons ja el teniu a la vostra escorta. En Miquel Badia». Recollit per Jaume ROS I SERRA, *Miquel Badia...*, p. 98.

mació del president: «A veure si ara també direu que no sóc catalanista!», pocs efectius d'EC sortiren al carrer i curiosament foren Jaume Compte i el seu minúscul Partit Català Proletari els que s'enfrontaren més fermament a les tropes del general Batet, i va morir ell mateix a la seu del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI).

Fruit potser d'aquesta manca d'acció, així com de la fugida de Dencàs i Badia camí de l'exili, es donà la situació que la major part d'elements d'ERC els feren responsables del desastre ocorregut i es convertiren en l'ull de l'huracà de les crítiques provinents del sector catalanista d'esquerra. Així doncs, ja des d'octubre de 1934, EC preparà una separació d'ERC, tot i quedar en un segon terme a causa de les mesures repressives dictades pel Govern lerrouxista de Madrid i l'empresonament de molts quadres del partit.

Les rivalitats personals entre Companys i Badia, però, són definides també per un altre factor, el més determinant per a alguns autors. L'explicació més detallada la fa Enric Ucelay, que indica que Carme Ballester, la que seria futura esposa de Companys però que en aquells moments estava casada encara amb Joan Duran, militant d'EC, anà a visitar-lo a ell, Badia, i dos companys més del partit que havien tingut un accident a Manresa i restaven a l'hospital. Sembla que quan Ballester arribà Duran ja havia marxat i que «la Carme “tocà la flauta” —com es deia aleshores— als tres eixerits. És àdhuc possible, a continuació, que Badia es cregués amb certs drets sobre ella».⁴⁵ Quan Badia reclamà al president el lloc promès a la Generalitat i Companys no cedí, aquest li recordà l'afer amb Ballester, en uns moments en què ja tenien una relació més o menys estable dona i president. «Les relacions quedaren no ja rompudes, sinó per sempre enverinades».⁴⁶ En una altra ocasió, Gabriel Xammar indica que, en un ambient ja totalment caldejat, Badia, en una trobada amb Companys, li etzibà: «Us heu deixat entrar un putarrot a casa perquè jo he volgut»,⁴⁷ amb la consegüent ira de l'afectat. Ros i Serra, però, atribueix els rumors a «la maledicència i el parloteig que acompanya sempre l'actuació pública. Car, en primer lloc, Miquel Badia no sembla que fos un home més faldiller del que és normal i sí un infatigable enderiat per la tasca d'alliberar el seu poble. Per altra part la seva gran amistat amb Duran i certs reflexos puritans de l'època l'havien situat en una posició fiscalitzadora que no era certament de la seva incumbència».⁴⁸ Segui com sigui, caldria analitzar fins a quin punt les enterbolides relacions per-

45. Enric UCELAY-DA CAL. «El complot...», p. 207.

46. Enric UCELAY-DA CAL. «El complot...», p. 207.

47. Entrevista efectuada l'1 d'agost de 2007.

48. Jaume ROS I SERRA, *Miquel Badia...*, p. 217.

sonals entre ambdós personatges tingueren una influència directa o indirecta en la presa de decisions fonamentals per a la marxa del país i els contactes discordants entre ERC i EC.

Amb la situació política ja més normalitzada, per dir-ho d'alguna manera, se situà també l'últim incident que demostra, d'altra banda, l'enemistat que Companys s'havia anat gestant entre la gent d'Estat Català. Unes setmanes abans de l'escissió del partit, el dia 28 d'abril de 1936, Miquel Badia i el seu germà Josep foren abatuts a trets al carrer de Muntaner. No es trigà gaire a saber-se l'autor material dels trets, Justo Bueno, un membre de la FAI, però no gràcies als mitjans policials oficials, que ho atribuïren a falangistes, sinó a la tenacitat de Josep Maria Planes, a qui els incontrolats també assassinaren, i d'Àvel·lí Artís Gener *Tísner*, periodista com Planes i a qui també s'amenaçà de mort. Tanmateix, tot i que a Badia feia temps que se l'havia condemnat a la mateixa pena en cercles llibertaris i atès també que els implicats en els fets pràcticament desconeixien qui havien de matar, molts d'EC hi veieren darrere la mà de Companys, qui, a través d'informadors, els hauria indicat on es trobaven i el millor moment per matar-los, i qui propicià l'encobriment posterior als fets. Així ho creu també Ros i Serra, que, tot i acceptar el paper fonamental de la FAI en l'autoria de l'assassinat, recull versions que en fan responsable Companys⁴⁹ i les repercussions polítiques de l'atemptat.

El cas és que a la capella ardent es presentaren nombroses personalitats del Govern català, però quan arribà Companys hi hagué una forta xiulada. Gabriel Xammar recorda que la gent el volia agredir i que inclús l'arribaren a empenyar escales avall, tot i que no caigué. Hagué de sortir-ne amb protecció policial. En el mateix enterrament de Badia es pogué llegir una pancarta on deia: «Els separatistes fem responsable el Govern de Catalunya de l'assassinat dels germans Badia»; i el setmanari *ARA*, de les Joventuts d'Estat Català, obre la portada del 8 de maig amb el titular «Qui protegeix els assassins dels germans Badia? Al mateix cor de Barcelona, a ple dia, és possible matar dos homes impunement? Els criminals actuaren amb serenitat i sense presses, segurs que no els havia de passar res!»;⁵⁰ tot plegat, indicador del descontentament amb la marxa de la situació.

49. Jaume ROS I SERRA, *Miquel Badia...*, p. 220-224.

50. Jaume ROS I SERRA, *Miquel Badia...*, p. 216.

2. El nomenament d'Andreu Rebertés com a comissari general d'Ordre Públic

El diumenge 18 d'octubre de 1936 la premsa anuncia la dimissió del comissari general d'Ordre Públic, el comandant Enric Gómez García, heroi del 19 de juliol. No fou de resultes de cap mena d'escàndol o ineptitud en el desenvolupament de les seves tasques, sinó per la seva pròpia voluntat de servir a la causa republicana de la millor manera que sabia: desplaçant-se al front i participant de l'organització dels cossos de milícies, per bé que sembla que els motius de fons remeten al majoritari predomini anarquista als carrers i en les mateixes institucions, cosa que dificultava la seva tasca. En el seu lloc s'havia de posar un home fort, decidit, que tenia la gran labor de controlar l'ordre públic, en uns moments encara d'eufòria revolucionària, amb la connivència de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya. Alhora, doncs, havia d'encarregar-se també de reorganitzar els diferents cossos policials —inclosa la Guàrdia d'Assalt i la Guàrdia Nacional Republicana—, totalment delmats, desorganitzats i desmobilitzats de les jornades del juliol ençà.

Aquest home fou Andreu Rebertés i Llopart, exmembre d'Estat Català i militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, proposat, segons sembla, a instàncies del conseller de Seguretat Interior, Artemi Aiguader, o inclús del mateix Lluís Companys.⁵¹ El de Rebertés no serà, tanmateix, un nomenament aïllat:

51. Les versions en aquest punt són contradictòries: mentre que autors com Díaz Esculies, Huertas Claveria i Enric Ucelay, o testimonis com els de Joan Casanovas, president del Parlament, o Joan Pons, parlamentari d'ERC, apunten Companys com a persona que recomana Rebertés per al càrrec (fent incidència en el fet que fou Carme Ballester, esposa del president, la principal responsable d'aquest posicionament), altres, com Ferrerons i Gascón, Ros i Serra o Jacinto Toryho, aposten per Aiguader. Vicenç Guarner, inclús, en una carta enviada des de Mèxic a Miquel Ferrer el 20 de gener de 1975, el qualifica com a «amic d'en Casanovas». Víctor Castells, per la seva banda, afirma que Companys arribà a declarar a *Solidaridad Obrera* que la recomanació provenia de Martí Barrera. La gran majoria de fonts, però, senzillament no es qüestionen l'origen del nomenament. Sobre el fet

Fotografia de la presa de possessió d'Andreu Rebertés com a comissari general d'Ordre Públic, el 18 d'octubre de 1936. És el tercer a l'esquerra de la imatge.

per a col·laborar en aquesta important missió, es designà també inspector general de Serveis Josep Coll i Torrelles, membre del POUM; cap de Serveis, Dionís Eroles i Batlle, i secretari general de la Comissaria, Joaquim Olasso i Piera; aquests dos últims, de la CNT-FAI i encarregats de fer sentir la veu anar-

que fos Carme Ballester qui el proposà, però, cal fer-ne alguna consideració: hi ha qui diu que la dona de Rebertés i Ballester eren amigues i que una influí sobre l'altra, fet que considerem poc factible atès que Rebertés estava separat. D'altra banda, Enric Vila, en el seu recent llibre sobre Lluís Companys, afirma que Rebertés era amic de Companys, que participava en alguns jocs eròtics entre el president i la seva dona, i que per això se'l nomenà. Ucelay considera que els jocs sexuals implicaven l'exdona de Rebertés i que ell mateix hi havia participat també alguna vegada. Jaume Ros i Serra parla del «pis de Revertés i la Carme Ballester», sense explicitar-ne res més. I encara Joan Pons indica que Companys oferí el càrrec a Rebertés en agraïment per la relació personal amb Ballester. Tots aquests afers, però, caldria investigar-los més a fons i determinar fins a quin punt es tracta de fets verídics o d'una mena de crònica rosa de l'època a la qual s'ha donat una importància excessiva.

quista en els mitjans repressius i de control de la nova Generalitat sorgida de l'inici de la guerra.

El nomenament d'Andreu Rebertés, atenent-nos a aquesta última premissa, fou un tema una mica espinós i que suscità d'entrada alguna polèmica, ja que sembla que no era un personatge ben vist ni per la CNT ni «por un sector importante de su partido»⁵² (ERC), a causa de certs rumors que corrien sobre ell. Un exemple el trobem en Joan Pons, vocal de la Junta de Seguretat Interior. Indica que ell mateix posà objeccions al nomenament i, fins i tot, presentà la dimissió, que, d'altra banda, Aiguader no acceptà, «a causa del recel i desconfiança que sentia vers la figura de l'escollit, la vida privada del qual deixava molt que desitjar».⁵³

En la seva presa de possessió, Andreu Rebertés comptà amb el suport de nombroses personalitats polítiques que assistiren a l'acte i tant Artemi Aiguader com Gómez García li dedicaren paraules encoratjadores. Era l'esperança per restablir l'ordre al país, cosa en què ell creia fermament. Volia posar fi als incontrolats i retornar el prestigi a la Generalitat.⁵⁴ El mateix nou comissari «es manifestà agraïdíssim pels conceptes elogiosos que d'ell havia pronunciat el conseller de Seguretat Interior, que declarà no merèixer. Es mostrà disposat a carregar, en compliment d'un deure ineludible en els moments actuals, amb la responsabilitat del càrrec que anava a ocupar, al qual digué que dedicaria tots els seus esforços. Va dirigir-se al personal, dient que ja sabia que podia comptar amb la seva lleialtat, i demanà l'esforç de tots i la col·laboració de la Policia i les forces de Seguretat i Assalt per a triomfar definitivament en la lluita contra el feixisme».⁵⁵

De l'activitat desenvolupada per Rebertés al capdavant de la Comissaria, poca cosa en sabem, ja que retia comptes directament a Aiguader o bé a la Junta de Seguretat Interior, que eren els qui realitzaven una tasca més informativa i dispositiva. Tenim constància per alguna nota de premsa que Rebertés acollia els mitjans un parell de cops per setmana, però que la tasca de reorganització de la policia el tenia ben ocupat.⁵⁶ Una de les poques compareixences públiques de què tenim constància fou la que realitzà el 31 d'octubre, exalçant la «Ciutadania del Poble Català», en una al·locució sense una relació gaire directa amb la seva missió.⁵⁷ Una altra de datada del 12 de novembre, en la qual es mostra satisfet per l'acció de les patrulles i la policia, alhora que anima totes les

52. Jacinto TORYHO, *Del triunfo a la derrota*, Barcelona, Argos-Vergara, 1978, p. 93.

53. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà enmig de faistes: Moments viscuts*, ed. a cura de Josep Poca Gaya, Barcelona, Edicions 62, 2008, p. 145.

54. Declaracions fetes a Joan Pons. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 146.

55. *Diari de Barcelona* (20 octubre 1936), p. 4.

56. *Diari de Barcelona* (27 octubre 1936), p. 15.

57. *Diari de Barcelona* (1 novembre 1936), p. 35.

persones víctimes de detencions il·legals a posar-ho en coneixement de la Comissaria;⁵⁸ o bé també la que féu el 21 de novembre amb motiu de la mort de Durruti i l'atemptat contra el coronel Emilio Escobar i el tinent Aurelio Martínez, en què elogià la seva actitud, recriminà els fets i prometé que la policia faria tots els possibles per descobrir-ne els autors.⁵⁹ De la mateixa manera, la premsa recull també la seva presència en ambdós enterraments, en els dies previs a l'escàndol que l'acabarà duent a la mort i el condemnarà a l'ostracisme en els annals de la història durant molts anys.

Qui era, però, Andreu Rebertés? Nascut el 1894 a Cornellà, el seu pare, Andreu Rebertés i Capdevila, tenia un magatzem de productes per a tallers, sobretot carburs per a l'enllumenat i les soldadures, i anava sovint a casa de Josep Vallès i Ribó, oncle del doctor Moisès Broggi. En les seves memòries Broggi el qualifica com un «home adinerat i de tracte afable»,⁶⁰ i en una conversa personal diu que era un home tranquil, pausat, «un senyor Esteve»,⁶¹ que arribà a fer prosperar el negoci obrint una fàbrica de carboni líquid. S'havia casat dues vegades. El seu fill, Andreu Rebertés i Llopis, era «un noi mimat per la fortuna, tenia un iot al Marítim i era el que ara en diríem una mica *playboy*; per acabar-ho d'arreglar, s'havia casat i separat de la dona».⁶² Per tant, estem parlant d'un noi de classe alta, de vida dissipada, ja que, com Broggi explica, eren ben poques les famílies que podien mantenir un vaixell al port. Segons comenta a l'entrevista, «era un noi una mica tarambana, que es veia amb moltes dones»,⁶³ i fou justament per aquesta fama que tenia que la tia del doctor no aprovà la relació que la seva filla Mariàngela mantenia amb en Rebertés. Tenia una colla d'amics, entre els quals destaca Otto Hurtado, fill del que fou un dels principals advocats de l'època, Amadeu Hurtado.

Segons indica Jaume Ros i Serra,⁶⁴ Andreu Rebertés no acabà els estudis d'enginyeria, per bé que en algun document oficial es reflecteix que sí.⁶⁵

58. *Treball* (13 novembre 1936), p. 2.

59. *El Diluvio* (22 novembre 1936), p. 5.

60. Moisès BROGGI, *Memòries d'un cirurgià*, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 79.

61. Entrevista efectuada el 6 d'agost de 2007.

62. Moisès BROGGI, *Memòries...*, p. 79.

63. Enric Ucelay en fa també una descripció similar. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 208.

64. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 200.

65. En una declaració feta davant Josep Andreu i Abelló i el seu secretari Joaquim Dardalló, Andreu Rebertés es declara «de professió Enginyer». Document del fons de les actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya (6.1.A) de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (AMTM), monestir de Poblet.

D'altra banda, tenim els escrits de Jacinto Toryho,⁶⁶ que juga amb informació que és probable que extregui de la declaració de Concepción García Grau, madrastra de Rebertés, segons la qual el seu fillastre estava enredat en assumptes tèrbols, com a mínim, des de 1924, moment en què fou detingut i empresonat durant quinze mesos per la suposada participació amb membres de la CNT en accions contra una empresa de construcció de cases barates a Saragossa, de què el principal accionista era el fill del comte de Romanones. García, alhora, li adjudica una estafa de tres-centes mil pessetes a una amiga del Marquès de Calua, la causa de la qual durà dotze anys i l'obligà a tornar a presó; i encara un judici pendent per una estafa en les obres del port de Melilla.⁶⁷ Cal tenir en compte, tanmateix, la mala relació que tenien madrastra i fillastre, ja que, segons la declaració de Concepción A. García, se separà del seu marit, Andreu Rebertés i Capdevila, pare del comissari, a causa de la violència que sobre ella exercien pare i fill contínuament.⁶⁸ Per tant, pot haver-hi una voluntat expressa de destapar actuacions desafortunades del passat de Rebertés.

De la seva vida política, tampoc no se'n saben gaires coses: Rafael Vidiella relata que Rebertés fou un dels quatre portadors del fèretre de Miguel Primo de Rivera en l'enterrament a París,⁶⁹ afirmació que, d'altra banda, cap altre testimoni o autor no recull i que resulta, si no inversemblant, realment estranya. Amb la creació d'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931, s'hi integrà a través d'Estat Català. El 1933, segons Jaume Ros i Serra, «havia entrat de fort

66. Jacinto TORYHO, *Del triunfo a la derrota*, Barcelona, Argos-Vergara, 1978, p. 93. Hi ha un article aparegut a *Solidaridad Obrera* el dia 28 de novembre de 1936 que reproduceix exactament la mateixa informació, per la qual cosa sospito que fou redactat pel mateix Toryho, en aquells moments director del diari.

67. Declaració de Concepción A. García al Casal Federalista d'Esquerra del passeig de Gràcia, el 22 de novembre de 1936, AMTM, monestir de Poblet. Per intentar contrastar-ho, hem demanat l'expedient de presons de Rebertés, sense haver arribat a temps per a la realització del present estudi. Document reproduït a l'annex número 4.

68. La declaració diu: «Desde la fecha de mi casamiento mi vida ha sido un calvario continuo habiendo sufrido por parte de mi esposo y en particular de mi hijastro las más terribles humillaciones a la par que apaleada muy a menudo habiendo sido la última vez en marzo de 1933 habiendo sido la paliza tan fuerte que se enteraron todos los vecinos de la escalera tanto por los lamentos que yo daba como por las señales que me quedaron en mi cara y en todo mi cuerpo». García hi afegeix que el dia 21 de maig de 1935 acordaren separar-se amistosament previ compromís escrit del pagament de dues-centes cinquanta pessetes de pensió. Oficialment, però, no arribaren a divorciar-se mai, com indica la seva acta de matrimoni, conservada al Registre Civil de Barcelona.

69. Montserrat ROIG, *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*, Barcelona, Laia, 1976, p. 121.

en la política»,⁷⁰ per bé que com «un militant de segona fila», que diu Enric Ucelay-Da Cal.⁷¹ Un article de *Solidaridad Obrera*, datat del 28 de novembre de 1936, indica, d'altra banda, que a les eleccions del febrer de 1936 Andreu Rebertés «intentó presentarse diputado por Vich, lo que no consiguió, por desplazarle cierta persona que tenía dentro del citado partido más arraigo que él en la comarca».⁷²

El doctor Broggi, tanmateix, recorda que amb la proclamació de la República Rebertés i el seu grup d'amics es contagiaren de l'ambient d'optimisme i simpatitzaren amb les esquerres, de manera que van entrar a formar part d'ERC i van obtenir alguns d'ells places a l'Ajuntament de Barcelona, on li sembla recordar que Rebertés també treballà un temps. Era conegut per molts i insistia que volia obtenir un càrrec. En aquest punt, el doctor Broggi insisteix que se'l col·locà a ell «ja que no hi havia ningú més».

Un comentari a part es mereix la descripció que en fa Josep Maria Xammar,⁷³ que afirma que «el seis de octubre de 1934 tuvo una dignísima conducta. A pesar de que su actuación casi pasó desapercibida por las fuerzas de represión del bienio negro, hay que confesar que como directivo de los somatenes de Catalunya su comportamiento fue intachable». Per tant, cal considerar que obtingué un càrrec dins el sometent, encara que no sabem de quina mena i tampoc quina fou certament la seva implicació en els fets del 6 d'octubre, tot i que si no fou víctima de la repressió, indica potser més aviat una aquiescència amb la proclamació i la revolta més que no pas una participació directa.

La mateixa personalitat de Rebertés creà, i crea encara, certes suspicàcies: hi ha qui el qualifica de «persona normal», si bé és cert que «sentia una certa atracció excessiva envers les dones, com tants d'altres homes hi ha»;⁷⁴ o bé com un home que «obrava de bona fe».⁷⁵ Broggi també recorda que era molt simpàtic, encara que sí que el veia capaç de fer algunes de les coses que se li imputen. Ara bé, preval sobretot el que els seus enemics polítics i personals ens han deixat: testimonis que fan referència a una sèrie de fets que desacrediten totalment la seva gestió a la Comissaria General d'Ordre Públic i àdhuc fan dubtar de la seva personalitat i professionalitat. Des d'acusacions de fer negoci amb els refugiats fins

70. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 200.

71. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 208.

72. *Solidaridad Obrera* (28 novembre 1936), p. 3.

73. Recollit a Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys. (El report de Josep Maria Xammar)», *L'Avenç*, núm. 225 (maig 1998), p. 9-10.

74. Jaume ROS I SERRA fa referència a Broggi. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 200.

75. Afirmació de Joan Solé i Pla recollida a Víctor CASTELLS, *Nacionalisme català...*, p. 147.

a robatori de diners del Govern de València, passant per assassinats, amenaces per aconseguir favors sexuals i negocis de prostitució. Però anem a pams.

Tot i estar molt pocs dies al càrrec, l'actuació del comissari passà a ser criticada i en certa manera emmetzinada arran de la seva destitució, suposada implicació en el complot i posterior desaparició. En tan poc temps, es guanyà múltiples antipaties, sobretot de sectors anarquistes, però també de comunistes, en menor mesura. Ara bé, ja el 3 gener de 1936, mesos abans dels fets que narrem, Miquel Badia, en una carta dirigida a Pere Ferrer i Batlle,⁷⁶ company de militància, indicava que Rebertés era un home amb molt afany i que només volia el càrrec per presumir, cosa que ens fa pensar que el seu nomenament no va ser un fet precipitat fruit de la situació de l'estiu i la tardor de 1936, sinó que potser es va tractar prèviament en alguna altra ocasió. Badia, que ja havia ostentat el càrrec i que havia demanat recuperar-lo a Companys en successives ocasions, el veia, segons aquestes declaracions, segurament, com un competidor que podia arribar a desplaçar-lo. Recordem que Rebertés cercava des de feia temps un lloc dins els òrgans de direcció del país.

El robatori de lingots d'or i platí: un muntatge o fets verídics?

Fos com fos, Rebertés sembla que es veié immiscit en assumptes si bé no foscos, sí que en la penombra. Manuel Benavides el qualificà de «granuja» i d'«un sujeto de pésimos antecedentes, [...] además de intrigante y ambicioso y desleal», entre altres afirmacions i acusacions.⁷⁷ Igual que García Oliver,⁷⁸ l'esmentat autor l'acusa del robatori d'una part del Tresor Públic. Els fets que s'indiquen són els següents: davant la possible caiguda de Madrid, el novembre de 1936, sembla que la Direcció General d'Ordre Públic de la ciutat ordenà el trasllat d'una part del Tresor o bé a València o bé a França, ja que els autors que ho citen no es posen d'acord.⁷⁹ Sigui com sigui, «la camioneta» —segons indi-

76. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 74. L'autor ho extreu de l'arxiu privat de Rafael Cornudella i Feixa - Mireia Carré i Badia.

77. Manuel D. BENAVIDES, *Guerra y revolución en Cataluña*, Mèxic, Roca, 1978, p. 212-213, 1a ed., 1946.

78. Juan GARCÍA OLIVER, *El eco de los pasos*, París, Ruedo Ibérico, 1978, p. 415-419.

79. García Oliver es qui defensa que els lingots foren enviats a València però que els seus custodis entengueren malament les ordres i anaren a parar a Barcelona. La resta d'autors que parlen dels citats fets entenen més aviat que els diners es dirigien a la frontera francesa, cosa que fa suposar que una parada a Barcelona fos factible o fins i tot obligada, atenant-nos a les circumstàncies del moment.

ca García Oliver— amb els lingots d'or i platí fou aturada a Barcelona «por un grupo de policías de la Generalidad, mandados por un tal Reverter», o bé «unos por Reverter y otros por Patrullas y el Comité de Intervención», segons Benavides. El cas és que s'acusa el comissari de dues coses: d'una banda, García Oliver diu que senzillament els homes de la República foren «despojados del cargamento»; Benavides afirma que aquells homes foren retinguts i que davant la insistència del director general de Seguretat, Manuel Muñoz, per aconseguir la llibertat, «Reverter se la prometió a cambio de tanto y cuanto».⁸⁰ Josep Maria Huertas Claveria i Antoni Ribas⁸¹ també assenyalen la versió del rescat, suposadament havent fet ús de les versions anteriors. Carlos Rojas⁸² també narra el fet de les converses de Muñoz amb Rebertés i remarca que fou aquest qui el denuncià a Aiguader en no arribar a bon port les negociacions per les elevades exigències econòmiques del comissari.

La qüestió acabarà amb la detenció de Rebertés per part d'Aiguader, l'interrogatori, el reconeixement dels fets imputats i la posterior execució, punt en què tots els autors coincideixen. Aquestes mateixes fonts, d'altra banda, indiquen que fou a conseqüència de tot plegat que el complot fou destapat, ja que l'imminent afusellament de Rebertés el féu parlar de les seves intencions.⁸³ Aquest segon tema, però, queda potser relegat a un segon pla i suscita més aviat només comentaris relatius al rebuig dels autors a una possible independència de Catalunya en el context —i també fora del context, podríem afegir-hi—, així com una possible entesa entre individus participants en la conspiració amb d'altres que actuaven en representació de les potències feixistes.⁸⁴

Per la seva banda, García Oliver, aleshores vinculat al Govern de València i més tard ministre de Justícia, allargarà l'assumpte dels diners fins ben bé els Fets de Maig de 1937: indica que després de la mort de Rebertés, Aiguader es quedà els lingots i que el ministre de Governació, Galarza, els reclamava des de

80. Manuel D. BENAVIDES, *Guerra...*, p. 213.

81. Josep Maria HUERTAS CLAVERIA i Antoni RIBAS, «El complot que quería catalanizar en 1936 la revolución popular», *El Periódico de Cataluña* (25 novembre 1984), p. 17-18.

82. Carlos ROJAS, *La guerra en Catalunya*, Esplugues de Llobregat, Plaza & Janés, 1979, p. 120-121.

83. Pelai Pagès, per exemple, diu que «el Comissari General d'Ordre Públic de la Generalitat [...] era destituït i executat acusat d'un moviment separatista i d'haver-se incautat d'un carregament d'or i platí del govern de Madrid». Pelai PAGÈS, *La Guerra Civil española a Catalunya (1936-1939)*, Sant Cugat del Vallès, Llibres de la Frontera, 1987, p. 91.

84. Benavides ho qualificarà d'«aborto de golpe de Estado separatista y fascista». Manuel D. BENAVIDES, *Guerra...*, p. 214.

Madrid. Les seves peticions, però, eren constantment omeses, de manera que finalment a l'abril García Oliver indica que li arribà una «exhortación oficial del Ministerio de la Gobernación» per actuar contra Aiguader. Es desplaça a Catalunya, on primer preguntà a Andreu i Abelló, cap de l'Audiència, què sabia de la mort de Rebertés i els diners. En veure la desconeixença del tema d'Andreu i Abelló, García Oliver anà directament a parlar amb Aiguader, qui li indicà que no sabia «gairebé» res dels diners i que, en tot cas, Rebertés els havia amagat abans de morir. Sota l'amenaça d'obrir un expedient per part del fiscal de la República i el fiscal de l'Audiència de Catalunya, Artemi Aiguader promet encarregar una investigació per resoldre el cas en el termini d'una setmana i enviar l'informe resultant a València. El cas, però, és que esclataren els Fets de Maig i «ya no supe más de la investigación ni de los lingotes».⁸⁵ Si realment existiren, doncs, aquests lingots, a partir d'aquest moment se'ls perd la pista i és, en tot cas, Artemi Aiguader qui tenia més números d'haver-se'ls quedat.⁸⁶

La font de García Oliver resulta important, ja que, tot i parlar-ne en un llibre de memòries, quan succeïren els fets esmentats realitzava les tasques de ministre de Justícia, alt càrrec no gens digne de menyspreu i que, sens dubte, li proporcionava una font d'informació important pel coneixement que tenia de la realitat del dia a dia i les accions policials i judicials dutes a terme, així com les principals directrius, reformes, lleis i empreses impulsades des del Govern de la República. Tot i això, la seva visió totalment partidista del conflicte i les institucions i legalitat republicana, així com la seva animadversió per les principals personalitats representants de Catalunya i la Generalitat, fan que sembli un relat bastant esbiaixat, encara que ens posa sobre la pista d'una problemàtica que en major o menor mesura segurament sigui certa, no només per a la figura de Rebertés, sinó per a moltes altres: l'aprofitament de la nova conjuntura i del paraigües del conflicte bèl·lic i la repressió del quintacolumnisme per a l'apropiació de béns i diners públics, i la utilització del càrrec per a interessos

85. Joan GARCÍA OLIVER, *El eco...*, p. 419.

86. Sembla que Rebertés podria haver atresorat quelcom de particular, atenent-nos al que Aiguader comenta en la sessió del Consell de la Generalitat del dia 25 de novembre de 1936, ja que després de la seva destitució «s'ha fet un arqueig i una relació dels objectes preciosos que hi havia a la Comissaria, i que avui seran conduïts tots a la Tresoreria de la Generalitat». Quins eren aquests objectes? Hi havia alguna pista dels lingots? Arribaren tots els béns a la Tresoreria? Són preguntes que queden pendents i, en tot cas, són molt difícils de respondre sense una recerca ferma en els fons públics, per rastrejar-ne qualsevol indici. L'acta del Consell de la Generalitat, document 17D-7, és conservada a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, al monestir de Poblet.

personals. En aquest sentit, estaríem d'acord que possiblement Rebertés hagués incorregut en alguna mena de falta d'aquest tipus, que arribà a les orelles de García Oliver —i posteriorment a algun autor com Benavides— i que fou aprofitada per a la desacreditació d'Andreu Rebertés com a comissari, o com una justificació de la seva mort. Tal com podem llegir en un full volant editat a principis de 1937 suposadament per la CNT-FAI⁸⁷ i destinat als membres que ostentaven algun tipus de càrrec de responsabilitat, s'adverteix que no es deixin endur per la vanitat o el poder, sinó que mostrin sempre «una conducta recta, consecuente y diáfana que muestre a la faz del mundo que se trata con gente no sólo honradas, sino dignas de merecer la estima y la consideración de sus conciudadanos. [...] Así pues, velando por este prestigio, honradez y dignidad de que hemos hablado, queremos señalaros, queridos camaradas, un caso de “turbiedad” a fin de que cuanto antes procedáis a la “limpieza” necesaria». En arribar a aquest punt, es comença a malparlar i a assenyalar la nefasta tasca duta a terme per Eusebi Rodríguez Sala, membre del PSUC i successor de Martí Rouret en el càrrec de comissari d'Ordre Públic el desembre de 1936. Ara bé, podem endevinar amb qui compara la seva actuació? Doncs amb «un Reverter al que hubo que apartar», signe inequívoc de la poca estimació que se li tenia i de la fama de corrupte i autoritari d'Andreu Rebertés, alhora que dóna una pista d'una possible implicació anarquista en la seva desaparició: «al que hubo que apartar».

I és que cal tenir en compte que, tal com hem assenyalat anteriorment, a Rebertés se l'acusava de moltes altres coses. Vicenç Guarnier comentà que «va fer diners embarcant sospitosos»,⁸⁸ alhora que hi afegeix que «el pobre Reverter era un mal prestigi de l'Esquerra i no es distingia per cap mena de moralitat». Jacinto Toryho, director de *Solidaridad Obrera* i, per tant, persona afí a la CNT-FAI, i alhora principal responsable d'una campanya de desacreditació de Rebertés després de la seva destitució, l'acusa de tenir negocis de prostitució; d'aprofitament del càrrec per a actes de venjança personal, com demanar l'eliminació de la seva madrastra, d'un agent de policia anomenat Perezagua en no aconseguir «favores íntimos de la esposa de la víctima»; o també de l'intent d'assassinat de «personas que dificultaban el logro de sus criminales aspiraciones» i posa com a exemples Solans (secretari de Dionís Eroles), Aureli Fernández o Portela (cap de Passaports).

87. Full volant titulat *Hombres Dignos*, document núm. 61, secció 6.1, d'ordre públic, AMTM, monestir de Poblet.

88. Carta de Vicenç Guarnier a Miquel Ferrer, Mèxic, 20 de gener de 1975, conservada al CEHI.

Per la seva banda, Jaume Ros i Serra cita el testimoni del doctor Solé i Pla,⁸⁹ qui, parlant de Rebertés, indica que obrava de bona fe, tot i que «fins aleshores no havia estat un home molt honorable, que la seva conducta moral tenia quelcom de blasmable, sobretot en qüestió de dones», resseguint doncs el fil que anteriorment hem comentat sobre la fama de faldiller de Rebertés. Per tant, podem arribar a la conclusió que part de la seva reputació té una certa justificació en la conducta que havia dut els anys precedents a l'esclat del conflicte bèl·lic, però, tanmateix, no hem de creure tot allò que n'escriviren els seus adversaris polítics, ja que segurament, com comentava Moisès Broggi, «el seu currículum de faltes fou inflat pels anarquistes» o per persones que el veien com una nosa per a les seves pretensions.

89. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 191.

3. *L'afer Rebertés*: un complot per aniquilar el Govern de Catalunya i cercar la independència del Principat?

Retornem a la reunió que anunciàvem que tingué lloc la nit del 21 al 22 de novembre al despatx del comissari d'Ordre Públic. Hi trobem els qui, en certa manera, evoquen el descontentament previ del qual hem estat parlant: Andreu Rebertés, comissari, lligat de mans i peus per les influències i el control sobre la policia que exercien els anarquistes Dionís Eroles i Joaquim Olaso, a més a més de tenir una reputació d'aprofitament del càrrec i encara gaudint de la confiança d'alguns contactes, que el fan indispensable per a dur a terme qualsevol acció. Hi ha també Joan Torres Picart, home fidel a l'esperit de Miquel Badia, secretari i posteriorment successor de Dencàs en la direcció d'un partit, Estat Català, que la marginalitat a la qual s'ha imposat des de l'inici del conflicte bèl·lic, la pugna amb sectors d'Esquerra Republicana i l'oposició a la quota de poder anarquista han posat en peu de guerra contra el Govern i especialment contra el president Lluís Companys. I, per acabar, tenim també Joan Casanovas, president del Parlament, menystingut com a cap de Govern i més endavant també apartat de la vida pública, que ha iniciat un acostament amb EC fruit també de la seva no conformitat amb la situació política catalana. Tots plegats, doncs, fermes candidats a cercar mesures per tal de donar un gir a la situació esdevinguda i ajudar a un acostament entre el que representa cadascun d'ells.

Segons podem llegir a la declaració que dos dies més tard farà Torres Picart davant Andreu i Abelló i el seu secretari, Joaquim Dardalló, i que Andreu Rebertés ratificarà,⁹⁰ el periodista fou qui el mateix dissabte al matí convocà la reunió «pretextant, com a motiu de la mateixa, un afer de compra d'armes». A

90. Declaracions de Joan Torres i Picart i Andreu Rebertés davant Josep Andreu i Abelló i el seu secretari, Joaquim Dardalló Altés. Barcelona, 24 de novembre de 1936. Conservades a l'AMTM. Documents sense número de la carpeta 6.1.A, referent a les actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya. Reproduïts a l'annex número 5.

la una de la matinada s'hi presentà Torres Picart i, «transcorreguda mitja hora de l'arribada del declarant al despatx del Comissari, va comparèixer el company Casanovas, començant a partir d'aquell moment l'entrevista prèviament convinguda». Parlen de la caòtica situació del país i de la manera de posar-hi remei. El secretari general d'EC proposà, per resoldre-ho, iniciar «una campanya política, per tal de preparar un estat d'opinió que permetés en un moment determinat eliminar tot el govern de la Generalitat», i preparar forces armades en diferents punts de Catalunya per reforçar l'acció (entenguem, doncs, la seva voluntat d'executar el Pla Pirineu o Blasi). Prosseguint en la declaració, s'afirma que Casanovas es comprometé a tractar amb persones que podien facilitar armes per a l'acció i hi afegí, però, que, en referència a l'eliminació del Govern, se n'hauria d'exceptuar Companys, cosa que Torres Picart no acceptà, considerant que se l'havia de fer desaparèixer per la implicació en l'assassinat dels germans Badia.

Andreu Rebertés «llegida l'anterior declaració manifesta que són certes, i és fidel reflex de tot el parlat en el seu despatx oficial», i matisa, però, que ell també s'oposà a l'eliminació de Companys, ja que replicà les acusacions sobre el president relatives a l'assassinat dels Badia fent constar «que això no era cert i que poc devia estar enterat d'aquest afer quant per referències policiaques, mai podia tenir un caire de veritat». Aquestes afirmacions, per tant, desacreditarien les formulacions de sectors del nacionalisme radical sobre els fets, però sobre les quals caldria saber quelcom més.

Som davant, per tant, d'una situació delicada. Una reunió en què es parla de matar tots els membres del Govern de la Generalitat per propiciar un canvi en la política general del país i en què un dirigent de la talla de Casanovas, segona personalitat de Catalunya, parla a favor de la compra d'armament per derrocar els mandataris actuals. Podem pensar, però, que no foren una sorpresa per a cap d'ells els continguts que tractaren, sinó més aviat una presa de contacte per fer-ne unes concrecions més específiques.⁹¹ Segons anuncien alguns autors, a l'acte del Price, on recordem que es fa l'acostament definitiu entre Estat Català i el president del Parlament, i on Esteve Albert deia que «es farien revelacions importants», el discurs de Casanovas ja estava pactat,⁹² element im-

91. Rebertés havia esbossat ja el pla alguna altra vegada. Tal com relata Joan Pons, en una conversa que mantingué amb el comissari uns dies abans també al seu despatx, aquest li digué que «calia sotmetre al pes de la llei a dos dotzenes de faistes que es fan passar com els capítosts del govern català». JOAN PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 136.

92. Així ho indica Manuel CRUELLS al llibre *La societat catalana durant la Guerra Civil: Crònica d'un periodista polític*, Barcelona, Edhasa, 1978, p. 149. Josep Maria Xammar

portant que indica contactes previs entre el president del Parlament i membres d'EC en el mes que havia transcorregut entre la seva dimissió i el citat acte al Teatre Price. Si fos així, possiblement les estades de Casanovas a França durant l'octubre i el novembre haurien estat per cercar aquestes armes de què havia parlat a la reunió amb Torres Picat i Rebertés,⁹³ o la recerca de suport internacional a l'acció que estava preparant, tema que tractarem més endavant.

I és que, d'armes, sembla que sí que n'hi havia. Josep Maria Xammar, en una carta que escriu des de San Juan de Letrán, Mèxic,⁹⁴ explica que després del fracàs de l'expedició per reconquerir Mallorca de mans dels revoltats, en la qual Estat Català tingué un paper destacat, «la FAI tomó por sorpresa a los dos mil voluntarios de Estat Català que regresaron de Mallorca. Uno a uno, aprovechándose de su fatiga y desmoralización, fueron desarmados por la FAI de Barcelona cuyos militantes apostados al pie de los buques de la retirada y aprovechándose de la desmoralización, de la confusión y de la estructura en fila india para el descenso de los barcos quedóse con armas y trofeos». Així doncs, EC restava sense un armament i municions que els eren necessaris, i que justament passaren a mans dels seus principals enemics a la rereguarda: els anarquistes.

En aquells moments, començament de setembre de 1936, Casanovas encara era cap de Govern i a Governació hi havia Josep Maria Espanya, personatge que poc després hagué de fugir a l'exili per les amenaces de diversos grups d'incontrolats, que no acceptaren la política del conseller de concedir visats i passaports a moltes persones que eren susceptibles de ser conduïdes a *paseos* per part d'aquestes mateixes colles. Josep Maria Xammar, veient la debilitat amb

escrigué: «Se convino que con el mitin del Olimpia que venía preparando Estat Català [trobem aquí un error de Xammar, ja que el míting és el que es desenvolupà al Price; a l'acte del Teatre Olímpia, esdevingut unes setmanes abans, Casanovas no hi participà], Casanovas concurriría a él y si bien no haría declaración categórica de unirse disciplinariamente a nuestro partido, se le haría público homenaje y se le obligaría a hablar con la condición de que rechazara la conducta de la FAI y específicamente la del sometido Presidente a la moral coacción FAIERA». Recollit a Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 6-12. Ros i Serra també afirma que «la presència i parlament de Casanovas foren preparats amb antelació», segons el testimoni de Martí Torrents. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 157.

93. Segons el fill de Joan Casanovas, el seu pare romangué a França del 16 al 27 d'octubre i del 6 al 18 de novembre. Joan CASANOVAS I CUBERTA, *Joan Casanovas...*, p. 201.

94. Carta recollida a Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 6-12. Totes les citacions de Xammar que trobarem posteriorment són extretes d'aquest document.

què quedà el seu partit, demanà a Espanya rearmar els seus milicians. Aquest últim només pogué donar-li alguns fusells que tenien a Governació, però li deixà preparat, abans de la seva marxa del país, «los comprobantes necesarios para retirar de la frontera francesa (Cervere) dos vagones de armamento que la Generalitat de Catalunya había adquirido en Francia». Xammar aprofità una visita a Portbou per anar a veure els vagons, on hi havia mil fusells, set metralladores i diverses caixes de munició. Seguí per coincidència o per la veracitat del contingut dels vagons, en una declaració feta davant la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, Joan Torres i Picart, parlant de l'oferta feta per Casanovas sobre la compra d'armes, que bé podrien coincidir amb els citats vagons, assenyalà que «creu que el lot d'armes proposat importava uns deu milions de pessetes; que es componia de fusells, ametralladores i potser pistoles ametralladores; que qui ho sabia exactament era el senyor Casanoves».⁹⁵ Tenint en compte que les dates coincideixen (Xammar havia d'anar a buscar les armes el dia 25 o 26 de novembre) i l'amistat que l'unia amb Casanovas, era possible que el president del Parlament mateix n'hagués negociat la compra i hagués aconsellat cedir-les a EC. D'altra banda, però, tenim que si els permisos per entrar-les al país eren firmats per Josep Maria Espanya, això indica que almenys feia dos mesos que les armes restaven a França, fet que podria indicar també l'existència de dues remeses d'armes: una, la que esperava a Cervera de la Marenda, a la Catalunya Nord; i l'altra, la que es proposava comprar a través de Joan Casanovas.

D'alguna manera o una altra, la qüestió és que hi havia la possibilitat d'aconseguir aquestes armes. Josep Maria Xammar indica que Lluís Companys n'estava al corrent: «A Estat Català le era indispensable un número determinado de gentes armadas para retirar tales armas y oponerse a cualquier intento de la FAI que se apoderara de ellas. Visité a Companys [...]. Companys en definitiva no puso objeción a que las armas fueran para Estat Català. Intentó ganarme ofreciendo a mi partido dos consejerías. Contesté que una nos bastaba pero que debía ser de Gobernación (Órden Público). Negóse terminantemente». El fet que Companys oferís un parell de conselleries a Estat Català era encara possible, ja que aquestes gestions es feren, segurament, al mateix temps que Espanya els havia ofert les armes, a mitjan setembre, just després de la tornada dels expedicionaris de Mallorca. Unes setmanes més tard, segurament aquest

95. Declaració de Joan Torres Picart davant la Junta de Seguretat Interior de Catalunya. Barcelona, 25 de novembre de 1936. Document número 8 del fons de les actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya (6.1.A), AMTM, monestir de Poblet. Reproduïda a l'annex núm. 7.

oferiment hauria estat impossible, per la constitució del primer Govern Tarra-dellas. Ara bé, constatem la voluntat d'Estat Català de voler acomplir la seva paraula: reclamen l'Ordre Públic! I també la voluntat de Companys de no disgustar els anarquistes: s'hi nega. Per mirar, però, de mantenir un cert equilibri, i atenent-nos sempre a les declaracions de Xammar, els concedí poder quedar-se les armes de França. L'opinió del dirigent d'EC respecte al president, però, resta en la línia del que hem comentat fins ara: «[M]e alejé de Companys con el convencimiento de que Catalunya no tenía un presidente sino un granuja dispuesto a mantenerse en su cargo aún a costa de la propia y ajena dignidad y sobre todo a costa de la dignidad de su Patria. Dignidad que a mi entender no recuperó hasta que se halló años después ante el piquete de ejecución de Franco». Unes declaracions certament dures.

Xammar, doncs, veié els vagon, com hem comentat anteriorment. I dies més tard, segurament la nit del 21 al 22 de novembre, «el que suscribe salió aquella misma madrugada para la frontera con objeto de pedir el apoyo, que no fue regateado, de los ferroviarios franceses amigos para situar el convoy en lugar propicio. Aquella misma noche fue realizada con éxito la operación. La más amplia colaboración hallamos en una veintena de ferroviarios catalanes. El convoy quedó bien situado en una vía muerta y la operación de conducirlo a Barcelona perfectamente preparada».

En no obtenir el suport de Companys, i sabent-se necessitat d'una escorta davant la por que un cop entrats els vagon al Principat aquests fossin requisats per membres de la CNT-FAI, que en aquells moments controlaven les fronteres, Xammar decidí anar a cercar el comissari general d'Ordre Públic. Fent honor a la seva fama, «Revertés nos hizo ofertas de un vanidoso jefe policial que cree en su poder. [...] Rechazada su oferta le pedimos simplemente una sección de Guardia de Asalto que nos acompañara a la frontera para custodiar los dos carros de ferrocarril con armamento, cosa a la que accedió con la condición de que nadie, y los de la Generalitat menos que nadie, supieran el motivo de nuestro viaje a la frontera». Tenim, per tant, el motiu de la implicació de Rebertés en tot aquest assumpte: fruit de la confiança que li mereixia a Xammar per la seva actuació durant el 6 d'octubre, i ateses les circumstàncies del moment, en nom d'Estat Català cercà el seu suport com a cap de la policia per tal d'entrar les armes al Principat degudament vigilades, per assegurar que arribessin a bon port. Rebertés, que primerament els féu alguna oferta pel que sembla fora de lloc i de la qual no ha quedat constància, finalment accedí a l'emprestit de Xammar a canvi de no esbombar-ho i també d'una part important de les armes que s'havien d'entrar. Un cop hagué retornat de Portbou, l'endemà de l'entrevista (o sigui, estem parlant del 22 de novembre, o del 23

com a molt), «por teléfono convine con Revertés que tres días después las armas serían llevadas a una estación de la costa, concretamente Masnou, con todas las garantías. Revertés puso la condición, que le fue aceptada, que un veinte por ciento del armamento sería entregado para armar fuerzas de confianza a sus órdenes».

Cal considerar, però, un altre fet relatiu a tot aquest afer i que fa pensar també que les armes comentades per Xammar puguin ser les mateixes de què Torres Picart parla en la seva declaració a la Junta de Seguretat Interior. Quan el dirigent d'Estat Català va a veure Rebertés per primer cop, no ho farà pas sol, sinó que «visitamos a Revertés una noche, Casanovas, Torres Picart i el que escribe. Nos acompañaba el actual dirigente de las fuerzas de resistencia catalanas [a qui Díaz Esculies identifica amb Joan Cornudella]. Su nombre no viene al caso. [...] Reunidos los mencionados con Revertés, le expusimos con claridad la situación y la necesidad de nuestra defensa frente a las fuerzas españolas (en definitiva la FAI no era otra cosa que la expresión permanente de su odio a Catalunya)». La resta de la conversa ja la coneixem.

Xammar, per tant, ens posa sobre la pista que ell també era present en les converses, cosa que tanmateix no relaten ni Torres Picart ni Rebertés en les seves declaracions, però que podria ser el motiu pel qual es reclama des de la mateixa Junta i des del Consell de la Generalitat informació relativa a Xammar; se'n demana la recerca i captura, signada per Aureli Fernández, i Xammar es veu obligat a fugir a França.⁹⁶

Atenent-nos a totes les premisses comentades, tenim que, a banda dels moviments insurreccionals que podien estar preparant certs elements d'Estat Català pel seu compte, sens dubte el pas més destacat envers l'arranjament de la situació present amb un cop de força són aquests contactes per a aconseguir armes i en els quals es veurien implicats dos dirigents d'Estat Català, el president del Parlament i el comissari general d'Ordre Públic. Moviment encara prematur però que en cas d'èxit en l'entrada de les armes al país hauria pogut supo-

96. A l'Acta del Consell de la Generalitat del dia 2 de desembre de 1936 consta que «el Conseller de Serveis Públics, senyor Comorera, pregunta pel senyor Xammar. El Conseller, senyor Aiguader, diu que s'ordenà detenir-lo, però que és fugitiu». Document 17D-8, conservat a l'AMTM, monestir de Poblet. Per demostrar també la importància que s'atribuïa a Xammar, a l'Acta número 17 de la Junta de Seguretat Interior, corresponent també al dia 2 de desembre de 1936 i conservada també a l'AMTM, s'indica que «el company Vidiella manifesta que la ràdio Tetuan ha donat la notícia de que per ordre de la Junta de Seguretat Interior havien estat afusellats els senyors Casanovas i Xammar, i demana informes sobre la situació dels elements que es consideraven compresos en l'afer d'Estat Català, els quals li són donats pel Conseller i pel Secretari General».

sar en poques setmanes una possible insurrecció. Cal tenir en compte, també, que l'enviament el dia 19 de novembre, tot just dos dies abans de l'entrevista, d'un contingent d'uns mil homes d'Estat Català —dels dos mil de què disposava— a Madrid, amb el nom de Columna Germans Badia, encobriria la compra d'armes o la seva possessió, justificant-ho com a material imprescindible per a enviar als seus homes del front. El mateix conseller de Seguretat Interior, Artemi Aiguader, ho defensà al Consell de la Generalitat.⁹⁷ Ara bé, l'enviament d'aquesta Columna és també base per a l'argumentació contrària als fets, sobre el ferm compromís d'Estat Català amb la revolució i la defensa de la causa republicana, amb una acció com és l'enviament de milicians independentistes a defensar Madrid, capital de l'Estat i representant màxim del centralisme i les aspiracions unitàries espanyoles.⁹⁸

La reunió entre Rebertés, Casanovas, Torres Picart i potser també Josep Maria Xammar no fou descoberta, i, per tant, les actuacions previstes seguien el seu curs. Aquest últim s'havia desplaçat per veure el contingent dels vagons i deixar-los a bon lloc per a la seva posterior marxa fins al Masnou; Torres Picart retornà a la seu de la secretaria d'EC; Casanovas es reuneix amb Tarradellas i Companys els dies 23 i 24, respectivament; i Rebertés hem vist que assistia aquells dies a l'enterrament de Durruti i al del tintent coronel Emili Escobar i el capità Aurelio Martínez. Aquest darrer succés, però, ha creat també certes suspicàcies. Esteve Albert escrigué que en el tema del complot, «els més disposats i resolts a dur-lo a terme eren els autèntics herois del 19 de juliol, Díaz Sandino, el cap de l'aviació, i sobretot, el tinent coronel de la Guàrdia Civil Emili Escobar».⁹⁹ Més endavant en el relat, insistirà també que Escobar era «encarregat de preparar-ne el clima psicològic en diversos aspectes». Tot i que aquestes afirmacions són del tot dubtoses, cal considerar també el que descrigué Raimon Galí en les seves memòries, ja que assenyala que foren assassinats la nit del 21 al 22 de novembre per un grup de la FAI «amb l'excusa d'un com-

97. «El Conseller de Seguretat Interior, Senyor Aiguader, replica que no són estranyes les activitats d'Estat Català respecte a l'adquisició d'armes, perquè avui [25 de novembre] havien de portar-ne al front». Acta del Consell de la Generalitat de Catalunya, del dia 25 de novembre de 1936, document número 17D-7, conservat a l'AMTM, monestir de Poblet.

98. Manuel Cruells diu: «Assenyalo aquestes notícies [enviament de la Columna a Madrid] perquè indiquen la incorporació de tots els sectors catalans a la lluita general que la República espanyola tenia plantejada i indiquen també que el debat polític entre els diferents radicalismes se centrava només dintre la política catalana». Manuel CRUELLES, *El separatisme català...*, p. 127.

99. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 162.

plot organitzat pel president Casanovas amb l'ajut de gent d'Estat Català, amb Andreu Revertés, comissari d'Ordre Públic». ¹⁰⁰ Aquestes afirmacions, però, semblen del tot desencertades, ja que els citats militars, si bé podien comandar els estudiants de l'Escola d'Oficials on feien instrucció, no disposaven d'una força real i no tenien cap mena de vinculació amb grups catalanistes. Era provada, tanmateix, la seva fidelitat a la causa republicana amb la seva acció de mantenir-se lleials el 19 de juliol. Però feia un temps que, com a militars i controladors de l'ordre, estaven en el punt de mira d'alguns grups, que els continuaven veient com a enemics de la revolució i la causa republicana. ¹⁰¹

Francesc Bonamusa ¹⁰² creu que hi ha indicis per pensar que la cosa se sabia, com a mínim, des del dia 11 de novembre, arran d'unes afirmacions de Tarradellas en el si del Consell de la Generalitat, en les quals planteja la possibilitat «d'establir el territori català com una zona fora de la influència dels estats feixistes» en el cas d'un «hipotètic triomf feixista». És una creença que entenc com a escabellada, ja que en cap moment els implicats en les conspiracions, ja siguin com a partit, individualment o com a institució, no plantegen una entesa amb Itàlia o Alemanya. Les fonts anarquistes sí que ho comenten (*Solidaridad Obrera*, Jacinto Toryho), però en tot cas són només hipòtesis que potser tenen la base en alguns contactes que podria haver-hi hagut entre membres de Nosaltres Sols! i militants del Partit Nazi, però sempre amb distància respecte a la situació del moment, amb un abast i influència reduïts, i sense cap concreció. ¹⁰³

100. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció*, vol. 4: *Aixecament i revolta*, Barcelona, Barcelonense d'Edicions, 1999, p. 256.

101. Manel Cruells creu que l'assassinat és una reacció dels sectors més durs de la FAI en resposta a l'arribada a Barcelona de les despulles de Durruti, uns sectors que van utilitzar com a blanc de la seva ira els dos oficials, que, tot i mantenir-se fidels a la República, eren sempre sospitosos de col·laboració amb l'enemic. Manuel CRUELLES, *La societat catalana...*, p. 161-162.

102. Francesc BONAMUSA GASPÀ, *Política i finances republicanes (1931-1939)*. Lluís Mestres i Capdevila, Tarragona, El Mèdol, 1997, p. 213-216.

103. Per a més informació, consulteu, per exemple, Xosé Manoel NÚÑEZ SEIXAS, «Nacionalismos periféricos y fascismo: Acerca de un memorándum catalanista a la Alemania nazi (1936)», *Historia Contemporánea* (Universidad del País Vasco), núm. 7 (1992), p. 311-333. També en fa esment Fermí RUBIRALTA a *Història de l'independentisme polític català*. Per la seva banda, Gabriel Xammar ens comentà que tenien coneixement que Manel Blasi hi havia tingut alguns contactes, així com també Ricard Fages, encarregat de l'ajuda a les famílies dels represaliats el 6 d'octubre de 1934, ja que feia d'instructor de gimnàstica de les joventuts nazis de Barcelona, i amb qui tenia algunes concommitàncies.

El descobriment del complot

Què és el que fallà, doncs? Quin fou el detonant que permeté a les autoritats descobrir què es tramava en els sectors més catalanistes? La versió que sembla més factible i que la documentació prova que tingué lloc, almenys parcialment, és la que indica que fou el mateix Rebertés qui, veient-se immiscit en tèrbols assumptes personals que podien arribar a costar-li la vida, acabà denunciant el complot i els principals responsables.

Reulem una mica en els fets. Mentre la reunió se succeïa i la compra d'armes també tirava endavant, el comissari volgué redimir certs problemes que arrossegava des de feia anys amb la seva madrastra. Recordem les acusacions que feia Concepción A. García de l'exmarit i l'exfillastre sobre temes de violència domèstica. Són unes declaracions que porten la data de 22 de novembre de 1936.

El dia anterior, Rebertés signava una ordre, que encarregava a l'agent Company, segons la qual l'enviava a ell i els seus homes a practicar un registre al domicili de Concepción A. García «per tenir-se la sospita de que en el mateix s'hi puguin trobar armes, documents i altres objectes atemptatoris al règim republicà i a la pau pública».¹⁰⁴ Enric Ucelay encara hi afegeix que Rebertés, informalment, els comentà que tenia també estampes catòliques i que era espia i facciosa.¹⁰⁵ El que Rebertés no sabia, però, era que Dionís Eroles i Aureli Fernández, capítosts anarquistes, comptaven amb agents de confiança infiltrats entre els homes més fidels de Rebertés.¹⁰⁶ I sembla que quan anaren a detenir Concepción A. García i aquesta els digué que allò eren maniobres del seu ex-

104. Document sense número que es troba a la secció 6.1.B, referent a la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, de l'AMTM, al monestir de Poblet. Es reproduïx a l'annex número 3.

105. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 212.

106. Xammar, en la citada carta, escriu: «Eroles tenía entre sus hombres sólo a gente de toda confianza. No sucedía igual con Revertés aunque él creyera que sí. Los viejos policías se hallaban aterrorizados. Eroles les puso a raya. Los policías de Barcelona habían sido casi todos designados por Miquel Badia [...] Advirtió a los viejos policías, antiguos enemigos, que les absolvía de matarlos a cambio de una lealtad a los nuevos principios de la revolución. Revertés se creía rodeado de amigos y sólo lo estaba de servidores aterrorizados de Eroles». Montserrat Roig recull unes declaracions de Rafael Vidiella en les quals assegura que el mateix Aureli Fernández li havia dit que tenia membres infiltrats en l'escorta de Rebertés i que sabia que havia fet matar quatre o cinc persones, i que ara tocava a la seva sogra [recordem que realment era la madrastra i no la sogra]. Montserrat ROIG, *Vidiella...*, p.121. Enric Ucelay també creu que Eroles tenia confidents a la policia «excepte dels que s'havien fet seguidors de la línia dura dels Badia». Enric UCELAY-DA CAL, «El

fillastre, que actualment exercia com a comissari d'Ordre Públic, no ho dubtaren i la dugueren al Casal Federalista de Gràcia, on amb diversos testimonis signà la famosa declaració de la qual hem fet esment anteriorment.¹⁰⁷ A més a més de les acusacions sobre el passat de Rebertés, García defensà la seva innocència i lleialtat a la causa republicana, i assenyalà que la seva detenció era fruit del fet que «aprovechándose del cargo que las circunstancias han puesto en manos de su hijo (mi hijastro) éste a buen seguro para eludir a su padre (mi esposo) del pago de la mencionada cantidad [dues-centes cinquanta pessetes mensuals] ha decretado mi detención injustificada acusándome de ser contraria al régimen. [...] A mi no se me puede acusar de nada, pues para acusar hay que llevar pruebas y yo siempre he sido republicana y he acatado los poderes constituidos». La declaració acabava dient: «A S.E. Presidente de la Generalidad de Catalunya me dirijo en demanda de justicia pues no dudo de su buen corazón me haga justicia pues haciendo todas las diligencias que crea necesarias podrá comprobar la veracidad de cuanto expongo y que mi hijastro Andrés Rebertés Llopart quiere cometer conmigo un abuso de autoridad tratando de hacerme desaparecer aprovechandose de los actuales momentos. Espero justicia. Suya y de la causa».

Si el document finalment arribà a Companys, no ho sabem, però és probable atenent-nos al fet que l'hem trobat entre els papers que Josep Tarradellas conservà i, per tant, és indicació que devia ser de caire oficiós. El que sí que és

complot...», p. 212. Enric Vila resta en la mateixa línia que Ucelay però creu que justament per ser seguidors de Badia «si amb aquests antecedents Eroles no els ha fet matar és perquè li fan de confidents». Enric VILA, *Lluís Companys, la veritat no necessita màrtirs*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006, p. 296. Esteve Albert, per la seva banda, indica que Rebertés fou descobert no pas perquè ho xerrés, sinó perquè «els nanos de l'Eroles» [tal com eren coneguts popularment els homes del seu rondí] li havien posat micròfons al despatx, element més inversemblant però que en el cas de ser cert indicaria un grau de sofisticació veritablement elevat per l'època i les circumstàncies del moment. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 180.

107. Declaració de Concepción A. García al Casal Federalista d'Esquerra del passeig de Gràcia, del 22 de novembre de 1936. Document número 8 de l'apartat 6.1.B, corresponent a la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, AMTM, monestir de Poblet. Que fes la declaració al Casal Federalista del passeig de Gràcia podrien explicar-ho les memòries de Joan Pons. I és que Pons diu, en relació amb el que comentàvem abans, que la FAI tenia un dels seus membres, un tal Duran, com a home de confiança de Rebertés i que per dissimular la seva veritable afiliació s'havia fet soci del citat Casal, del qual era president Solé Arumí, qui setmanes més tard ocuparia el càrrec d'inspector de Serveis de la Comissaria, en substitució d'Olaso. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 146.

cert és que hi tingueren accés Aurelio Fernández, secretari de la Junta de Seguretat Interior, de la CNT-FAI; i Artemi Aiguader, d'ERC, conseller de Seguretat Interior i teòricament màxim responsable de l'ordre públic a Catalunya. Amb aquestes circumstàncies sobre la taula, Aiguader no tingué altre remei que fer cridar Rebertés. Ambdós l'interrogaren i el comissari es veié acorralat per les faltes que requeien sobre seu. Segons Enric Vila, Dionís Eroles reclamaria per a ell l'execució, de la mateixa manera que s'havia obligat el seu company de sindicat Escorza a matar dos dels seus homes (els presidents del ram de la construcció i de l'alimentació) per bandidatge. «A ver quién utiliza la revolución para sus fines personales», devia dir a Artemi Aiguader.¹⁰⁸ Davant la gravetat dels fets, l'aprofitament del càrrec per a dirimir assumptes personals amb violència, i amb la pressió dels anarquistes per demostrar que no són només alguns dels seus homes els que mantenen conductes no gens dignes, alhora que volen demostrar el compromís amb la revolució, Josep Maria Xammar, Rafael Vidiella i Enric Vila coincideixen a afirmar que l'única solució que se li planteja a Andreu Rebertés és llevar-se la vida. Xammar diu que «Artemio Aiguader expuso la situación y dejó encima de la mesa una pistola para que Revertés epilagara el enojoso antecedente». Vidiella difereix en afirmar que fou Rebertés qui intentà suïcidar-se i Aiguader li ho impedí per poder dialogar-ne. «Al no oír el disparo esperado [prosegueix Xammar] Aiguader y Aurelio Fernández volvieron con el detenido».

Sigui com sigui, la situació era magra per al comissari. Intentant jugar primerament la carta Companys (demanà veure'l per cercar una sortida per a ell, ja que, segons diu Xammar, Rebertés acollí Carme Ballester a casa seva després dels fets del 6 d'octubre), cosa que no aconseguí ja que Aiguader li ho impedí, amb l'afegit que Companys aquells dies restava al llit en repòs per una amigdalitis aguda,¹⁰⁹ proposà que li salvessin la vida a canvi d'explicar un complot que pretenia enderrocar el Govern de la Generalitat i tots els seus consellers. Sobre aquest punt, la majoria d'autors hi coincideixen.¹¹⁰ El com-

108. Enric VILA, *Lluís Companys...*, p. 297. Per la seva banda, Xammar ho reproduceix de manera semblant: «[Q]uienes eran los que utilizaban la revolución para crímenes sociales y de venganza personal».

109. La salut del president era de coneixement públic i es podia anar resseguint als diaris. Cada dia es publicaven els seus informes mèdics.

110. Per posar-ne algun exemple, Cruells diu: «En trobar-se atrapat i amb la intenció de salvar-se, declara que té a les mans els fils d'un complot que estava a punt de produir-se i acusa Estat Català i el President del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas. El míting del Price, a primers de mes, amb el seu discurs i el seu acostament palès al nostre Partit confirmaven la seva denúncia del complot». Manuel CRUELLES, *La societat...*, p. 171.

plot consistiria a detenir i afusellar una vintena de capitosts anarquistes, i possiblement també tot el Govern de la Generalitat, exceptuant-ne Companys, que seria enviat a França i el seu lloc, segons les disposicions oficials, hauria de ser ocupat per Joan Casanovas, qui convocaria un nou Govern que posaria fi a la situació revolucionària i, en un cas ja més hipotètic, declararia la independència de Catalunya.¹¹¹ Si fem cas de Joan Pons, però, Escorza, Eroles, Fernández i Portela haurien rebut un informe de Duran en què exposaria punts similars, però tanmateix hauríem d'anar amb peus de plom i dubtar-ho, ja que, tot i ser un document incriminadori molt destacat, no es veu reflectida enlloc la seva existència. En defensa de Rebertés, Pons escriurà que «sabien prou bé que allò no era veritat, però —com que, per boca de Duran, sabien i temien l'actuació de Revertés contra ells—, el van denunciar per treure-se'l del davant».¹¹²

A resultes d'aquesta declaració, es cridà a Governació també Joan Torres Picart i Joan Casanovas. Del president del Parlament, tanmateix, no en tenim cap mena de declaració escrita o informació de cap autor sobre el contingut, durada o to de les converses; senzillament, se sap que s'entrevistà amb Tarradellas i el mateix Lluís Companys, i que pocs dies després s'exilià a França amb la connivència d'aquests, ja que per arribar-hi utilitzà el cotxe de Josep Andreu i Abelló, cap de l'Audiència, i l'escorta personal del president. Segons el fill de Joan Casanovas, Tarradellas li recomanà dormir a Governació aquells dies i preparà, junt amb Andreu i Abelló, la seva marxa cap a França. El seu policia personal, Secundino García, tenia ordres estrictes de «mirar hacia otro lado cuando en una esquina cualquiera desaparecen contra usted». Ell sempre va vigi-

També Ferrerons i Gascón apunten cap a la mateixa direcció quan afirmen que, «interrogat, salta la llebre: assegura ser ell l'home que havia de preparar el terreny a Barcelona i posar els seus guàrdies a disposició d'EC tan bon punt rebés instruccions en aquest sentit». R. FERRERONS i A. GASCÓN, «Les Milícies Pirinenques...», p. 26. Huertas Claveria i Riba, per citar un tercer exemple, indiquen que, «asediado a preguntas, Revertés había descubierto lo que parecía un complot para eliminar al presidente de la Generalitat, Lluís Companys, o cuanto menos para facilitar la toma de poder a un gobierno que "catalanizase la revolución", consigna repetida hasta la saciedad en el último mítin de Estat Català». J. M. HUERTAS CLAVERIA i Antoni RIBAS, «El complot...», p. 17-18. Com hem vist en pàgines precedents, els autors que defensen la tesi que fou pres per apoderar-se de part del Tresor Públic també indiquen, d'altra banda, que explicà el complot quan es veié atrapat per aquest assumpte.

111. DÍAZ ESCULIES ho argumenta de forma similar a «Objectiu: matar Companys...»

112. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 154 i 156.

lar que ningú intentés matar-lo, però indica el perill real que queia sobre ell i l'advertí que si el rellevaven no confiés en el nou escorta.¹¹³ Revela, d'altra banda, que algú dels de dalt, i si és en referència a la policia podem endevinar d'on ve, havia ordenat fer-lo desaparèixer, de la mateixa manera que més tard succeí amb Andreu Rebertés.

Esteve Albert tenia informació més precisa sobre la detenció de Torres Picart. Ell mateix l'acompanyà amb Manel Talens, després de la trucada a mitja tarda d'Aiguader reclamant-lo a Governació. Un cop allà, hi entrà per uns moments i retornà al vestíbul per comentar-los: «Talens, queda't amb mi. Tu, Albert, vés i digues al Ros [que era el xofer] que ja us telefonaré quan m'hagi de venir a buscar. Es veu que la reunió serà llarga».¹¹⁴ Albert retornà a l'Oro del Rhin i Lairret trucà a Torres Picart, qui li digué que no necessitava res ni ningú.¹¹⁵ Resulta, però, que ni Talens ni Torres Picart pogueren sortir d'allà fins al cap d'uns mesos, quan foren alliberats per alguns companys del partit i passats a França... el mes d'abril!¹¹⁶

Sembla que primerament Torres Picart tingué una conversa verbal amb Aiguader, Fernández i Eroles, amb Rebertés d'espectador. Algun autor també situa en el lloc el mateix Companys, apreciació, però, que caldria qüestionar-se, per bé que pot haver-hi indicis que realment hi fos en un inici.¹¹⁷ Raimon Galí indica que la reunió s'havia fet a casa de Companys, tot i no ser-hi present, i

113. Joan CASANOVAS I CUBERTA, *Joan Casanovas...*, p. 205.

114. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 168.

115. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 168.

116. Alguns autors parlen d'una fugida rocambolesca per part de Torres Picart i Talens, però només Huertas Claveria i Antoni Ribas ho descriuen amb tots els pèls i senyals: Josep Tramunt, disfressat amb ulleres i barba, anà amb la germana de Torres Picart, Maria, a Governació, fent-se passar per jutge, i va convèncer el seu guàrdia que l'havien d'interrogar al pis inferior. Aprofitaren, però, la bona fe del seu custodi per sortir al carrer, on els esperava un cotxe, que els conduí a la frontera per fugir. J. M. HUERTAS CLAVERIA i ANTONI RIBAS, «El complot...»

117. Tot i així, en tenim algunes descripcions. Enric VILA, *Lluís Companys...*, p. 298. «La topada amb Companys és antològica: insults, acusacions mútues de traïció, i Torres Picart que retreu al President l'assassinat dels germans Badia. [...] Traspalsadíssim, Companys abandona la sala cridant que està envoltat de traïdors». Víctor Castells també explica que Companys hi era i que, a causa del to de les acusacions i l'estat del president, se l'hagué de fer fora de la sala. VÍCTOR CASTELLS, *Nacionalisme català...*, p. 144. Ara bé, per boca d'Albert, a qui ho havia explicat el mateix Torres Picart, li indica que Companys sí que xerrà amb ell, amb una conversa que versava sobre el fet de voler matar-lo per haver permès la mort dels Badia. Però que hagué de marxar i allitar-se. Ho explica Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 169.

que hi van participar els ja esmentats i, a més a més, Tarradellas.¹¹⁸ Qualifica Torres Picart de «company inseparable de Revertés» i indica que «la conversa puja de to fins que Tarradellas posa pau en nom de la seva autoritat com a president del Consell i del seu bon sentit equitatiu». Torres Picart havia fet callar Eroles acusant-lo de ser confident de la policia en l'etapa de Badia. Aquesta descripció, una mica esbiaixada, pot complementar-se amb el que indica Josep Maria Xammar en la ja citada carta escrita des de Mèxic. Fent referència a Torres Picart, indica: «Éste era amiguete de Aiguader y de Aurelio Fernández, una amistad sin consistencia que en lo que tenía de externo se traducía en el tuteo tan normal en nuestra guerra. Al llegar a Gobernación, se le hizo la primera pregunta: “Es cierto que tú y tus amigos queréis fusilarnos a todos?” Torres contesta: “Naturalmente, eso va a suceder en la primera oportunidad que tengamos porque vuestros crímenes, se dirigía entonces a Fernández, no merecen otro castigo”. “Y cuando va a suceder esto”. Torres Picart: “En la primera oportunidad que tengamos y la creo más próxima de lo que pensáis”. “Quiénes fuisteis a ver a Revertés el día tantos?”. Torres Picart en este momento y frente a Revertés comprendió la situación». Enric Ucelay dóna credibilitat als fets narrats, tot i que també dubta de la presència de Companys als interrogatoris.¹¹⁹

Després, doncs, d'un primer contacte verbal, fan presència a Governació Josep Andreu i Abelló i el seu secretari Joaquim Dardalló, per prendre declaració als retinguts. És ara quan Torres Picart i Andreu Rebertés signaran les declaracions en les quals s'imputen a si mateixos i Casanovas, de les quals hem parlat anteriorment. Era ja cap a la nit.

La Junta de Seguretat Interior no trigaria a reunir-se. En efecte, a «les vint-i-tres hores cinquanta minuts» el conseller Aiguader, Guinart, Pons i Rebull, representants d'ERC i la Unió de Rabassaires; els anarquistes Eroles, Fàbregas, Gil i Aurelio Fernández (aquest últim com a secretari general de la Junta), per la CNT-FAI; els membres del PSUC Vidiella i Olaso; i el poumista Coll comencen la reunió parlant àmpliament dels successos ocorreguts.¹²⁰ En primer

118. En aquest sentit, Galí va errat, ja que Tarradellas en aquells moments es trobava a València, negociant una sèrie d'atribucions econòmiques per a la Generalitat. Fou quan s'assabentà dels fets, la nit del 24 al 25 de novembre, que tornà i arribà a Barcelona, per tant, el 25, amb els interrogatoris i informes ja en marxa. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 257.

119. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 212.

120. Tota la informació relativa a la reunió és extreta de l'Acta de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya número 15, del 24 de novembre de 1936. Conservada a l'AMTM, dins la secció 6.1.A, referent a les actes de la Junta, document número 8A, monestir de Poblet. Reproduïda a l'annex número 6.

lloc, Aiguader qualificarà els fets «d'una evident gravetat», però alhora afirmarà que «ha estat un dia de dolor, però té la satisfacció de poder manifestar que ha complert amb el seu deure i que com sempre s'ha mantingut lleial a la revolució i als compromisos que hagi pogut contraure».

Vidiella demanà la constitució d'una comissió dins la Junta per « cercar tots els compromesos en els al·ludits fets ». Alhora, Coll demanà una informació « completa i oficial » sobre els fets. Aiguader els tragué importància i confirmà que foren descoberts per una confidència del comissari general, donant compte d'una conversa amb el secretari general d'Estat Català al seu despatx, « segons la qual es pensava en un moviment que produís l'eliminació de l'actual govern i, per consegüent, en un canvi de política ». Hi afegirà, tanmateix, que « l'assumpte és assumpte de govern i és el Govern qui l'ha de resoldre, sense perjudici de que pugui influir molt el criteri de la Junta de Seguretat ». Vidiella i Coll, però, creien que calia parlar-ne i aclarir els fets en el si de la Junta. Finalment, s'acordà acceptar aquesta segona posició, però amb la voluntat que no es fessin públics els resultats de l'afer « fins que de sobre el mateix hagi recaigut acord de Govern ». Consideraren oportú, però, interrogar Torres Picart i que Eroles fes alguns registres « i altres diligències » per esclarir els fets.

A Gil el preocupava que hi hagués hagut converses a l'estranger, cosa que faria pensar en l'existència d'un moviment ferm, « encara que aquest tot just hagués estat iniciat ». Vidiella, per la seva banda, creia que les intencions del complot equivalien a un cop d'estat i que calia prendre novament declaració a Rebertés i Casanovas. Aiguader s'hi oposà i indicà a Eroles que l'endemà, a dos quarts de sis de la tarda, informés de les diligències dutes a terme. Aquest últim, però, aprofità la situació per afegir més llenya al foc: digué que « des de feia cert temps havien vingut notant certes anomalies en la conducta del Comissari », però que la cosa havia pres més revolada « amb motiu de certes desaparicions de determinades persones ». Alhora, l'acusa d'un complot personal contra Fernández, Vicenç Gil i Solans, secretari d'ell mateix.

Per acabar, es debat sobre si anunciar que Rebertés ha dimitit o bé deixar entreveure que ha estat dimitit, i s'imposa la segona opció. La reunió acabarà a tres quarts de sis, després de gairebé sis hores, cosa que fa pensar que es van concretar o es va parlar de més temes que, pel contingut, no es van incloure en les actes. Cal tenir en consideració, tanmateix, que en el transcurs de la reunió es procedeix a interrogar Torres Picart, cosa a què es dedica una hora i quinze minuts, i això certament la fa endarrerir. Enric Ucelay, però, recull un comentari del mateix Josep Coll, membre de la Junta, segons el

qual allà «cadascú escombrava cap a casa seva i netejava la seva brossa»,¹²¹ fet que és molt indicatiu per mostrar que poc o molt tots els grups implicats havien utilitzat en algun moment el paraigües revolucionari per a dirimir alguns afers, sabent-se i cobrint-se entre ells en algunes situacions determinades.

Davant d'aquesta acta, però, sorgeixen alguns interrogants que caldria matisar. En primer lloc, es desprèn de les declaracions d'Aiguader que es considerava que el màxim responsable de l'afer era Joan Torres Picart, potser per tapar una mica l'actuació de Rebertés, que restava sota les seves ordres i que podia posar-lo en dubte, i, d'altra banda, perquè el comissari potser no fou proposat però sí acceptat i potenciat per ell mateix, feia poc més d'un mes.

El mateix Aiguader donà també una imatge un xic intrigant quan seguidament anuncià que tot plegat era un assumpte del Govern i que el Govern se n'encarregaria. Els més maliciosos poden veure en aquestes afirmacions la voluntat d'amagar informació o d'excloure altres implicacions personals que podrien haver esquitxat força alguns dels màxims dirigents del país. Altres, senzillament, poden veure-hi la intenció d'evitar que es convertís en un tema que circulés de boca en boca, que es tractés àmpliament i que acabés convertit en notícia a tots els diaris, ja que suposaria un cop fort per al Govern, donaria una imatge de divisió i àdhuc de traïció, i crearia forts corrents d'opinió que podrien arribar a ser-los desfavorables. Tanmateix, tot i acceptar que el tema fos tractat en el si de la Junta, Aiguader blindà l'acord i aconseguí el compromís que l'afer no es divulgaria tret que el Govern hi donés el vistiplau corresponent i ho ratifiqués.¹²²

Per acabar, cal constatar un tercer fet. Les acusacions que Eroles fa en contra de Rebertés casualment coincideixen amb les mateixes que Fernández o el mateix Eroles esgrimeixen en un primer moment a Aiguader per demanar la detenció del comissari i la seva execució. I que també casualment tenen moltes similituds amb les descripcions que el rotatiu *Solidaridad Obrera*, òrgan anarquista, farà d'Andreu Rebertés en un article del 28 de novembre. Tot plegat fa pensar en una voluntat expressa d'acord entre els membres confederals per cercar una mateixa versió i finalment filtrar-la a la seva premsa com un factor més de desestabilització.

121. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 209.

122. Tot i no veure's reflectit a les actes, Vidiella afirma que la Junta acordà portar l'afer al tribunal popular, però que Aiguader bellugà la cosa i que en una segona votació s'esdevingué el resultat que hem comentat. Montserrat ROIG, Rafael Vidiella..., p. 122.

Com hem pogut llegir, la Junta decidí interrogar Torres Picart per extreure'n més informació.¹²³ En comparèixer el periodista, ratificà la seva declaració anterior que s'havia reunit amb Casanovas i Rebertés per «tractar d'una compra d'armes destinades a les forces d'ordre públic i que després es va parlar de política en la forma que ja ha fet constar en l'esmentada declaració». Digué que no existia cap causa, que ell va proposar l'entrevista i que les armes eren per al Govern, tot i no estar-hi d'acord, ja que creia que el canvi havia de venir d'Estat Català.

Negà haver mantingut relacions amb Sancho, Puig i Ferreter o Josep Maria Espanya a l'estranger, i va dir que no sabia res de complots a París.¹²⁴ Manifestà que «no hi havia res planejat perquè no passava d'ésser un pensament del detectant» i repetí que només volien parlar de la compra d'armes, i que desconeixia per què Casanovas parlà amb Rebertés o amb ell sobre el tema i no amb el Govern.

Es desmarcà de qualsevol relació i acció amb Dencàs, i manifestà que ignorava «les gestions que s'hagin pogut fer perquè Itàlia i Alemanya reconeguessin una declaració d'independència de Catalunya i que mai voldria la col·laboració d'aquests dos països per a un moviment d'independència». Altra vegada, però, veiem que s'insisteix en les possibles vinculacions dels retinguts amb els moviments feixista o nazi, fent cas, aquesta vegada, de les informacions que situaven Dencàs a Itàlia.¹²⁵ Segons Vidiella, els havien arribat notícies que havia tornat d'Itàlia per posar-se d'acord «amb els extremistes d'Estat Català i de l'Es-

123. Declaració de Joan Torres Picart davant la Junta de Seguretat Interior de Catalunya. Barcelona, 25 de novembre de 1936. Document número 8 del fons de les actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya (6.1.A), AMTM, monestir de Poblet.

124. Tot i que ho tractem a l'apartat «Contactes internacionals», cal destacar que alguns autors, especialment García Oliver, estaven obsessionats per possibles trobades i reunions a París de personatges vinculats a ERC o EC sobre la possibilitat de conspirar en contra de la revolució. Aquí podem comprovar que a la Junta també hi havia aquest temor de vinculacions exteriors amb els fets.

125. Si bé és cert que Dencàs fugí de Barcelona amb un vaixell de bandera italiana, fou perquè no li restava altre remei, a causa de les amenaces que ell i la seva família patien. Arribat a Itàlia, Dencàs fou detingut i d'allà hagué de fugir altra vegada, aquesta vegada cap a França. És probable que Dencàs hagués mantingut contactes amb agents del feixisme italià, però en tot cas en aquella situació ja no podia ser-ne amic, sinó enemic. Ara Itàlia havia escollit Franco com a aliat. Gabriel Xammar recorda el dirigent nacionalista com «una bona persona, però enemic d'en Companys». Sobre els contactes amb partidaris feixistes, Xammar diu que potser n'havia tingut, però que, en tot cas, «ho feia tot per Catalunya». La direcció d'EC, però, per salvaguardar la imatge del partit, l'expulsà fulminantment, per no donar més raons als seus enemics.

guerra» per tal de dur a terme el pla de matar Companys, fer presoner el Govern de la Generalitat i apoderar-se del poder amb la col·laboració de la Guàrdia d'Assalt manada per Rebertés.¹²⁶

Informà de quines armes parlaren i el seu valor, però digué que no es va concretar res ja que Casanovas «no era la persona interessada», la identitat de la qual Torres Picart desconeixia. En aquest punt, negà també una aproximació de Casanovas a Estat Català i digué que mai no l'havia sentit parlar malament ni del president, ni de ningú del Consell. Alhora, negà també haver parlat de temes polítics amb cap militar.

Per acabar, féu sentir el seu descontentament particular i d'Estat Català, en informar que el seu partit estava molest per la retirada d'algunes centúries del Front d'Aragó i que EC no creia que el Govern fos prou representatiu, perquè ells no hi eren, tot i haver lluitat des del principi, i no havien pogut afavorir els seus interessos de partit. Havien demanat entrar al CCMA, al Govern, a la Junta de Seguretat Interior i a l'Ajuntament de Barcelona, però no van ser acceptats enlloc.¹²⁷

Sobre aquestes declaracions, cal fer-ne unes consideracions. El fet que s'interrogui Torres Picart davant de tota la Junta i que cada representant pugui inquirir-lo sobre els temes que consideri adients, i no s'hi faci comparèixer ni Casanovas ni Rebertés, indica, per tant, que el punt de mira restava posat, sobretot, en Estat Català, fruit del descontentament existent dins del partit i mostrat en actes públics, diaris i opinions dels líders i militants.¹²⁸ D'altra banda, no acaben de quedar clares tampoc algunes de les contestes que Torres Picart donà a la Junta. Primerament, hem de qüestionar-nos el fet que indica que les armes anaven destinades al Govern; aleshores, què hi pinta ell, secretari general d'un partit que ni tan sols està representat al Govern o les institucions, en les negociacions per a la compra de les armes? I d'aquí també sorgeix una segona pregunta. Si com afirma tenia desconeixement de les armes que proposava Casanovas, per què preparà una reunió amb Rebertés i el president del

126. Montserrat ROIG, *Vidiella...*, p. 121.

127. Cal tenir en compte que, segons Esteve Albert, Torres Picart i Aurelio Fernández van negociar l'entrada d'Estat Català a aquestes institucions a canvi d'aturar mútuament els enfrontaments. Ara bé, devien ser els membres d'ERC els que van impedir la integració al front antifeixista d'EC, potser per por a perdre part de l'hegemonia dins el catalanisme. I, certament, les hostilitats mútues tampoc no tingueren parèntesi. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 154.

128. Cruells diu: «Torres Picart era, doncs, retingut —un complot d'una sola persona— de cara a un judici per endavant condemnatori. Els mateixos companys de direcció del partit el condemnaven». Manuel CRUELLES, *La societat...*, p. 173.

Parlament per parlar-ne? I per què també nega un apropament cap al seu partit, quan és notori i demostrat públicament? Per a qui eren, per tant, les armes? Segons es desprèn de les declaracions, és com si Casanovas fes la feina per a una tercera persona, la qual sortiria indemne de tot l'assumpte. Qui era? Potser Josep Maria Xammar, segons el que ja hem comentat, sense que Torres Picart en tingués coneixement? O sí que en tenia constància però el protegia? Això, d'altra banda, explicaria la seva fugida a França, tot just saber-se els fets succeïts i havent pogut atendre ell mateix la trucada de Fernández demanant-ne la detenció.¹²⁹

Per acabar, cal qüestionar-se altra vegada la insistència a preguntar i intentar vincular el moviment amb alguna mena d'anuència feixista, atesos alguns elements que permeten fer-ho, però que descartem clarament. Tanmateix, trobem alguns autors que també hi veuen la possibilitat.¹³⁰

El mateix dia 25, es reprengué la reunió de la Junta per intentar tancar el tema amb la màxima discreció i rapidesa possible. Començà Aiguader anunciant com havia anat una trobada que acabava de tenir amb una comissió d'Estat Català, de la qual parlarem més endavant, en la qual «el seu Partit es des-

129. Xammar explica que ell mateix es posà al telèfon d'un casal de patrulles quan Fernández ordenà la seva detenció. Per això, ell i la seva família aconseguiren documentació falsa i, amb un cotxe amb insígnies de la FAI, arribaren fins a Portbou, on la dona i els nens passaren amb normalitat, mentre que ell ho féu dins un vagó carregat de taronges, per evitar ésser reconegut. El seu germà Gabriel, però, indica que desconeixia les peripècies que el dugueren a França i que no fou fins acabada la guerra que va saber que, son germà, més endavant, l'arribaren a detenir i empresonar quan retornà a Catalunya.

130. Jacinto Toryho, per exemple, escrigué que el complot seguia «los planes de Dencàs y Mussolini», i qualifica els principals dirigents dels partits nacionalistes de «promotores del separatismo con la ayuda mussoliniana». Jacinto TORYHO, *Del triunfo...*, p. 91. Benavides diu: «El 'Complot Casanovas-Torres Picard-Reverter' fue un aborto de golpe de Estado separatista y fascista». Manuel D. BENAVIDES, *Guerra...*, p. 214. Carlos Rojas explica que la Junta de Seguretat investigà tot l'afer a instàncies del PSUC i que es descobrí un complot perpetrat per EC a França, amb la participació de Rebertés, Casanovas i Torres Picart, «con el propósito, por aquél entonces casi limitado al reino de los sueños, de negociar una paz aparte para Catalunya con la mediación de Mussolini. La neutralidad catalana vendría a asegurar la autonomía después del triunfo de Franco». Carlos ROJAS, *La guerra...*, p. 120-121. També ho creu Gregori Mir, basant-se en el testimoni de Frank Jellinek: explica que els participants en el complot eren un grup de gent d'EC, amb la col·laboració de Casanovas, que volien desbancar Companys i que comptaven amb la connivència del feixisme italià a través de Dencàs. Inclús fixa una data: el 6 de novembre, coincidint amb el desembarcament italià a Mallorca. Gregori MIR, *Aturar la guerra: Les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*, Barcelona, Proa, 2006, p. 61-65.

entenia de qualsevolga manifestació que hagués pogut fer algun dels seus cor-religionaris contra la situació política present, al costat de la qual es trobaven per a defensar-la malgrat totes les diferències de criteri que poguessin tenir amb els Partits governamentals». Tema, doncs, que semblava tancat, ja que no hi hagué més insistència per part de ningú, ni es reclamaren més explicacions. S'indica, també, que «es dóna compte de les diligències practicades amb referència als fets que motiven la reunió de la Junta, i s'acorda designar el Conseller, el vocal Vidiella i el Secretari General perquè es reuneixin amb el senyor Casanovas, a fi que puguin informar a la Junta sobre la posició i criteri d'aquest en referència amb els fets assenyalats». Tanmateix, no s'expliciten quina mena d'intervencions s'han practicat i quines conclusions se n'han tret. D'altra banda, hi podem veure reflectida, però, certa preocupació per les implicacions del president del Parlament, el qual es reclamà interrogar a fi de saber-ne la participació real en els fets. La Comissió, que es tornà a reunir l'endemà, dia 26 de novembre, s'inicià amb les explicacions de Vidiella. L'entrevista, feta amb celeritat, serví sobretot per insistir en la posició que mantenia Casanovas: que a la reunió amb Rebertés i Torres Picart es parlà només de les desatencions d'Estat Català per part del Govern. Les conclusions són clares: «Manifesta el company Vidiella que té la convicció de que el senyor Casanovas no ha incorregut d'una manera conscient en res que pugui tenir un aspecte delictiu». S'excusà, per tant, Casanovas de l'afer, en creure ingènuament que era una persona utilitzada. La pregunta seria si realment es creia o si senzillament fou la resposta oficial atesa la seva posició. Si no, arran de què s'entrevistà Casanovas amb Tarradellas i el mateix Companys, i seguidament s'exilià amb els mitjans que aquests li proporcionaren? Vidiella continuà: «Afirma que, al seu entendre, es tracta d'una vasta maniobra del feixisme internacional que s'ha valgut d'uns elements que inconscientment podien ajudar-lo». Per tant, creia fermament en la innocència de Casanovas i feia culpable de tot plegat el feixisme, que semblava més aviat una resposta general, un xic forçada, però que satisfia tothom, amb un enemic comú que estigmatitza tot el que ha succeït. Tanmateix, «estima indispensable una investigació a fons de l'ocorregut», per descartar aquestes vinculacions que sembla anunciar.

La Junta de Seguretat tancarà el tema amb l'explicació per part de Dionís Eroles de «les diligències que han estat practicades, mereixent la seva actuació la conformitat de la Junta», però tampoc no les explica detalladament.

Al Consell de la Generalitat el tema també tingué repercussió. El mateix 25 de novembre a les sis de la tarda fou tractat pel Govern en bloc, sense la presidència de Companys, però, que restava malalt. La sessió fou presidida per Tarradellas (ERC) i també hi assistiren els consellers Díaz Sandino (militar, amb

independència política), Fàbregas i Domènech (CNT-FAI), Valdés i Comorera (PSUC), Calvet (Unió de Rabassaires [URab]), Nin (POUM), Aiguader (ERC) i Closas (Acció Catalana Republicana [ACR]).¹³¹ Aiguader posà sobre la taula la destitució de Rebertés, acordada a la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, per ratificar-la. S'anuncià el perquè de la detenció de Torres Picart, tot llegint-ne la declaració, i s'hi afegí, per treure importància a l'assumpte, que «la cosa no té gaire abast, i que el pitjor seria donar-hi bel·ligerància». Comorera, però, no ho tenia tan clar. Ja hem vist que a la Junta els comunistes també van ser els més preocupats per la situació.¹³² Ho basa en l'argumentació que «el senyor Torres Picart va fer en una ocasió manifestacions, dient que primer s'havia de crear una corrent d'opinió; després preparar una força; i per fi, eliminar aquest Govern, àdhuc el President de la Generalitat, i proclamar la independència de Catalunya. Això ho relaciona el senyor Comorera amb les intrigues que basteix la premsa dels Estats feixistes, que podria prevaldre's del nom d'Estat Català, i tal vegada, d'activitats del senyor Dencàs. [...] Alguna cosa hi ha d'haver, perquè no pot ésser que siguin tan inconscients que no veiessin que si no es refiaven d'algú més, ells sols serien escombrats en cinc minuts. Acabà demanant, per tant, que s'esgoti la informació fins al final». Segueix, per tant, pensant que tot es deu a maniobres del feixisme internacional, en un intent de desestabilització del Govern, i arriba a comparar el moviment amb les insurreccions cantonalistes de 1873. Ara bé, hi afegeix un matís interessant quan considera aquestes vinculacions en pensar que els implicats en el complot eren ingenus si no comptaven amb unes forces més àmplies, que ell atribueix, per tant, a un suport d'Itàlia o Alemanya. Valdés ho reafirmà quan digué en el mateix Consell que «no s'ha de perdre de vista el caire internacional de la guerra que estem sofrint, perquè, altrament, no tindrien explicació alguns actes, que califica de provocació, que s'atribueixen al senyor Revertés».

Tarradellas, assenyadament, intervingué «per a dir que fora un error donar massa extensió a l'assumpte. El partit d'Estat Català no comparteix ço del complot internacional. La premsa dels països feixistes, el que juga, és amb l'equívoc d'una Catalunya soviètica. [...] i així proposa, una enquesta de caràcter governatiu, que pot substanciar la Junta de Seguretat Interior, i que se'ns doni a

131. Acta del Consell de la Generalitat de Catalunya del dia 25 de novembre de 1936. Document 17D-7, conservat a l'AMTM, monestir de Poblet.

132. Joan Pons vincula aquesta insistència dels comunistes al fet que veiessen l'oportunitat de quedar-se el càrrec de Rebertés i els interessava que els elements d'ERC i EC quedessin força malparats a la resolució final. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 154.

conèixer l'expedient per a obrar, aleshores, si per cas, com calgui». Tots els consellers ho aprovaren. I, així, al final de la reunió, també ratificaren la destitució d'Andreu Rebertés.

Una setmana després, en l'acta del 2 de desembre,¹³³ definitivament el tema quedà tancat, ja que no se'n parlà més, almenys, fins a l'estiu de 1937 amb la tornada de Casanovas al Parlament. Aiguader explicà com s'havia solucionat la situació a la Junta de Seguretat Interior respecte a Estat Català i llegí l'informe de Vi-diella respecte a la no inculpació de Casanovas en els fets. «Explica, també, altres investigacions que s'han fet, de les quals es desprèn que no hi ha més ramificacions, ni ací ni a l'estranger». I, a més a més, que «els dos detinguts que hi ha, Torres Picart i Tàlens, estan a disposició de la seva autoritat», i que Xammar és fugitiu.

De manera que tot sembla indicar que, a començament de desembre, tot plegat quedava conclòs. D'aleshores ençà, i exceptuant la compareixença de Casanovas al Parlament,¹³⁴ s'hi tirà terra damunt i no se'n parlà més, ni a la premsa, ni a les institucions, ni entre els implicats. Algun periodista es preguntà el perquè de la destitució del comissari, cosa només resposta entre línies per Tarradellas, Aiguader o Fernández, però el tema quedarà en l'oblit per molts anys. Encara hi haurà, però, algunes repercussions de l'afer, fruit de la importància dels càrrecs presentats contra els implicats i l'enrenou que veiem que provocà tant a la Junta de Seguretat Interior com al Consell de la Generalitat, però també indirectament en tot l'ordre públic català.

Repercussions institucionals

El mateix dia 24 de novembre, Aiguader feia la seva compareixença davant els mitjans. La crònica diària de la Generalitat ho presentà de la següent manera: «[V]a manifestar el senyor Aiguader, que havia presentat la dimissió del seu càrrec el comissari d'Ordre Públic, el senyor Reverter, havent-li estat acceptada, i que provisionalment es faria càrrec de la Comissaria el cap de Serveis d'Ordre Públic, senyor Eroles, mentrestant no es fes el nomenament del que hagi d'exercir aquell càrrec».¹³⁵ En un primer moment, tal com recull la premsa, es

133. Acta del Consell de la Generalitat de Catalunya del dia 2 de desembre de 1936. Document 17D-8, conservat a l'AMTM, monestir de Poblet.

134. Desenvoluparem el contingut de la sessió al Parlament en el capítol que s'hi dedica, a la pàgina 93.

135. Dietari de la Generalitat de Catalunya, caixa número 2, AMTM, monestir de Poblet.

digué que Rebertés havia dimitit, però no se n'explicità res més. Dionís Eroles, com a secretari de la Comissaria, adquiriria el càrrec temporalment esperant l'elecció d'un nou comissari general, figura que correspon a ERC, segons la distribució acordada.¹³⁶ L'endemà, però, i després de la disposició de la Junta a demostrar que hi havia hagut quelcom d'excepcional en la destitució, es féu públic que el comissari no renuncià per voluntat pròpia, sinó que se l'obligà a plegar. La mateixa crònica diària informava que «al migdia, el conseller de Seguretat Interior va dir als periodistes que, segurament, degut a un malentès per no haver estat ben interpretades les seves paraules, es digué que el comissari general d'ordre públic havia presentat la seva dimissió, i no que havia estat dimitit. Afegí que aquesta tarda, al Consell, donaria compte dels motius que l'obligaren a prendre aquesta determinació».¹³⁷ Amb certa suspicàcia, Aiguader exposà als periodistes que Rebertés havia estat destituït. Després de la reunió del Consell, tornà a aparèixer davant els mitjans i anuncià que el Govern havia ratificat la marxa d'Andreu Rebertés, alhora que havia nomenat un nou comissari: Martí Rouret, personatge que fins aquell moment havia estat primer a la Conselleria de Sanitat i en els últims temps era el secretari de la Presidència. «No cal que us digui [afegí Aiguader], que aquest nomenament m'omple de satisfacció i he pregat al conseller primer, senyor Tarradellas, que vulgui donar possessió del càrrec, al senyor Rouret, per donar més solemnitat a l'acte».¹³⁸

Per tant, davant els fets succeïts i els interrogants que començaven a aparèixer a l'opinió pública, calia donar una imatge de fermesa i unitat. Per tant, seria el mateix cap de Govern, Josep Tarradellas, qui presidiria l'acte i qui donaria les credencials al comissari entrant. No cal dir, per tant, que nombrosos alts càrrecs assistiren a la presa de possessió de Rouret. És interessant reproduir, pel contingut i intencionalitat, els comentaris que durant els parlaments anaren apareixent. *El Diluvio*¹³⁹ reproduí les paraules d'Aiguader de la següent ma-

136. A l'Acta número 6 de la Junta de Seguretat Interior, amb data del 16 d'octubre de 1936, anuncia que el repartiment seria el següent: Comissaria General d'Ordre Públic per a ERC, el cap de Serveis de la Comissaria per a la CNT, l'inspector general de Serveis per al PSUC i finalment la Secretaria General de la Comissaria per al POUM. Document conservat a la secció 6.1.A, corresponent a les actes de la Junta de Seguretat de Catalunya, AMTM, Poblet.

137. Dietari de la Generalitat de Catalunya, corresponent al 25 de novembre de 1936. Caixa número 2, AMTM, monestir de Poblet.

138. Només *Treball* indica que Aiguader fos el principal responsable de la destitució i li atorga les següents paraules: «El Consell ha ratificat la destitució feta per mi del Comissari General d'Ordre Públic Andreu Rebertés». *Treball* (26 novembre 1936), p. 3.

139. *El Diluvio* (27 novembre 1936), p. 5.

nera: «No se me oculta que en las actuales circunstancias el cargo de Comisario General ofrece grandes dificultades y exige una gran responsabilidad, pues todos conocéis cosas que han ocurrido, pero confiamos con su lealtad y laboriosidad, que le hará salir airoso de su difícil cometido. [...] No quiero hablar de lo que ha sucedido aquí; pero sí que he de decir que somos inexorables para exigir la máxima disciplina, lealtad y colaboración a la obra revolucionaria y he de remarcar que el que tiene la responsabilidad, si no cumple con su deber, ha de ser severamente sancionado». Es parla de lleialtat, d'una situació difícil per les coses que han passat i de les complicacions per al nou comissari. Per tant, si bé és cert que cap diari no parlà explícitament del complot, exceptuant uns articles i comentaris apareguts a *Solidaridad Obrera* i de retop a *La Batalla*, òrgan del POUM, però que poc ressò tingueren, els rumors i les hipòtesis anaven corrent. Tothom sabia que alguna cosa anava malament, però no se sabia exactament què. Aiguader digué que no volia parlar dels fets, però anticipava que calia ésser lleial a la revolució: consegüentment, volia dir que algú l'havia traïda. *La Humanitat*¹⁴⁰ afegirà també els comentaris que efectuà Tarradellas: «I ara, i sense que això signifiqui una acusació contra ningú, vull que hom sàpiga que el Consell de la Generalitat està disposat a tallar radicalment tot allò que signifiquin afers personals. Estem disposats a netejar tot allò que sigui necessari. Repeteixo una vegada més, que el qui no senti els nostres anhels revolucionaris pot anar-se'n, ja que no admetrem cap intromissió en cap organisme oficial». Tarradellas aprofundeix una mica més: parla de temes personals (a més a més del complot, potser també les acusacions d'aprofitament del càrrec del ja excomissari?), de les mesures fermes de la Generalitat per resoldre la problemàtica, i acaba convidant tots aquells que no se sentin representats pel model de revolució que Catalunya estava experimentant a deixar el vaixell. S'intueixen, doncs, els fils d'alguna acció concreta contra el Govern o la legalitat revolucionària vigent, estant-hi òbviament implicat Rebertés, sense haver-ne d'explicitar el nom. De forma similar, Aurelio Fernández, secretari de la Junta de Seguretat Interior, s'expressà de la manera següent: «Este debe regir [lleialtat] para todos, incluso para nosotros, que sentimos un verdadero dolor al tener que proceder contra el que ha convivido con nosotros, por no haber cumplido lealmente sus compromisos».¹⁴¹ Anuncia, doncs, el que havien deixat entreveure Aiguader i Tarradellas. Rebertés no ha complert amb el que li tocava i per això se l'ha hagut de destituir. Què se'n féu, d'ell? No es veu reflectit en cap de les declaracions i, de fet, el seu nom ja no tornarà a aparèixer als

140. *La Humanitat* (27 novembre 1936), portada i p. 3.

141. *El Diluvio* (27 novembre 1936), p. 5.

mitjans. Ningú no es qüestionà el seu confinament, el seu final. Entre els tres màxims representants de l'ordre públic, doncs, s'han repartit la tasca de denunciar la mala labor del comissari i nomenar-ne un de nou. Han donat una imatge d'unitat i han sabut apaivagar una situació que se'ls podria haver escapat de les mans i hauria pogut arribar a ser prou compromesa.

Les paraules de Fernández, però, són les que feren més fama. I és que tant *La Publicitat* com *La Vanguardia*, *La Humanitat*, *La Batalla* o inclús *Solidaridad Obrera* difereixen una mica de la versió d'*El Diluvio*, i transcriuen literalment les paraules del llibertari, repetides també per nombrosos autors en treballs i memòries: «El qui no compleixi amb el seu deure [o comesa] ha de pagar-ho», amenaça que en el cas d'Andreu Rebertés semblà fer-se efectiva i que tenia un to dur i un caire de fermesa.

També hi hagué, certament, paraules d'elogi per a Rouret, de qui es digué que els càrrecs desenvolupats fins aquell moment havien estat reeixits, però se li remarcà, sobretot, el fet de la disciplina i la lleialtat. El mateix dia es reuní amb Eroles, Olaso i Coll «amb l'objecte de tenir un canvi d'impressions sobre la marxa dels assumptes en aquell centre oficial».¹⁴² I és que la gravetat dels fets posava sobre Rouret una gran pressió i calia que estigués ben previngut.

De l'afer en qüestió, encara tingué ocasió de parlar-ne un cop més Tarradellas, en unes afirmacions que curiosament només trobem al Dietari de la Generalitat, a *Treball* i a *El Diluvio*.¹⁴³ A la pregunta d'un periodista sobre una explicació clara sobre la destitució d'Andreu Rebertés, atesos els nombrosos rumors i versions que corrien, «alguna de les quals havia estat recollida per algun diari» (fent clara referència a *Solidaridad Obrera*), el conseller primer respongué: «Comprendreu que en temps de guerra succeeixen moltes coses, totes d'importància però a les quals cal donar estrictament i res més que el valor que tenen. Sobre aquest fet, i referent a altres rumors que, segons m'han dit, circulen, respecte a complots solament he de dir-vos que el Consell de la Generalitat actua des del primer moment amb tota energia i rapidesa per tal d'aclarir-los per mitjà dels seus organismes normals. Heu de tenir la seguretat que tan aviat com s'arribi a conclusions concretes, i per tant verídiques, dels resultats de les enquestes que es fan, el Consell les farà públiques, car no tenim cap interès a no assabentar de les actuacions que es realitzen al nostre poble, al qual

142. Dietari de la Generalitat de Catalunya, corresponent al 26 de novembre de 1936, caixa número 2, AMTM, monestir de Poblet.

143. Dietari de la Generalitat de Catalunya, corresponent al 27 de novembre de 1936, caixa número 2, AMTM, monestir de Poblet; *El Diluvio* (28 novembre), p. 5; *Treball* (28 novembre), p. 3.

també interessien, per tal que pugui jutjar aquell que per la seva conducta se n'hagi fet mereixedor». Per tant, Tarradellas afirma entre línies que algun moviment hi ha hagut, però que el Govern ha actuat ràpidament per aturar-lo. De cara a l'opinió pública, quedà una aurèola de misteri en tot plegat, però bàsicament també com si només hagués estat més aviat un assumpte intern de la mateixa Generalitat, que no havia esquitxat res ni ningú.¹⁴⁴ Els més perjudicats, Estat Català, hauran de defensar-se de les acusacions mitjançant el seu òrgan de premsa, el *Diari de Barcelona*, alhora que publicaran les resolucions del seu Comitè de Direcció i de la seva Assemblea, no només al seu rotatiu sinó també a diversos diaris. Però, com ja s'ha dit, aviat quedarà l'afer en l'oblit i el comissari Rebertés passarà a la història com un gran desconegut.

Rebertés i Casanovas: dues solucions diferents a l'afer

Què passà, però, amb Andreu Rebertés? Les últimes notícies que teníem d'ell són del dia de l'interrogatori. Segons sembla, Artemi Aiguader l'envià al castell de Montjuïc, on fou custodiat per Miquel Albert, «de l'Esquerra i de les Joventuts d'Estat Català, bon amic de Revertés»,¹⁴⁵ i allà restà uns dies. Les versions sobre com sortí del castell, el lloc on fou mort o inclús la manera, el dia o els seus responsables admeten múltiples versions.

Jaume Renyer subscriu la versió de Raimon Galí, segons la qual Artemi Aiguader fou el màxim responsable de la seva mort. Hauria donat garanties tant a la víctima com a Miquel Albert que seria passat a Andorra per homes de la seva confiança. «Sembla que a la sortida de Montjuïc es va organitzar una mena de comèdia de resistència destinada a apaivagar la gent de la FAI. Però quan l'Andreu Revertés protesta davant dels seus conductors pel fet de no prendre la ruta d'Andorra, el cotxe és aturat i Revertés és assassinat amb un fet escandalós que el complementa: la presa d'unes fotos del cadàver que els personatges que l'assassinaren tenien ordre de lliurar a l'Artemi Aiguader».¹⁴⁶ I aquestes fotos, al seu torn, havien de ser entregades a la FAI.

144. Tanmateix, Josep Benet indica a les seves memòries que al carrer se n'arribà a parlar molt, de l'afer, tot i que era un tema tèrbol del qual no es tragué l'aigua clara. Josep BENET, *Memòries I...*, p. 261-265.

145. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 257.

146. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 259; Jaume RENEYER, *Un home del silenci. Jaume Cornudella i Olivé: Patriotisme i resistència (1915-1983)*, Lleida, Pagès Editors, 2001, p. 60.

Moisès Broggi en responsabilitza la FAI. Creu que s'apoderaren de Rebertés i que, amb l'excusa d'endur-se'l a França, l'assassinaren pel camí «amb la típica tècnica del *paseo*». ¹⁴⁷ Vicenç Guarnier també ho creia i va escriure: «El seu assassinat fou un dels darrers actes de les patrulles de control de la CNT abans de cedir el terreny al predomini comunista també fatal». ¹⁴⁸ Però justament un anarquista, García Oliver, torna a posar en el punt de mira Aiguader, ja que escrigué a les seves memòries, fent referència a la mort del comissari, que el conseller li comentà que «sus agentes habían informado solamente de la incidencia de tener que matarle por haber disparado aquél primero, y no habían hecho ninguna ocupación de documentos ni valores». ¹⁴⁹ Resulta estrany, tanmateix, que una persona que surt de la presó, envoltat d'escortes, hagi pogut disparar primer. Amb què? D'on hauria tret l'arma? Hauria pogut sortir-se'n, tenint en compte que, a més a més, estaven dins d'un cotxe? No sembla una versió prou consistent.

Un altre anarquista, Jacinto Toryho, digué que Rebertés «fue sigilosamente fusilado en el castillo de Montjuich». ¹⁵⁰ Introdueix, per tant, dos matisos interessants: que no fou mort de camí a enlloc, sinó al mateix castell, i que fou més aviat una execució sumària, de caire oficiós, amb la participació d'un escamot d'afusellament. Per bé que resulta una font d'informació no gaire fiable, no és l'únic autor que apunta aquest factor. Carlos Rojas també indica que fou afusellat a Montjuïc ¹⁵¹ i Manuel Benavides diu: «Fusilóse a Reverter como mal menor. [...] Un tiro en Montjuich puso fin al drama político». ¹⁵²

Joan Casanovas, fill del president del Parlament, assenyala que Andreu Rebertés fou retingut uns dies a Montjuïc i que posteriorment se li aplicà la Llei de fugues, cosa que s'assembla, doncs, a les versions que apuntaven Broggi, Galí o Renyer. ¹⁵³ Rafael Vidiella, membre de la Junta de Seguretat Interior per aquelles dates, ho creu de manera diferent quan diu que «Reverter fou tret del castell de Montjuïc i assassinat i enterrat a la mateixa muntanya». Hi afegeix un epíleg, però, que torna a encaminar-nos cap a Aiguader, quan afirma: «Et puc assegurar que no ho férem ni nosaltres ni els anarcosindicalistes...» ¹⁵⁴ In-

147. Moisés, BROGGI, *Memòries...*, p. 166.

148. Carta de Vicenç Guarnier a Miquel Ferrer, escrita a Mèxic amb data del 20 de gener de 1975. Conservada al CEHI.

149. Joan GARCÍA OLIVER, *El eco...*, p. 418.

150. Jacinto TORYHO, *Del triunfo...*, p. 96.

151. Carlos ROJAS, *La guerra...*, p. 121.

152. Manuel D. BENAVIDES, *Guerra...*, p. 214.

153. Joan CASANOVAS I CUBERTA, *Joan Casanovas...*, p. 206.

154. Montserrat ROIG, *Rafael Vidiella...*, p. 123.

crimina, per tant, Esquerra Republicana? Recordem les paraules de Coll que cadascú es netejava la seva pròpia brossa...

Albert creu que els autors directes eren agents de policia, fet que indicaria que a darrere hi hauria ordres governamentals, però «per exigència de la FAI».¹⁵⁵ Perfil·la la possibilitat, per tant, que fos mort per membres afins al Govern, però a causa de la pressió dels anarquistes, més aviat com una prova de lleialtat i consideració. També afirma que li foren fetes fotografies per certificar-ne la mort, tal com havia assenyalat Galí.

Enric Ucelay sintetitza les diverses versions i introdueix, d'altra banda, unes informacions que també han suscitat el comentari d'altres autors:¹⁵⁶ que la mort de Rebertés fou aprovada al Consell de la Generalitat a instàncies del mateix president Companys. Sobre aquest punt, però, pot haver-hi discrepàncies. Si bé és cert que en el cas que la qüestió s'hagués tractat en el Consell no es veuria reflectida en les actes, cal confiar que realment aquells dies Companys estigués al llit i no pogués assistir-hi, tot i que també podria haver donat l'ordre des de casa. D'altra banda, s'indica que l'únic vot en contra fou del comunista Comorera; però, en aquest sentit, per què s'hi oposà, però en canvi no el seu company de partit Valdés? Realment l'execució de Rebertés arribà a aquests nivells? O fou més aviat una decisió particular d'algun dels seus membres, servint-se dels mitjans del seu càrrec? Si realment fos així, però, reforça la idea d'una mort planificada des de la màxima autoritat i per part dels màxims dirigents del país. «Molts catalanistes republicans preferirien pensar que la mort de Rebertés fou culpa dels faistes», argumenta Ucelay.¹⁵⁷

Jaume Ros i Serra acabaria de donar sentit a aquesta hipòtesi.¹⁵⁸ «Tot es decideix a la Conselleria i sempre per intervenció final d'Artemi Aiguader [...] qui haurà de trobar la solució davant les exigències de la FAI». Explica que els homes que tragueren Rebertés del castell de Montjuïc foren ni més ni menys que l'escorta personal de Companys, quan aquesta tornava de la frontera amb França després d'haver-hi conduït el president Casanovas, segons declaracions

155. Esteve ALBERT, *Quatre boigs...*, p. 180.

156. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 212.

157. Les referències a Comorera apareixen al report de Josep Maria Xammar: «Al día siguiente mismo [25 de noviembre], en que yo todavía estaba en territorio del Estado español, Revertés fue llevado al extranjero. A veinte kilómetros de Barcelona terminaba su viaje no sin defenderse como un león. Un fotógrafo tomó diez o doce fotografías del cadáver de Revertés. Companys había conseguido lo que era su más ardiente deseo. Evitar, con la conformidad de todo su gobierno, salvo el voto de Comorera, que el caso *Revertés* se llevara a juicio público». Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 12.

158. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 198-200.

del seu cap, Benet Samper. «Sortiren amb Revertés del castell comunicant al Comandant que el portaven a Andorra [prossegueix Ros]. Prengueren la ruta de Manresa i més enllà, ja en la direcció de Calaf i quan l'ex comissari protestà en veure que no anaven cap a Sùria, és quan fou executat. L'autor més implicat fou un agent de renom "Xatet" [...]. L'ordre anava acompanyada d'una altra exigència: la de fer una fotografia del mort». Seríem davant, per tant, d'una execució ordenada per Aiguader i feta amb els homes del president, que allora feren unes fotos per provar als anarquistes, suposadament, que realment Andreu Rebertés havia estat mort. Rebertés protestà quan veié que no anaven cap a Andorra i fou en aquell moment que acompliren amb les disposicions. Tanmateix, on el duïen si no hagués protestat? Valia la pena endur-se'l tan lluny de Barcelona? Fent-ho d'aquesta manera, segurament el que volien era silenciar-ne la desaparició, ja que executar-lo a la vora de la capital podria implicar un major coneixement i difusió de la seva mort. Aquesta versió la podem contrastar, però, amb la que ofereix Joan Pons.¹⁵⁹ Pons indica que els qui l'anaren a buscar foren Solé Arumí i Duran —recordem-ho, l'infiltrat de la FAI—, i que demanaren autorització a Alberto Barris, comissari del castell, qui trucà a Aiguader per assegurar-se'n. El conseller hauria ratificat l'ordre. El mateix Barris ho hauria explicat el 1942. Un cop fora del castell, a l'altura de Martorell «els nanos de Solé» l'haurien mort i deixat a la vora del cementiri. Tanmateix, l'autor recull també el relat del mateix Solé Arumí, segons el qual l'haurien executat al cementiri nou de Barcelona i el qual féu, per cert, un elogi del valor i la serenitat de Rebertés. Josep Benet, que es basa en les memòries de Pons per parlar de la mort del ja excomissari, hi afegeix, a més a més, el nom d'un personatge vinculat a Esquerra Republicana: Josep Grau i Jansans.¹⁶⁰

Però als diaris, certament, no aparegué res. Rebertés morí i com a testimoni en quedaren unes fotografies. Ros i Serra afirma que «diverses persones veieren aquesta foto i el report de Soler i Pla dóna el nom del regidor d'ERC, Escofet, com un dels que en tingueren una a les mans». La seva mort, per tant, se situaria el dia 30 de novembre de 1936, sis dies després d'haver-se destapat el complot, amb Casanovas ja exiliat, un nou comissari, el tema havent estat tractat a la Junta de Seguretat Interior¹⁶¹ i al Govern de la Generalitat, Es-

159. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 156.

160. Josep BENET, *Memòries I...*, p. 265.

161. Ros i Serra recull les declaracions del doctor Solé i Pla, segons les quals dins de la Junta de Seguretat també s'aprovà la mort de Rebertés i «només va tenir una lleu defensa del pobre Pons, bon home incapaç de fer cap mal, però també d'exposar-se la pell». Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 193.

tat Català havent reafirmat el compromís amb l'antifeixisme i la revolució, i Torres Picart i Talens retinguts a Governació. Seria el punt final definitiu de tot l'afer. El seu cos fou inscrit al cementiri de Martorell el dia 3 de desembre, com es desprèn de l'estudi de Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroya.¹⁶² Resta el dubte de qui el traslladà fins a Martorell, qui el reconegué i per què es trigà tres dies a dur-l'hi, però això ja són temes que s'escapen.

Un testimoni més apunta la versió de la seva mort camí d'Andorra i la responsabilitat d'Artemi Aiguader. Una carta de Jordi Arquer dirigida a Josep Coll,¹⁶³ ambdós membres del POUM durant la guerra i posteriorment del Front Nacional de Catalunya, afirma que «Reverter no va ser mort a Montjuich. Aquesta és la versió oficial que també a Mèxic volgué contar-me l'Artemi, i li vaig parar els peus i accedí a la que ja tenia». Quina és, però, la versió que tenia? Arquer havia demanat al llarg de 1948 informes a Coll sobre l'afer en qüestió.¹⁶⁴ Un cop hagué rebut l'informe, però, veié que tenia moltes errades i el corregí donant una versió dels fets molt inversemblant i curiosa alhora. En aquesta es diu que Rebertés coneixia el complot però no en formava part i que darrere de tot «hi estava enredat l'Aguirre, el president basc, que el finançava. A través d'un canonge basc el nom del qual no recordo, donà un xec d'un milió de francs. Anava essencialment dirigit contra la CNT, i de retop contra el PSUC, i nosaltres [...] i també contra Companys per cobrir la CNT. Hi havia enredat una personalitat de la policia francesa que s'havia compromès a no deixar lliure als governamentals la ruta de Llívia». Certament, doncs, unes informacions que en el cas de ser certes complicarien encara més la situació, ja que allargarien els fils del complot fins a Euskadi i suposarien, d'altra banda, una ingerència del Govern basc en els camins de Catalunya. Tenint en compte les dificultats que Euskadi tenia per defensar-se de les tropes rebels i que el predomini anarquista o comunista a Catalunya no els afectava ni directament ni indirectament, sembla difícil que volguessin immiscir-se en un afer d'aquest caire.

Víctor Castells recull també la versió del doctor Solé i Pla,¹⁶⁵ que qualifica Rebertés com una víctima d'Aiguader i Companys, ja que ells l'havien posat al

162. J. M. SOLÉ I SABATÉ i Joan VILLARROYA, *La repressió a la reraguarda de Catalunya, 1936-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990, p. 114, col·l. «Biblioteca Abat Oliva».

163. Carta de Jordi Arquer a Josep Coll, 15 d'agost de 1948, conservada a l'apartat DO-C 4(3), corresponent a la correspondència Arquer-Coll, al Fons Arquer del CEHI.

164. Podem trobar un comentari sobre el report de Coll a Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 183-184. Segons sembla, era un text farcit d'errors. Desaparegut del CEHI.

165. VíCTOR CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 147.

lloc per «salvar la situació de la Generalitat que els covards del govern no s'atrevien a fer», però allora el feren matar.

Així doncs, fos qui fos el responsable de la seva mort, la mesura que se li aplicà fou la màxima. «Revertés sabía muchas cosas. Por eso fue nombrado Jefe de Policía y por eso moría en la carretera».¹⁶⁶ És una figura en la qual es barregen moltes coses, fets i acusacions, i, per tant, calia que fos silenciada. Deixant de banda la hipòtesi que no se salvà ja que no era maçó,¹⁶⁷ sembla clar que el coneixement que tenia del funcionament policial (alguns autors també creuen que coneixia la veritable història de l'assassinat dels Badia) i la recerca d'un cap de turc que acontentés els partits i sindicats implicats en l'afer el condemnaren. Pel que fa a la resta d'acusacions que se li feien, Galí ho sintetitza molt bé quan afirma: «Resta, doncs, la persona d'Andreu Revertés, lligam d'excepció de tot aquell complot en el qual es barregen, d'una manera incomprensible, afers de la policia espanyola que trasllada part del tresor del Govern de la República a França, de gestions públiques i privades entorn de les Indústries de Guerra de Catalunya, i la compra d'armament».¹⁶⁸

Jaume Renyer arriba a conclusions semblants: «[L]a FAI, temorosa que es divulguin els seus actes infames i que perdi el control de l'ordre públic, liquida militars lleials amb llocs de comandament a Barcelona i l'home d'Esquerra més ben situat per a capgirar l'hegemonia cenetista. ERC i Estat Català no poden contrarestar el repte anarquista i accepten liquidar Rebertés. El PSUC deixa fer, atès que encara no és prou fort per a accedir al poder a Catalunya i desplaçar la CNT».¹⁶⁹ Certament, darrere la mort de Rebertés pot albirar-se la voluntat dels anarquistes de treure's de sobre un personatge que els dificultava el control de l'ordre públic o que actuava moltes vegades al marge seu. El tema del complot, per tant, seria l'oportunitat perfecta per desfer-se'n, però no ho farien ells directament. Esquerra Republicana, i en nom seu Aiguader i Companys, hauria de demostrar el compromís amb la revolució i la voluntat de no permetre conxorxes o aprofitaments del càrrec per a males actuacions d'una forma que servís d'escarment. La mort de l'excomissari seria la constatació d'aquesta voluntat, i unes fotografies, la prova per demostrar-ho. «L'aïllament primer i la mort de Revertés després convenia a molta gent, sobretot als que havien participat en aquell inici de complot que anava prenent forma. Era una

166. Report de Josep Maria Xammar. Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 12.

167. ROS I SERRA arriba a afirmar-ho al llibre *Miquel Badia...*, p. 105.

168. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 257.

169. Jaume RENYER, *Un home del silenci...*, p. 60.

feina bruta, però calia tallar el cordó...»¹⁷⁰ *Mort el gos, morta la ràbia*, que diuen. Andreu Rebertés era un personatge de segona fila, sense uns lligams forts amb sectors polítics que poguessin defensar-lo, sense influència suficient per renegociar la seva condició. Era, potser, el mal menor. No podem afirmar amb tanta seguretat com Joan Pons a les seves memòries que «no hi va tenir res a veure ni ERC, ni el govern, ni el president de la Generalitat».¹⁷¹ Recau, per tant, el pes sobre Aiguader? Amb la seva desaparició, una ombra de silenci envoltà els fets.¹⁷²

Per a Joan Casanovas, la solució emprada fou diferent. La desaparició d'una persona del seu rang hauria causat una revolada important i, en el cas que se l'hagués jutjat, també hauria propiciat un escàndol que no hauria anat gens bé al Govern i a la situació bèl·lica. El mateix dia 24 de novembre, arran dels fets, Casanovas és cridat a Governació. Tot i les declaracions de Torres Picart i Rebertés embolicant-lo en les converses per a la compra d'armes, Casanovas no serà retinut. S'entrevistarà amb Aiguader, Vidiella i amb Tarradellas, un cop aquest haurà arribat de València. Sembla que fou justament el conseller primer qui aconsellà al president del Parlament que s'estigués a la seu de Governació, per vetllar per la seva vida. El dia 28 visità Companys, tal com els diaris indiquen. Suposem que deuriem parlar de detalls de la seva marxa, programada per a l'endemà.¹⁷³

Mentrestant, hem vist que les acusacions contra ell no prosperaren. Vidiella l'eximí dels fets i la Junta i el Consell de Govern donaren per vàlides les disposicions, tot i haver reconegut el mateix Casanovas la participació en les converses amb Rebertés i Torres Picart. Galí diu que «no podem dubtar de la bona fe» de Casanovas.¹⁷⁴ Altres autors creuen que mirava per al país, que no hi havia una mala intenció en els seus propòsits. Però el cert és que part de l'opinió pública sí que el veié directament involucrat en els fets. D'aquí rau que moltes vegades no s'hagi anomenat només «*afer Rebertés*», sinó també «*complot d'en Casanovas*». I ho serà sobretot per les gestions que se li atribueixen a França.

170. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 199.

171. Joan PONS GARLANDI, *Un republicà...*, p. 157.

172. Josep Benet ha arribat a conclusions similars a les seves memòries. Prenent en consideració la delicada situació de guerra, amb Madrid a punt de caure a les mans dels nacionals i el mal que hauria fet un judici públic contra l'excomissari, alguns membres d'ERC «s'inclinaren davant el xantatge dels elements de la FAI i decidiren d'acabar ells mateixos amb Revertés», i Aiguader en fou el màxim responsable. Josep BENET, *Memòries I...*, p. 265.

173. Només Xammar creu que hi havia una intenció ferma de matar Casanovas per la implicació en els fets: «Companys no se atreví a asesinar a Casanovas».

174. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 257.

Díaz Esculies diu que «hem comprovat la certesa que algú de Catalunya —possiblement Joan Casanovas— féu gestions al Quai d'Orsay per conèixer-ne el posicionament davant una hipotètica Catalunya independent».¹⁷⁵ Enric Ucelay creu el mateix i pensa que Casanovas cercava una entesa amb França l'octubre de 1936 perquè intervingués a Catalunya. Ara bé, destaca que els francesos no se'l prengueren gaire seriosament, ja que donar suport a un procés independentista català els podria perjudicar, amb un increment de les demandes al Rosselló o a l'Alsàcia.¹⁷⁶

Recordem, d'altra banda, el tema de la compra d'armes i els seus dos desplaçaments a França durant el mes d'octubre. Ros i Serra hi afegeix el seu òbol: «Joan Casanovas tenia una bona relació amb l'almirall Fatou. [...] I també és ben cert que tant el grup d'Estat Català que organitza el SIMCA (Servei d'Informació Militar de Catalunya) ho fa en connexió amb el servei de la Marina, com ho és que el secretari de Casanovas, Ramon Xuriguera posa en contacte el grup del naixent Front Nacional amb la mateixa Marina Francesa».¹⁷⁷ És anomenat Fatou el contacte de Casanovas a França per negociar armes i un possible *statu quo* per a Catalunya? El fet que després de la guerra Xuriguera posés en contacte el Front Nacional amb la Marina Francesa demostraria, d'altra banda, que Casanovas realment coneixia algú dins el Quai d'Orsay. I serà justament la premsa francesa la que en aquelles dates parlarà del complot com una maniobra del president del Parlament: Casanovas no era una persona desconeguda a França. Inclús Manuel Azaña, en una data tan tardana com el 16 d'agost de 1938, apunta aquests contactes quan indica que hi havia un ministre francès, De Monzie, que «juega con el catalanismo en pro de la influencia francesa en Cataluña y alienta la idea de una Cataluña separada y protegida. Es posible que el Quai d'Orsay no sea ajeno a lo de Casanovas», en referència a unes declaracions fetes en aquelles dates.¹⁷⁸

Díaz Esculies fa també esment d'un fet que Ros i Serra també havia esmentat per al cas de Rebertés: Casanovas havia format part de la lògia Rectitud fins a 1934, i el president Companys, de Lealtad:¹⁷⁹ la solidaritat entre maçons de-

175. Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 6.

176. Enric UCELAY-DA CAL, *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'època republicana (1931-1939)*, Barcelona, La Magrana, 1982, p. 295. També s'expressa en termes similars a Daniel Cardona..., p. LI-LII.

177. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 135.

178. Manuel AZAÑA, *Memorias políticas y de guerra*, vol. II, Barcelona, Crítica, 1978, p. 405.

179. Daniel DÍAZ ESCULIES, «Objectiu: matar Companys...», p. 12.

via ser també un factor que determinà els dictàmens fets sobre la seva persona, un factor més que cal tenir en compte en l'anàlisi sobre per què no se l'involucrà en els fets.

Així doncs, veiem que, tot i que els càrrecs que es podrien haver imputat a Casanovas haurien estat molt més agreujants que els que hi havia sobre Rebertés, a un se'l matà, mentre que l'altre va disposar de mitjans per fugir del país. Amb un sol cap de turc n'hi havia prou. Casanovas potser no era del tot conscient d'on es ficava i més endavant encara podria fer algun servei. Per si de cas, però, era millor que s'exiliés per uns mesos, en espera que les coses es calmessin.

L'entrevista amb Azaña

Una menció a part mereixen, tanmateix, les informacions que dona Manuel Azaña, president de la República Espanyola, arran d'una visita que li féu el president del Parlament, a València, el 29 de juliol de 1937, uns mesos posteriorment als fets, de retorn de l'exili.¹⁸⁰ Queixant-se que Casanovas feia temps que no l'havia anat a visitar, escriu: «Afecta creer que nos vimos en los días anteriores al llamado “complot del Estat Catalá”, del que le hicieron responsable y que por poco le cuesta la vida». És, per tant, destacable que la notícia arribés a orelles d'Azaña, ja que indica que l'afer s'esbombà i obtingué cert ressò inclús en les instàncies més altes de la governabilitat del país,¹⁸¹ tot i la manca d'un seguiment adequat als mitjans de comunicació estatals.

Casanovas intentà disculpar-se i li etzibà: «Supongo que el señor Presidente no lo creería», i Azaña respongué fredament: «No poseo detalles del caso;

180. La informació de la trobada i les cites textuals que vindran són extretes de Manuel AZAÑA, *Memorias...*, p. 177-179.

181. Tanmateix, no ha estat possible obtenir les actes del Consell de Ministres per esbrinar si se'n parlà o no, atès que ni a l'Arxiu de la Presidència del Govern, ni a l'Arxiu General de l'Administració, ni a l'Arxiu Històric Nacional se'n conserven còpies. Sí, però, que hem pogut comprovar en documents personals d'Azaña (publicats a Manuel AZAÑA, *Apuntes de memoria y cartas, 1938-1939-1940*, ed. a cura d'Enrique de Rives, València, Pre-Textos, 1990, p. 24 i 28; i a Enrique DE RIVAS IBÁÑEZ, *Comentarios y notas a “Apuntes de memoria” de Manuel Azaña y las cartas de 1938, 1939 y 1940*, València, Pre-Textos, 1990) que l'afer arribà a l'orella de més persones (Martínez Barrio, per exemple) i que els principals temes també: s'opina sobre la possibilitat d'un suport francès a una Catalunya independent i Azaña sabia que tot plegat venia pel descontentament per la presència dels anarquistes a l'ordre públic, essent els principals encausats «Reverter», «Estat» i «Casanovas». No hi ha, però, cap puntualització a part de fer-ne esment.

pero si he de ser franco, no lo tomé muy en serio. Como otras varias cosas, Casanovas». La posició del president de la República, per tant, és de distanciament i infravaloració dels esdeveniments, en considerar-los només com un rumor més dels que corrien pel país.

Ara bé, és interessant també destacar que Azaña veu darrere de la trama el distanciament Casanovas-Companyns per la col·laboració amb els anarquistes i el Govern que havia de resultar-ne. Defensa Casanovas com una persona que cercava l'acord amb el Govern de la República i qualifica els resultats de la situació d'«una prueba más de la persecución de que es objeto por parte de la CNT, la FAI y de algunos republicanos (se sobreentiende Companyns). Salió del Gobierno catalán el pasado verano, por efecto de una conjuración contra él». Casanovas volia controlar les forces d'ordre públic, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, l'autoritat. Però el seu principal obstacle fou el mateix Companyns, que cedí davant els obrers.

Azaña i Casanovas parlaren també d'altres coses i diu que coincidiren en algunes: el poc poder dels comunistes a Catalunya, que els Fets de Maig s'haurien d'haver resolt més durament, errors de govern, que si l'ordre públic està millor en mans del Govern republicà... i que Casanovas utilitzaria una habitació de la seva residència, el Parlament, per dormir, cosa que no agradà gaire a Azaña, que acabà reconeixent, però, que hauria de buscar-se un altre lloc,¹⁸² ja que aquella era la residència oficial que pertocava a Casanovas i que ell s'havia fet seva.

Per tant, per bé que no es reflecteix en documentació oficial, alguns cercles polítics del Govern republicà coneixen els fets, potser també perquè Azaña tenia la seva residència a Barcelona. Sigui com sigui, el president de la República no hi donà importància. Hi ha coses que requerien més atenció, com els esdeveniments bèl·lics, el control de l'ordre o la preponderància anarquista. Casanovas, però, resta avergonyit pel que ha passat. És una cosa que el preocupa.

D'altra banda, Azaña certifica també l'enemistat entre Companyns i Casanovas, corroborant-ho, segons ell, per les explicacions que li dona Pere Corominas: segons ell, Casanovas volia prendre les regnes del país.

La trajectòria posterior d'Estat Català

Estat Català és, sens dubte, el partit polític més perjudicat per l'afer i les conseqüències més immediates que se'n deriven. El secretari general del partit,

182. Ho comenta posteriorment, a la p. 261.

retingut i interrogat pel complot; el nom del partit sonava com a part implicada; el president del Parlament, Joan Casanovas, també sospitós de la conxorxa, havia iniciat un acostament a Estat Català; plans per a la compra d'armes que havien sortit a la llum amb tot plegat... La situació era compromesa i calia vigilar els esdeveniments, alhora que refermar el compromís del partit amb la revolució i la lluita contra el feixisme.

A resultes de la tensió existent i les dificultats que es veien venir a sobre, la direcció del partit cercà una solució als fets de forma immediata. Torres Picart havia estat escollit a l'Assemblea del Teatre Goya, a començament de setembre. Però ara el més primordial era discutir-ne la continuïtat, ateses les acusacions que requien sobre ell i el fet que, juntament amb Talens, restava encara a Governació.

Tal com havíem esmentat en parlar de la Junta de Seguretat Interior, el mateix 25 de novembre una Comissió d'Estat Català, alertada i espantada pel que estava passant,¹⁸³ es dirigí a Artemi Aiguader per parlar-ne. Li manifestaren que el seu partit es desentenien de qualsevol acció que hagués pogut fer algun dels seus membres contra la situació del moment i que Estat Català mantenia el suport al Govern i la tasca de les organitzacions revolucionàries. Fermí Rubiralta creu que probablement al capdavant hi havia Joan Cornudella, tot i que no pot provar-ho.¹⁸⁴

La situació, tanmateix, no quedà encara del tot resolta. El dia 26, durant unes hores, membres del Sindicat d'Arts Gràfiques intervingueren els tallers i la redacció del *Diari de Barcelona*, portaveu d'Estat Català. Els de la FAI havien constituït un «tribunal d'urgència per jutjar-nos a tots per feixistes».¹⁸⁵ Però Marcel·lí Perelló, director del diari, coneixia bé el cap del tribunal, amb qui havia coincidit a la presó en diverses ocasions durant la dictadura de Primo de Rivera, i no passà res. L'ensurt, però, fou prou gran. Mentre això succeïa, Cornudella mantenia una entrevista amb Dionís Eroles, a qui coneixia en haver ajudat la seva família moltes vegades a anarquistes, cosa que serví per apaivagar en part la pressió que la CNT-FAI exercia sobre el partit.¹⁸⁶ L'ende-

183. Fermí Rubiralta recull declaracions de Martí Torrent, secretari de Joan Llairet, dirigent del partit, en les quals explica que el mateix dia 25 dues tanquetes de la FAI es van situar davant l'Oro del Rhin, preparades per atacar la seu d'Estat Català, tot i que finalment no ho feren. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 75.

184. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 77.

185. Manuel CRUELLS, *La societat...*, p. 166.

186. Manuel Cruells digué que «Joan Cornudella desfà el mite del complot davant els homes de la FAI que deixen d'actuar contra nosaltres. I surt de l'entrevista amb llur benedicció perquè es faci càrrec de la direcció del nostre Partit». Manuel CRUELLS, *La societat...*, p. 172.

mà, el diari publicava un editorial reafirmant el compromís d'Estat Català amb la revolució i convocava una Assemblea General Extraordinària dels Casals d'EC de tot Catalunya «per tractar d'assumpes de gran interès per al nostre Partit».¹⁸⁷

Igual d'important fou l'al·locució que Joan Cornudella realitzà per ràdio la nit del 27 de novembre.¹⁸⁸ Reafirmava sobretot el compromís antifeixista i revolucionari d'Estat Català, alhora que desautoritzava iniciatives personals, condemnava el complot i es posava a disposició del Govern de la Generalitat per establir-hi una col·laboració. Fermí Rubiralta diu que, «de portes enfora, la necessitat de reforçament del partit, després dels greus incidents del 'cas Revertés', passava per subratllar el contingut antifeixista del seu discurs».¹⁸⁹

L'Assemblea, doncs, s'esperava que fos moguda i adquiriria una transcendència fonamental per al futur del partit.¹⁹⁰ A les nou del vespre Joan Cornudella hi donà inici, després d'haver-se autoproclamat, segons alguns testimonis,¹⁹¹ nou secretari general del partit, per bé que acabà obtenint el suport de tot el Comitè. Comitè que, a causa de la situació i de la no publicació d'una nota que feren repudiant Torres Picart i suspenent-ne els drets com a secretari del partit i membre d'Estat Català, dimití en bloc. Es ratificaren els editorials del *Diari de Barcelona* i l'al·locució feta per ràdio, alhora que la separació del càrrec de Torres Picart. Vicenç Borrell en fa una explicació detallada en l'acta de l'Assemblea.¹⁹²

Cornudella explicà que se'l detingué i se l'interrogà (potser la citada trobada amb Eroles?), però que sempre defensà Estat Català de les gestions de Torres Picart. Prometé que l'expulsarien del partit. Relatà que li preguntaren pel mting del Price i l'espontaneïtat o no del discurs de Casanovas, i que va contestar que aquesta «era fruit d'unes converses que es tingueren i que l'abast d'aquestes converses era recollir una força necessària per la lluita antifeixista».

187. Manuel CRUELLS, *La societat...*, p. 166.

188. Al·locució reproduïda a l'annex número 8.

189. Fermí RUBIRALTA, *Una història de l'independentisme...*, p. 102.

190. Víctor Castells diu que l'Assemblea estigué «marcada per la histèria, i, és notable, per la por: el perill d'ésser massacrats pels anarquistes que els assetjaven». Víctor CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 150.

191. Fermí Rubiralta recull els testimonis de Josep Tramunt i Josep Planxart, que indiquen que Cornudella obrí la porta exclamant: «Senyors, acaba d'entrar el nou Secretari General del Partit!» Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 80. Manuel CRUELLS també ho explica a *La societat...*, p. 172.

192. El contingut de la citada acta pot trobar-se íntegrament al *Diari de Barcelona* (29 novembre 1936), p. 5 i 6.

Prossegueix Cornudella dient que «[e]n quan a les converses que es tingueren a França, oficialment no eren altres que la captació del front antifeixista perquè ens ajudessin a guanyar la guerra, ço que és la nostra voluntat».¹⁹³ En el mateix interrogatori se li preguntà, com no podia ser d'una altra manera, per Dencàs, de qui Cornudella digué que ja s'havia expulsat del partit.

El mateix Cornudella sotmetrà a decisió de l'Assemblea ratificar la separació del càrrec de Torres Picart. S'acordarà, però, a proposta de Blàvia, no només això, sinó també expulsar-lo definitivament del partit. Es parlà de les seves actuacions i del fet que moltes coses no les posava en coneixement del Comitè Central, per la qual cosa s'eximien de les seves responsabilitats.

Es parlarà d'enfortir la posició d'Estat Català establint lligams amb altres partits i reformular el funcionament intern, perquè no hi pugui haver decisions preses per una sola persona. S'acceptarà la proposta de Borrell d'integrar-se al Front de Joventuts, una iniciativa de les Joventuts Socialistes Unificades, per cercar així el suport dels seus seguidors, de l'ala més socialista i alhora els més crítics amb la situació present, amb les resolucions que s'anaven prenent, per tal d'obtenir el màxim consens, del tot necessari.

A proposta de Cantijoc, i atesa l'aurèola de misteri que envolta els fets, s'acordà nomenar una Comissió Investigadora i Depuradora dins el partit, per establir responsabilitats i implicacions, alhora que servís per netejar el nom d'Estat Català i prendre les mesures pertinents. Una mesura que es creia necessària si es volia també donar una imatge de fermesa des de l'interior, eminent constatació del compromís adquirit. Tort, per la seva banda, proposà que Cornudella fos nomenat ara ja oficialment secretari general, cosa que també s'aprovà, i que el nou Comitè Central fes un manifest explicant la posició del partit, que es concretà en l'editorial del *Diari de Barcelona* del dia 29 de novembre.

Sembla, doncs, que Estat Català volia girar full a l'afer i l'Assemblea propicià una sèrie de canvis que hi ajudaren. En primer lloc, s'expulsaren els militants d'un catalanisme més intransigent que podien acostar-los a posicions feixistes, alhora que es reforçà el compromís amb la causa republicana. Rubiralta recull les paraules de Josep Tramunt segons les quals «existien posicions discordants com la seva pròpia i la del responsable d'organització Joan Llairet, és a dir, les persones més properes a l'anterior secretari general [...]. Però, en aquelles condicions, era gairebé impossible que aquestes discrepàncies sortissin a la llum pública».¹⁹⁴ S'havia de fer pinya i mirar de tirar endavant tot i les dificultats. La supervivència del partit estava en perill.

193. Pel que fa a aquestes converses, consulteu el capítol «Contactes internacionals».

194. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 82-83.

Manuel Cruells diu que Cornudella «juga la carta FAI» i que Torres Picart fou només una justificació, una víctima volguda per tots per depurar responsabilitats. Tot i no patir atacs (cap moviment al front, cap assalt, cap detenció), la direcció el condemnà a fer-se el benevolent amb ERC i el PSUC.¹⁹⁵ Víctor Castells diu que «dominen ara els incondicionals de Tarradellas: Joan Cornudella, Antoni Blàvia... contraris viscerals del nacionalisme separatista».¹⁹⁶ És, potser, una afirmació que va massa enllà: EC no renuncià mai a les seves aspiracions i ideals independentistes. El que sí que és veritat, tanmateix, és que la posició del partit envers el Govern es mostrà menys crítica i evità també un enfrontament directe.

Fos com fos, es deixà de parlar de l'afer, tot i que Estat Català no arribà a recuperar-se'n. Les conseqüències foren importants. Els nacionalistes quedaven en una posició d'inferioritat davant el Govern i es veien obligats a acceptar les peticions i la situació per no ser titllats de feixistes o per no patir un procés que els criminalitzés. No serà tan sols la pèrdua del secretari general i un relleu en el Comitè, o un entrebanc en el seu camí. Per a Estat Català, l'*afer Rebertés* fou un punt d'inflexió en la seva lluita per l'hegemonia dins la classe obrera, per la consecució d'una Catalunya lliure, en la seva particular croada contra els anarquistes, en el seu propi creixement com a partit i força viva dins el ventall polític del país. Les noves incorporacions decauran, hi haurà enfrontaments interns i fraccions, una direcció no reconeguda per tothom i una pèrdua de pes en el conjunt de la societat. Si Raimon Galí afirmava, per al mes que Rebertés era al capdavant de la Comissaria d'Ordre Públic i Estat Català feia oposició al Govern de forma clara, que «hi ha una mesada en la qual la bandera estelada d'Estat Català oneja pels carrers de Barcelona fent respirar aire fresc als seus ciutadans»,¹⁹⁷ ara la situació s'ha capgirat del tot.

Fermí Rubiralta sintetitza molt bé el resultat final de tot plegat quan indica que «l'expulsió de Joan Torres Picart i la campanya de descrèdit en contra venia a tallar de sota-rel les favorables expectatives polítiques creades mesos enera per a Estat Català i el creixement orgànic en nombre de militants i en penetració arreu del Principat. S'havien acabat alhora tots els projectes i vel·leïtats dirigits a cercar una veritable catalanització de la revolució i el partit es veuria obligat a navegar en un pla secundari i prou desfavorable dins el ventall de les forces polítiques catalanes. Paral·lelament, els adversaris polítics més propers en sortien reforçats».¹⁹⁸ Aquest últim punt és també destacable: tot i que

195. Manuel CRUELLS, *La societat...*, p. 173.

196. Víctor CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 154.

197. Raimon GALÍ, *Signe de contradicció...*, p. 259.

198. Fermí RUBIRALTA, *Joan Comorera...*, p. 84.

l'expansió d'EC no era ni de bon tros prou potent per desbancar ERC de la posició de força majoritària dins el nacionalisme català, ara Esquerra es convertia, indiscutiblement, en la força hegemònica, per bé que caldria quantificar d'alguna manera si realment obtingueren uns bons rèdits de la situació.

A començament de desembre, doncs, el panorama no és gaire esperançador: hi ha hagut una pèrdua de militants, però sobretot de dirigents, com Torres Picart, Xammar o Cardona. A més a més, hi ha un aïllament i marginació per part de les altres forces polítiques, i membres del partit implicats en tèrbols afers. La CNT-FAI i, en menor mesura, ERC i el PSUC han sortit reforçats de tota la conxorxa. I no cal tampoc oblidar la pèrdua d'una figura efímera però alhora insigne que les últimes setmanes havia donat una nova dimensió al partit: Joan Casanovas.

Les escissions internes de finals d'octubre de part de NS! i del grup Firms! seran ara ratificades per Cornudella, que els expulsa definitivament d'Estat Català.¹⁹⁹ Hi haurà inclús desacreditacions a Cardona aparegudes al *Diari de Barcelona*. Ja a l'acte del Price del 25 de desembre de 1936 queden en evidència els constants enfrontaments entre els diferents sectors del partit. A més a més, els seus homes del front havien de cenyir-se més a les disposicions genèriques de la guerra que no pas a la ideologia del partit.

Estat Català, doncs, anirà perdent pes al llarg de la guerra. Tot i la col·laboració en els Fets de Maig i el manteniment de tropes al front d'Aragó, la seva influència anà decaient i la seva força quedà minvada. Rubiralta diu que, «[s]i bé és cert que, només pocs mesos després, arran dels Fets de Maig de 1937, s'aconseguí desallotjar del poder les forces anarquistes, això només fou possible després d'oberts enfrontaments armats que duraren bastants dies i gràcies sempre a la conjuminació de tot un seguit de forces prou importants que no tenien res a veure amb la migradesa de l'organització separatista».²⁰⁰ Just després, doncs, del maig del 1937, quan encara hi havia certa participació d'EC,²⁰¹ les divisions internes s'accentuaren, el partit anava quedant-se sense fons, se suc-

199. Hi ha uns documents que, a més a més, indiquen la persecució de les autoritats a Firms!, per la publicació d'un diari del mateix nom que es considerà feixista. S'ordenà a les patrulles de control detenir els repartidors del rotatiu, que desaparegué. Document de la secció d'Ordre Públic de l'AMTM, datat del 10 de desembre de 1936, monestir de Poblet.

200. Fermí RUBIRALTA, *Joan Comorera...*, p. 73.

201. Gabriel Xammar, per exemple, relata que ell mateix participà en els enfrontaments amb alguns anarquistes i que Josep Tramunt, per donar el nom d'algú del seu partit, tirà una bomba que tocà de ple una tanqueta de la CNT-FAI i matà un dels seus principals dirigents, Ascaso. Entrevista amb Gabriel Xammar efectuada l'1 d'agost de 2007.

ceïren els secretaris generals, fins que arribats a 1939 pràcticament no en quedava res. Estat Català recuperà la importància durant molt poc temps, fins que l'*afer Rebertés* truncà el seu ascens dins la política catalana. Haurien pogut, en algun moment, arribar a fer ombra a ERC o el PSUC? No ho podrem arribar a saber mai.

La premsa catalana

La premsa, com ja s'ha anat veient, tingué en certs moments un paper destacat en la propagació dels fets succeïts, però cal tenir en compte que cada mitjà ho tractà a la seva manera. Sens dubte, el que ressaltà més els esdeveniments i que féu més sang de la situació fou *Solidaridad Obrera*.

Com hem pogut comprovar, *la Soli*, com era coneguda a l'època, tenia com a director un home peculiar, Jacinto Toryho, i solia fer de portaveu de la direcció de la CNT i la FAI, que eren durs amb la conducció de la guerra, l'acció de les institucions, els partits polítics i sindicats, o inclús el mateix Govern, en què ells també eren representats. Justament aquest diari destapà l'afer el dia 27 amb un editorial situat en portada que titularen «La Revolución no puede estrangularse», amb l'afegit «Quién intente alterar su ritmo, apoyándose en microscópicas concepciones y de mano con el enemigo, pagará la traición con la cabeza». És, com veiem, tota una declaració d'intencions. De forma més eufemística, diuen que hi ha hagut un moviment independentista i feixista que ha intentat posar fi a la revolució que ells estaven fent. La pena per a aquells que hi estaven implicats, com podem llegir, serà la mort. Indiquen que, mentre els treballadors lluiten al front, a la rereguarda «una colección de traidores e insensatos» promouen cops d'estat «favorables a la causa fascista» que malmeten la revolució. Tanmateix, s'atribueixen la descoberta dels fets amb gran orgull: els rivals no comptaven amb la «vigilancia» anarquista, que des del primer moment no se'n refiava, els coneixia. No donen noms però sí una descripció, per bé que poc acurada: eren revolucionaris disfressats, burgesos en fi, a qui no agradava la marxa dels esdeveniments. «Nos ha sido fácil descubrir a los conspiradores y aplastar el complot. [...] Su programa era separar Cataluña de la Revolución Ibérica, para mejor vencerla». Per tant, convergència a pensar que darrere de tot, més que motivacions nacionalistes, hi ha una trama feixista la voluntat última de la qual és derrotar-los a ells. Els responsables del complot s'han quedat aïllats, però, per si de cas, no s'estalvien les amenaces a qui volguessin continuar-ho o repetir-ho. «Aquí no son posibles Repúblicas minúsculas, con protectorados de potencias fascistas». Es manifesten satisfets d'haver

aconseguit evitar la conjura i, ahora, reafirmen també la seva ideologia internacionalista: no calen repúbliques minúscules que desvirtuïn una revolució que ha de servir de mirall per a tot el món.

El mateix dia, un altre article anuncia la presa de possessió de Martí Rouret com a comissari d'Ordre Públic²⁰² i ressalta les paraules d'Aiguader i Fernández respecte a la lleialtat i disciplina que calen a la revolució per tirar endavant. Contesten a les paraules del mateix Fernández que qui no compleixi haurà de pagar-ho («el anterior [comissari] no cumplió sus compromisos lealmente»), amb una dura advertència: «El que trate de entorpecer la marcha de la revolución se encontrará con nosotros, y lo aplastaremos». Rebertés queda, doncs, tot i que indirectament, acusat de ser-ne el màxim responsable. Si els lectors eren àvids, ràpidament ho relacionaven amb l'editorial i lligaven caps. Ara bé, no s'estan de preguntar, com a epíleg: «¿Por qué fue destituido el comisario Rebertés?... ¡Misterio! ¡Misterio! ¡Misterio!» No se sabia on era ni quins eren els motius exactes de la seva destitució, però quedava ja en bona mesura apuntat. O potser senzillament buscaven acabar l'article amb certa ironia, reafirmant-se en la mofa cap al ja excomissari.

Tanmateix, un tema tan sucós no es podia deixar de banda tan ràpid. L'endemà, dia 28, un nou editorial aparegut també en portada aprofundia en el tema. «Lealtad y disciplina revolucionaria, pilares del triunfo». Tornen a afalagar-se per considerar-se els descobridors del complot i creuen que els seus autors no tenien res a veure amb la classe treballadora. «De lo que es capaz la indisciplina burguesa, lo hemos podido apreciar en estas últimas horas. La gente de mentalidad burguesa, disfrazada de milicianos de la Revolución, han pretendido crear en Cataluña una República Medieval». Ahora, indiquen el seu control de la rereguarda i el suport que reben per part del poble, tenint-ne una mostra evident en «la emoción que ha producido en todas partes nuestro editorial de ayer, en que descubríamos el complot fracasado». El mateix dia, es publicà també l'article titulat «Por qué fue destituido el Comisario General de Orden Público, Andrés Rebertés», del qual ens hem fet ressò anteriorment i que desacredita l'excomissari amb acusacions per l'actuació al capdavant de la Comissaria, ahora que destapa assumptes tèrbols de la seva vida personal. Finalitza dient que Rebertés estava empresonat a Montjuïc i esperant procés, ahora que apunta la possibilitat que hi hagués quelcom més que aprofitament del càrrec (amb robatoris, intents d'assassinat, favors sexuals...) en la seva exclusió: «[D]estitución que ha despertado alguna inquietud por creer, según informaciones no exentas de verosimilitud, que las actividades de tal sujeto, no

202. *Solidaridad Obrera* (27 novembre 1936), p. 3.

eran cosa aislada, sino que guardaban alguna conexión con otras de cierta envergadura innoble y repugnante, últimamente descubiertas».

A part d'aquests dos dies, la *Solí* no escrigué res més sobre l'afer, no sabem exactament per què. Però sí que cal dir que sens dubte és el diari que dóna més informació sobre el tema i apunta més directament la possibilitat d'un complot. Alhora, és font d'informació sobre el principal encausat, Andreu Rebertés, deixant de banda la veracitat o no de les fonts que empra. Aquesta cobertura es deu, potser, al fet que s'atribueix el desmantellament de la conxorxa o bé a la voluntat de minar l'acció de govern i de la persona que més ombra podia fer a la tasca dels anarquistes situats a la Comissaria. Sigui com sigui, altres diaris hi passaran més de puntetes.

L'única excepció, potser, serà *La Batalla*, òrgan del POUM, que anirà fent-se ressò de les informacions aparegudes al rotatiu anarquista, com també posteriorment a les rèpliques que es fan des del *Diari de Barcelona*. Cal tenir en compte, però, l'article «¿Un complot?», aparegut en portada el dia 28 de novembre. Desdramatitzant la situació,²⁰³ treuen importància als fets, en considerar-los només com una lluita «entre tendencias burguesas». Abonant la tesi que els que han propiciat el moviment són feixistes camuflats, dubten del seu abast i força, i n'infravaloren el ressò obtingut a la societat. Ara bé, de la mateixa manera, creuen que «lo que sería inaceptable es que se pretendiera resolver esta cuestión sin llevarla a la luz pública». Els treballadors han de saber tota la veritat.

Per refermar-se en les opinions prèvies, a la següent pàgina insereixen les informacions provinents del Govern, amb un títol força suggerent: «Respecto a complots, el gobierno de la Generalidad actúa desde el primer momento con toda energía», recollint les paraules del conseller primer, Josep Tarradellas.

Les pàgines aparegudes en altres mitjans seran, com hem dit, més escasses. *La Vanguardia*, per exemple, es limità a anunciar els fets i les disposicions oficials, que hem comentat en pàgines anteriors.²⁰⁴ L'enterrament dels oficials Escobar i Martínez, la destitució de Rebertés i les paraules d'Aiguader, el nomenament de Rouret i la seva presa de possessió... Publicà també la nota que la direcció d'Estat Català féu reafirmant el compromís amb la revolució i la destitució de Torres Picart.

La Publicitat o *El Diluvio* tingueren un comportament similar, per bé que transcrivieren de forma més extensa els comentaris que personatges del Go-

203. «No creemos que lo ocurrido o lo tramado, si tal trama había, tenga la importancia que se creyó des de un principio», *La Batalla* (28 novembre 1936).

204. *La Vanguardia* (24, 25, 26, 27 i 28 novembre).

vern feren sobre els fets.²⁰⁵ *La Humanitat* fou el contrapunt en català dels anteriors.²⁰⁶ Les descripcions dels fets seran pràcticament calcades, però aquest diari tingué una opinió decidida amb dos editorials: un del 27 de novembre signat per Rovira i Virgili, que demanà una rereguarda forta amb «correcció enèrgica de totes les desviacions», ressaltant que «els qui per passió o per inconsciència, afebleixen els ressorts de la nostra força interior, són eficaces auxiliars de la reacció en armes»; i un altre del dia 28 titulat «Sobre versions, rumors i fantasies...», en què es parlà de «versions que circulen per Catalunya sobre determinats fets que aquests dies s'han produït». Defensà l'actuació del Consell de la Generalitat, que vol informar de les conclusions el poble, una actuació que es veu refermada per la «determinada fulminant destitució i alguns empresonaments que n'han estat la primera manifestació exterior». Indicaren que aviat es coneixerien fets i responsables, i que confiaven en Tarradellas, alhora que atacaren *Solidaridad Obrera* per crear alarma i criticar tota la política catalana. Publicaren també les resolucions d'Estat Català.

Treball, òrgan del PSUC, té una actitud molt similar a la dels altres rotatius. Enfeïnats a informar sobre el VII Congrés dels Soviets, a Rússia, i la nova Constitució promesa per Stalin, els assumptes polítics interns queden en un pla més secundari. Així, informen de la destitució del comissari, el nomenament de Rouret, les declaracions de Tarradellas, i recullen els acords presos per EC a l'Assemblea, però sempre en formats breus.²⁰⁷

Un comentari a part mereix també el *Diari de Barcelona*, portaveu d'Estat Català. Al llarg del mes d'octubre és el mitjà que donà més informació sobre la secció d'ordre públic, alhora que reproduí la disconformitat del partit per la seva exclusió de les institucions, o la campanya de revitalització del Parlament, per la qual cosa és una font d'informació important. Des de les pàgines del diari també es tractaren temes de partit: mítings, assemblees, control d'inscripcions, propaganda d'actes, notes oficials de la secretaria...; tots, indicatius de la marxa de la situació.

Per a les repercussions que tingué l'afer sobre Estat Català, serà justament en qualitat de portaveu que es faran les majors aportacions per defensar la tasca duta a terme i evitar, doncs, que es qüestioní el compromís del partit i els militants amb la causa antifeixista i revolucionària.²⁰⁸ Els dies 25 i 26 de no-

205. *La Publicitat* (26, 27 i 28 novembre 1936); *El Diluvio* (22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 i 29 novembre 1936).

206. *La Humanitat* (25, 27, 28 i 29 novembre 1936).

207. *Treball* (25, 26, 27, 28 i 29 novembre 1936).

208. *Diari de Barcelona* (22, 24, 25, 26, 27, 28 i 29 novembre 1936).

vembre es parlà també de la destitució de Rebertés i la presa de possessió de Rouret, com un diari més. Però fou sobretot a partir del dia 27 quan es féu la denúncia de *Solidaridad Obrera* i es produí la confiscació del diari, que hagué de refermar la seva lleialtat i fer front comú davant les amenaces. En portada apareixeren disculpes per no poder publicar les pàgines gràfiques i una reproducció del Dietari de la Generalitat on es veien reflectides les paraules d'Eroles que certificaven que el *Diari de Barcelona* havia estat intervingut, «més després d'esbrinat com calia l'ocorregut, a les sis de la tarda, cessà tota intervenció i que tot continua com abans». L'editorial, però, és ja prou clar. Ataca «tota mena de despropòsits sense deturar-se a considerar raonablement les possibilitats de versemblança», ja que això afecta el partit. «Nosaltres repugnem la deslleialtat. No admetem ni suspicàcies, ni humiliacions, ni mediatitzacions». Per tant, ens posa sobre la pista que l'opinió pública o, com a mínim, certs mitjans han posat Estat Català a l'ull de l'huracà de tota la tempesta que suposa l'*afer Rebertés* i el suposat complot. «No ens interessa presentar fulla de mèrits», però sí que conseqüentment cal reafirmar-se en la lluita que manté Catalunya contra les forces rebels i en el compromís amb la revolució. «Tenim uns deures a complir i els complim. Tenim un programa definit i el propugnem. Tenim un lloc en la lluita antifeixista i lluitem. Que ho sàpiga tot Catalunya. Som els separatistes catalans que lluitem contra el feixisme, per Catalunya i per les reivindicacions obreres. Ho declarem de cara a l'opinió pública de bona fe, no de cara als manipuladors polítics de les fantasies sensacionals». Una crítica, per tant, clara i contundent que defensa els principis pels quals es regeix el partit i que té com a màxima voluntat contrarestar la mala imatge que s'ha guanyat Estat Català.

L'endemà, es transcriví l'al·locució que féu Cornudella per ràdio la nit del 27 de novembre, que serví en primera instància per apaivagar rumors i falses acusacions que posaven en dubte l'actuació del partit i els seus dirigents, i alhora refermava el compromís d'Estat Català.

L'editorial del dia 29 fou també força eloqüent. Es parlà de l'Assemblea de Delegats i s'informà de les resolucions preses quant a fer públiques les sancions polítiques per oblidar el que havia passat, alhora que hi ha una renovació ferma del compromís d'Estat Català amb Catalunya, la revolució o la guerra. Acabava, però, amb un contundent «[a]mb el cap ben alt», donant a entendre el paper de víctima que havia patit el partit, de resultes de la qual havia sofert humiliacions i rumors malintencionats, però que no s'havien d'amagar de res. Alhora, el mateix dia, es publica l'acta de l'Assemblea perquè tothom pogués tenir-hi accés i es demostrés la voluntat d'Estat Català.

A partir d'aquest dia, i deixant de banda un especial èmfasi puntual en al-

guns articles i editorials, el *Diari de Barcelona* deixà també de publicar escrits relacionats amb l'afer, per la qual cosa quedà l'assumpte saldat. A nivell de tot l'Estat, recollim, per exemple, les notícies aparegudes als diaris *ABC* (republicà) i *El Socialista* (òrgan del Partit Socialista Obrer Espanyol, PSOE).²⁰⁹ Amb detalls extrets del mateix informador, un cert Febus, el 28 de novembre publiquen uns breus bastant incomplets sobre els fets. L'*ABC* recollirà bàsicament les declaracions de Tarradellas. Per la seva banda, *El Socialista*²¹⁰ reproduirà un tros del text de *Solidaridad Obrera* del dia anterior, amb el títol «Un programa inadmissible: separar Cataluña de la Revolución». Tota una declaració d'intencions que, tanmateix, no arriben a desenvolupar més extensament.

Serà posteriorment, i amb cert retard i errades, que alguns diaris estrangers començaren a publicar informacions sobre els fets ocorreguts.

La premsa estrangera

Tenint el compte que pot arribar a ser una tasca inabastable controlar totes les informacions aparegudes en mitjans de fora de l'Estat espanyol, hem escollit tres fonts, sobretot per la influència que tindran en el seu moment, ja que foren comentades a Catalunya mateix i suscitaren diverses reaccions. El primer exemple el tenim el dia 2 de desembre a *Le Temps*, diari francès. Publicà la següent informació: «A Catalunya —i molt especialment a Barcelona—, la situació sembla bastant tèrbola. A hores d'ara ja no s'amaga que ha estat descobert un complot per tal de sacsejar la dictadura anarquista. Entre les persones compromeses, se cita el Secretari General del partit separatista "Estat Català", l'ex Conseller senyor Dencàs, el Cap Superior de Policia Revertés i fins el senyor Joan Casanovas, President del Parlament Català. Fins ha corregut el rumor que aquest darrer havia estat afusellat. Sortosament no hi ha res d'això i el senyor Casanovas, ple de salut, es troba en aquest moment a París "de vacances". Alguns diuen, és cert, en desgràcia». Tenim, per tant, que la informació no ha arribat del tot bé. Hi impliquen Dencàs, altrament, no gens estrany si recordem les actes de la Junta de Seguretat o les informacions d'alguns diaris d'aquí, però cal considerar també la poca simpatia per la CNT-FAI («la dictadura anarquista») i el contrast d'informacions en saber-se que Casanovas era a França.

L'endemà mateix, dia 3 de desembre, però a uns quants quilòmetres de dis-

209. *ABC* i *El Socialista*, p. 6 i 2, respectivament.

210. També recollirà, en aquelles dates, nombrosa informació de la situació al front i del VII Congrés del Soviets.

tància, *The New York Times* publicava un breu amb diverses informacions sobre la situació bèl·lica a Espanya, però el titulà «Catalonia Balks wide murder plot», que significa «Catalunya frustra una àmplia trama d'assassinats». Intrigats amb aquest titular, podem aprofundir en el tema. L'article diu que s'han detingut cent separatistes que havien participat ja en l'aixecament de 1934, implicats en un complot per assassinar tots els membres de l'actual Govern. Qualifiquen la trama de separatista i feixista, i apunten directament a Estat Català, amb contactes a la Itàlia mussoliniana, per no haver pogut participar de les institucions. Nomenen, entre els detinguts, Torres Picart i informen també que altres fugiren, com és el cas de Josep Maria Xammar. Alhora, es fan ressò de la detenció «per un dia» de Joan Casanovas, «pel seu coneixement o simpatia» amb els acusats, «però més tard fou alliberat i ara està en llibertat a Barcelona». Hi afegixen, tanmateix, la rivalitat amb Lluís Companys com a factor decisiu per haver «jugat» amb els conspiradors. Per acabar, destaca que «l'arrest més sensacional ha estat el del comissari general d'Ordre Públic català, "Andrew Robertes", ara un dels presoners al castell de Montjuïc, qui s'espera que serà jutjat sumàriament. Tot i no pertànyer als separatistes, es diu que havia sigut un dels primers de moure la conspiració i d'haver-se encarregat de procurar l'assistència de la policia i la Guàrdia Civil». Encara que amb errors, veiem, tanmateix, que els rumors sobre el complot arriben inclús als Estats Units d'Amèrica i que un prestigiós diari hi dedica unes ratlles.

Per acabar, cal destacar el que potser creà més revolada política en aquelles dates. Aparegué una entrevista al diari francès *Le Tribune des Nations*,²¹¹ efectuada a Jaume Miravittles, de l'Esquerra, cap del Comissariat de Propaganda i membre actiu dins de la Generalitat. En l'entrevista, Met, com se'l coneixia, atacava durament Joan Casanovas, arran d'unes declaracions fetes a França en què desqualificava la situació a Catalunya i apostava per una Catalunya sobirana, cosa que obertament defensarà a partir del març de 1937, en una entrevista publicada a *L'Indépendant* de Perpinyà titulada «Catalunya sent tanta repugnància pel comunisme com pel feixisme». Sigui com sigui, Miravittles, que sembla que parla en nom del Govern català (es presenta com a exsecretari general de les Milícies Catalanes i que assumeix altes funcions dins el Govern de la Generalitat, al costat del president Companys), digué, primerament, que «Catalunya vol una Espanya unida. Som catalans i seguirem sent espanyols. Fa algunes setmanes, Casanovas, ex President del Consell de la Generalitat, posat en "disponibilitat" justament per les seves tendències particularistes massa contràries a les nostres aspiracions espanyoles, democràtiques i federatives, féu, a

211. *Le Tribune des Nations* (24 desembre 1936).

Paris, en els cercles internacionals i especialment francesos, (encara que no oficials, vull afegir-ho tot seguit) unes gestions de tendència separatista. [...] Ací mateix, a Barcelona, fa uns quants dies, fou descobert un complot —restringit i apopular— el qual es proposava l'establiment d'una república catalana independent. Descobert, fou anorreat pel Govern de la Generalitat essent aplicades sancions contra llurs inspiradors. Si aquest complot hagués reeixit, no solament hauria representat una victòria antidemocràtica sinó que hauria separat Catalunya d'Espanya, la qual cosa no volem de cap manera». Són, per tant, unes declaracions que desacrediten Joan Casanovas i indiquen contactes que aquest havia tingut en cercles francesos, posteriorment a l'*afer Rebertés*, però dirigits en la mateixa direcció: aconseguir suports per a una hipotètica independència de Catalunya, que Miravittles vol deixar clar que no es desitja. El fet que parli del complot just després de denunciar les «tendències separatistes» de Casanovas potser vol ser una incriminació indirecta del president del Parlament en els fets, sense arribar, però, a una acusació ferma. Els mitjans oficials, per tant, no creuen en la possibilitat d'una Catalunya deslligada d'Espanya, almenys en aquells moments i no donen suport a Casanovas, exiliat encara per un temps. *El Diluvio* farà un comentari prou destacat de les declaracions de Miravittles: «¿Quién habría podido sospechar cuando se trataba en París aquello de Prats de Molló bajo la égida de Bordes de la Cuesta y manteniendo al margen a Casanovas como sospechoso de españolismo o federalismo que llegaría un día en que Miravittles rechazaría el catalanismo y haría reproche a Casanovas de sus declaraciones separatistas?»²¹²

Com podem apreciar, per tant, les ressonàncies internacionals de l'afer no deixen de ser un reflex de les mateixes batalles internes i les informacions aparegudes en els mitjans d'aquí, per bé que amb un desconeixement i certa distància que si més no fan que puguin estar escrites amb més objectivitat, tot i que amb diversos errors.

212. *El Diluvio* (6 gener 1937).

4. La sessió del Parlament del 18 d'agost de 1937

Arribat l'estiu de 1937, la situació havia canviat força. Els Fets de Maig marquen un punt i a part en la direcció de la guerra a Catalunya i acceleren un canvi de predomini en la Generalitat i al carrer. La CNT-FAI, fins aleshores al capdamunt de la seva popularitat, força i influència, es veu derrotada per les forces d'ERC, EC i el PSUC, amb el reforç de la Guàrdia d'Assalt que provingué de València. La progressiva autonomia que havia adquirit el Govern català, les noves atribucions que havia agafat sense consultar-ho, la potent indústria de guerra que s'havia generat i els diversos saraus que havien acabat sent el detonant que conduí a la petita guerra civil dins la Guerra Civil, havien esgotat la paciència del Govern republicà, que decidí establir-se a Barcelona per controlar més de prop la situació i posar cadascú al seu lloc. La revolució arribava a la fi.

Els més beneficiats foren, sens dubte, els comunistes del PSUC, que veieren que anaven guanyant terreny tant a Catalunya com el Partit Comunista d'Espanya (PCE) a la resta d'Espanya, accedint a llocs destacats en la direcció d'ambdós governs i controlant progressivament les operacions militars a través d'un Exèrcit Popular de la República a què ells havien donat una forta empenya. L'objectiu primordial era vèncer la guerra, no pas la revolució. A més a més, en el camp català guanyaren més hegemonia, ja que havien aprofitat l'alineament dels trotskistes del POUM amb la CNT-FAI per criminalitzar-los i acusar-los de quintacolumnisme i ajuda al feixisme, per la qual cosa el partit serà prohibit i els seus membres perseguits i jutjats, i s'arribarà a cedir el seu líder, Andreu Nin, a agents soviètics que en la cèlebre *operació Nikolai* l'assassinaran.

En aquest context, més calmat en l'ordre públic, però amb canvis substancials en la direcció del país, calia solucionar un altre aspecte destacat: que es respectessin les normes bàsiques de la democràcia i alhora es garantís el bon funcionament de les institucions democràtiques. S'acostaven les dates de convocatòria d'eleccions, però, ateses les circumstàncies del moment, calia buscar

una solució que permetés prorrogar el mandat parlamentari fins que la guerra no arribés a la fi.

Heus ací, doncs, que calia convocar el Parlament de Catalunya, cosa que volia dir que Casanovas havia de tornar de l'exili per presidir-lo i poder allargar el mandat com a president. Situació espinosa. Fou en aquest moment que els comunistes, amb una influència creixent, volgueren donar un cop de força i es negaren a assistir a les sessions parlamentàries si les presidia Casanovas, per la presumpta participació en l'*afer Rebertés* i la desaparició del comissari.²¹³ Esquerra Republicana, però, no estava disposada a sacrificar el càrrec de president del Parlament per complaure el PSUC, així que calia idear una solució perquè Casanovas pogués continuar al capdavant i que fos acceptada pels comunistes.

La sessió, presidida per Jaume Serra Húnter, es reuní el 18 d'agost de 1937.²¹⁴ Es tractà primerament un projecte de llei que rellevava Companys de convocar noves eleccions «fins que no sigui vençuda la subversió militar», que s'aprovà només com a pur tràmit, i posteriorment s'aprovà també la ratificació dels acords presos per la Diputació Permanent durant el temps que no s'havia reunit formalment el Parlament (des del 21 de juliol de 1936 fins a aquell agost). Serà aleshores, ja fora de l'ordre del dia pròpiament dit, que Serra Húnter llegí una nota de Casanovas en què deia que, atesa la posició de la minoria socialista, ell oferia la dimissió del càrrec si la cambra ho considerava oportú. El diputat Arnau, d'ERC, parlant en nom de la majoria, considerà que acceptar-ne la dimissió implicaria reconèixer i donar per vàlides les acusacions dels comunistes, i per això demanaren parlar-ho al Parlament, perquè hi hagués una mena de vot de confiança a Casanovas.

«Jo no sé si els senyors Diputats coneixen a fons el que es coneix amb el nom d'*Afer Revertés*», relatà Comorera. I començà a explicar els fets: detenció de Rebertés, de Torres Picart, del mateix Casanovas, els interrogatoris..., i destacà, sobretot, les declaracions dels implicats en què es parlava de la compra d'armes i l'eliminació del Govern de la Generalitat, amb l'aquiescència del senyor Casanovas, que no respongué per allò posteriorment. «No em fan cap por les acusacions que les vostres fantasies malaltisses puguin establir, perquè les puc desfer», contestà Casanovas.

213. Ruiz i Ponsetti digué: «[N]o podríem fer vida parlamentària mentre el Parlament fos presidit per una persona que no havia justificat la seva intervenció en l'*afer Revertés* i que tampoc no havia justificat la seva deserció de Catalunya en les hores de més perill per la vida del nostre país». Extret del *Diari de Sessions del Parlament* (18 agost 1937), p. 5039.

214. La sessió pot consultar-se a la Biblioteca de Catalunya. Totes les referències directes es prenen del *Diari de Sessions del Parlament* (18 agost 1937).

Comorera insistí en la culpabilitat del president del Parlament i en el fet que Vidiella, company de partit seu, no l'acusés més directament tot i formar part de la comissió de la Junta de Seguretat Interior encarregada del tema, ja que desconeixia l'existència de les declaracions primeres de Rebertés i Torres Picart, i, a més a més, confiava en les explicacions donades per Casanovas, en aquells moments retingut a Governació. No va prosperar, tanmateix, la demanda que tot allò ho portés un tribunal popular. Uns dies més tard, l'excomissari fou tret del castell de Montjuïc i, «desaparegut el senyor Revertés, hi havia amb tot matèria per a continuar el procés contra els dos que quedaven vius. El senyor Casanovas i el senyor Torres Picart. El senyor Torres Picart va marxar a França, i el senyor Casanovas també».²¹⁵ Comorera, però, féu una interpretació interessada de tots els fets, ja que ell, com a membre del Consell de la Generalitat, disposava d'informació detallada de tot i, com afirma Joan Casanovas i Cuberta, si li quedaven dubtes o desconeixia la totalitat dels fets, «per què no demanà en aquell moment les explicacions necessàries?»²¹⁶

Es passà aleshores a atacar Casanovas per la seva «deserció», qualificant-la de fet greu. Es demanà que si bé no el Parlament, perquè no s'havia convocat, sí que el Consell de la Generalitat, com a mínim, hagués aprovat una estada tan llarga del president del Parlament a l'estranger. Digué que, estant tot per aclarir, el PSUC no continuaria al Parlament «si ha de continuar sota la presidència d'un home que moralment creiem que és totalment incompatible».

Casanovas es defensà com a patriota i catalanista, i digué que només volia el millor per a Catalunya i que «l'*assumpte Revertés* quedava concretat a una coincidència que ni la vaig buscar ni la va preparar ningú». Davant la situació existent, ell anà a veure Rebertés («jo gairebé no el coneixia. Era un dels homes que s'havien relacionat menys amb mi») i allà coincidí també amb Torres Picart. «L'entrevista no durà ni vint minuts», si bé va admetre que feren comentaris polítics. Dormí a Governació dues nits, per seguretat i consell d'un «bon amic meu» (potser Tarradellas?), i, respecte als interrogatoris, digué que Vidiella i Fernández li preguntaren poques coses i determinaren que allò ho tractés el Govern i prou. A més a més, per defensar-se, va transcriure part de les actes de la Junta de Seguretat Interior en què se'l descartava de tota participació en el complot. Per la mateixa seguretat que havia dormit a Governació, marxà del país aconsellat «per homes representatius del Partit». «En aquell moment es

215. Cal considerar, però, que Torres Picart fou retingut a Governació junt amb Talens fins al dia de Sant Josep del mateix 1937, temps suficient perquè algú més l'interrogués o el processés, cosa que no succeí.

216. Joan CASANOVAS I CUBERTA, *Joan Casanovas...*, p. 228.

parlava de la desaparició de Revertés. Jo no ho sabia, a mi no se m'havia dit que estava detingut a Montjuïc». Per exiliar-se, anà primer al Prat, però, com que no hi havia avió, marxà amb escorta en tren.²¹⁷

Vidiella, per la seva banda, afirmà que «al senyor Casanovas se li prengué [declaració] d'una manera, naturalment, benèvola, degut que no podia mai oblidar que el senyor Casanovas era president del Parlament. Va ésser una mena de conversa». Ara bé, coincidí a dir que «la declaració de Torres Picart coincideix en absolut amb la declaració feta per Revertés», amb la qual cosa tornà a incriminar-lo. Diu que el president del Parlament li semblava a vegades «un infant» i que digué que era una provocació feixista per defensar-lo, tot i saber que havia participat en les converses.

A instàncies del senyor Galés, cap de la majoria, se suspengué la sessió per deu minuts per deliberar. La minoria socialista proposà que una comissió investigués els fets, però la idea fou rebutjada per la resta de la cambra. Finalment, es votà si s'acceptava o no la dimissió de Casanovas, que fou rebutjada per quaranta vots a quatre.

Per tant, es ratificà la confiança en Casanovas, que retornava a Catalunya després de gairebé nou mesos i alhora netejava la seva imatge després d'un debat sobre la seva implicació en els fets. Amb la votació final, es redimia també Casanovas de les culpes que hagués pogut tenir i quedava oficialment rehabilitat. Al PSUC, que havia reobert l'afer amb la voluntat de desestabilitzar el Govern, li sortí el tret per la culata, però alhora donà nom, per primera vegada, a tot l'assumpte: «*Afer Revertés*».

A Esquerra Republicana li serví també per tancar files i reforçar la cohesió. Tanmateix, hi ha certs dubtes entre alguns historiadors sobre la seva posició real. Miquel Caminal, per exemple, conclou que «la prudència i discreció amb què Esquerra Republicana de Catalunya va tractar l'afer és demostrativa de la

217. Sobre aquest punt, dos comentaris. El primer fa referència a l'avió, ja que hi ha qui diu que Casanovas i el mateix Rebertés tenien planificada una fugida per mitjà aeri. Segons el testimoni que recullen Ros i Serra i Víctor Castells, però que pot trobar-se també a la Fonoteca de Catalunya, Josep Muixí, agent de la Comissaria General, la nit del 23 de novembre rebé l'ordre de Rebertés de ser l'endemà al matí a l'aeròdrom de Can Tunis per acompanyar algú a França. Ara bé, aquell dia uns policies, encapçalats pel comissari Tarragona, el detingueren. Interrogat, el deixaren anar sense conseqüències. Sembla, doncs, que no té, en aquest cas, més rellevància, ja que Casanovas no fugí fins al dia 29. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 171-172; Víctor CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 152-153. D'altra banda, les declaracions de Casanovas dient que marxà en tren contradiuen les que hem comentat anteriorment, segons les quals fugí amb el cotxe privat de Josep Andreu i Abelló, cosa que sembla més versemblant que anar amb una escorta en un mitjà públic.

importància que va tenir i les conseqüències que s'haurien pogut derivar si s'hagués deixat a les mans del Tribunal Popular». ²¹⁸ Sens dubte, però, el fet que es discutís al Parlament posà en coneixement que realment hi havia hagut un moviment en què s'havien vist involucrats certs alts càrrecs i que la destitució i desaparició d'Andreu Rebertés tingué més aviat a veure amb el complot que no pas amb assumptes personals. Fou més aviat la comprovació efectiva dels rumors que havien anat corrent i dels quals fins aleshores no s'havia parlat. Ara es comentava sense embuts i Casanovas se n'havia de defensar.

Des d'aquest moment, però, sí que l'afer no tornarà a ressuscitar més en la política catalana i quedarà com un assumpte menor dins la complicada i decisiva Guerra Civil. Amb la mort de Casanovas pocs anys després, arribarà el silenci definitiu.

218. Miquel CAMINAL, *Joan Comorera...*, p. 62.

5. Contactes internacionals

Al llarg del treball, hem pogut comprovar que sovint s'acusava els membres d'Estat Català de contactes amb agents feixistes o Casanovas de propiciar gestions amb el Govern francès. Tanmateix, de contactes internacionals, n'hi hagueren, però no pas per una via o l'altra, per bé que el president del Parlament sí que és sospitós d'haver mantingut converses amb algun membre de l'Exèrcit francès per a la compra d'armes o per cercar-ne un suport en cas d'independència de Catalunya. Recordem que Ros i Serra o Enric Ucelay n'han donat alguna pista.²¹⁹ Fem-ne un breu apunt.

Durant tota la guerra van circular periòdicament rumors que el catalanisme intentava separar-se de la resta d'Espanya i signar una pau per separat amb Franco, amb la mediació de França. I l'*afer Rebertés* en seria una prova determinant. Però, tot i així, creiem fermament que més aviat foren rumors destinats a desacreditar la Generalitat i el moviment catalanista, com també assenyalava Albert Balcells.²²⁰ Sí que podem constatar, però, petits contactes i temptatives, sempre encaminats més aviat a conèixer la posició de França (o inclús d'Anglaterra), com també de la Lliga (que, tot i donar suport als rebels, pensava també en una possible col·laboració amb sectors del bàndol republicà) davant els possibles esdeveniments. Jaume Renyer, per exemple, indica que al militant d'Estat Català Josep Casals li fou encomanat, per ordres directes de Torres Picart, contactar amb representants del Govern francès; o que Joan Cornudella i Francesc Vallverdú tingueren una infructuosa trobada també amb representants francesos a través del refugi de la Vallferrera,²²¹ que, recordem-ho, controlaven homes d'EC. Fermí Rubiralta també ho recollirà.²²²

219. Vegeu p. 76-77.

220. Balcells, ALBERT, *Història del nacionalisme català: Dels orígens al nostre temps*, Barcelona, Empúries, 1984, p. 145-146.

221. Jaume RENYER, *Un home del silenci...*, p. 53-54.

222. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 69.

Gabriel Xammar i Sala, destinat al citat refugi, comenta que una vegada van passar de França cap a Catalunya un exmilitant de Nosaltres Sols!, Glanadell, àlies *Val*, junt amb un cert Castanyer, que havia estat policia de la Generalitat. Volien veure Cornudella, de part de Jesús Cambó (germà del conegut dirigent de la Lliga, Francesc Cambó), amb oferta de col·laboració econòmica, abans dels Fets de Maig. El mateix Xammar els dugué cap a Barcelona. L'endemà mateix, però, Glanadell (que hem vist que en l'incident de Cardona i Blasi al Matarranya també se'l reclamava) fou trobat mort a l'Arrabassada.²²³

Per la seva banda, Ferrerons i Gascón²²⁴ expliquen que un cop acabat el míting d'Estat Català a l'Olímpia, el 6 d'octubre de 1936, un membre de la Lliga preguntà si era cert el fet que es volgués canviar la situació i se li explicà un pla concebut per armar les Milícies Pirinenques i la Columna Volant Catalana, i ocupar Barcelona amb mossos d'esquadra i guàrdies d'assalt. «Se li revela, a més, que Batista i Roca²²⁵ i Nicolau Rubió han iniciat converses amb alts càrrecs dels ministeris d'Assumptes Exteriors de França i Anglaterra, a fi de conèixer-ne l'actitud, si es posava en pràctica aquest pla». Dies després, i a resultes de les converses, Vicenç Borrell anà a Brussel·les a visitar Cambó per aconseguir diners i poder comprar armes, però ningú no s'hi presentà.

Les informacions més precises de què disposem sobre el tema arriben, però, de Gregori Mir.²²⁶ Cita els contactes entre Octavi Saltor, representant de Cambó, i Casanovas, per parlar d'una Catalunya lliure. Però serà sobretot en l'àmbit de les cancelleries estrangeres que aportarà dades importants. Investigant a fons la documentació britànica i francesa, mostra que els cònsols i les oficines d'affers exteriors fan informes i consideren la possibilitat d'una Catalunya independent. S'indiquen converses mantingudes per representants catalans a Madrid, França o la Societat de Nacions; són, però, els més destacables dos documents en concret. L'anomenat «Au sujet des affaires catalans», d'una banda, del Ministeri d'Afers Estrangers francès, que reclama màxima prudència amb Catalunya per la influència en el Rosselló i l'Alsàcia, alhora que considera que

223. Entrevista efectuada l'1 d'agost de 2007.

224. R. FERRERONS i A. GASCÓN, «Les Milícies...», p. 24.

225. Ramon Peypoch, personatge d'Acció Catalana Republicana proper a Companys i que li feia de confident, diu que havia vist «entre despatxos i passadissos» el complot contra el president, ordit per Casanovas i Batista i Roca. Albert MANENT, *Semblances contra l'oblit*, Barcelona, Destino, 1990. Ara bé, aquest últim, en una entrevista publicada a *L'Avenç*, es defensà de les acusacions dient que ell no en sabia res, del complot, i assenyala Casanovas però també Josep Maria Espanya, de qui comenta que ho confessà en una conferència a Veneçuela poc abans de morir. *L'Avenç*, núm. 7-8 (novembre 1977), p. 12-16.

226. Gregori MIR, *Aturar la guerra...*, p. 47-72.

comportaria diferències considerables amb el Govern de la República, Itàlia o Alemanya. Justament, aquests dos països acordaren «una acció comuna, que serà definitiva al seu moment, per impedir que es determini i es consolidi un Estat Català».²²⁷ Els italians tenien informes d'una possible república socialista soviètica catalana, i això els espantava; aquests informes es contradiuen amb els que el cònsol britànic de Barcelona envia a Anglaterra, qualificant el separatisme d'un tema «ara per ara mort» i exposant una oposició de l'URSS a un estat soviètic català.

Els anglesos, per la seva banda, feren també un informe en què es demanava realitzar una política pragmàtica de *wait and see* (esperar i veure), tot i que no es creia en la possibilitat real d'una Catalunya independent. El 2 de gener de 1937, tanmateix, i per reafirmar-se en el seu compromís, els britànics signaren amb Itàlia una declaració segons la qual evitaven canvis a la Mediterrània, amb una clàusula concreta que volia evitar el desmembrament d'Espanya.

Mir qualificarà tots els informes simplement de rumors sense gaire fonament, basats en interpretacions errònies del que es veia o es llegia a la premsa, que eren a vegades simples muntatges. I, pel que hem vist, sovint les informacions que circulen engloben més fantasia que no pas realitat i ni tan sols els emissaris estrangers no se n'escapen.

Però disposem encara de dues fonts més pel que fa als contactes internacionals. Una primera és García Oliver, que, recordem-ho, estava exercint de ministre de Justícia durant aquelles dates. A les memòries²²⁸ parlarà de cercles conspiradors a París, tant republicans (comunistes, prietistes i caballeristes) com de gent dels governs basc i català. Pel que fa al cas dels «separatistes catalans», acusa directament Ventura Gassol de ser-ne el cap. Farà referència a trames monàrquiques per acabar la guerra, restaurar la monarquia i mantenir els estatuts de Catalunya i el País Basc. Tot i tenir informacions que li confirmaven les sospites, demanà a Mariano Vázquez *Marianet* que li elaborés un expedient precís d'aquestes activitats. El citat informe corroborava l'existència de complots i, a més a més, hi implicava Jaume Aiguader, germà del conseller de Seguretat Interior, en aquells moments representant d'ERC a Madrid. García Oliver li digué a Marianet: «Como puedes comprender, detrás de las sombras de Aiguader y Ventura Gassol se proyecta la de Companys». Ara bé, tot plegat quedà en no-res, però indica la voluntat també dels anarquistes d'assabentar-se de les iniciatives preses pels sectors catalanistes més implicats en ac-

227. L'autor cita en aquest cas «MOSCA, *Europa verso la catastrofe*, vol. I, Milà, 1948, p. 96».

228. Joan GARCÍA OLIVER, *El eco...*, p. 382-385, 415-419 i 580-583.

tivitats conspiradores, encara que en aquest cas, des del nostre punt de vista, l'erren amb els que creuen que en són responsables. Aquests cercles de París que anomena es pot creure fermament que només eren grups catalanistes que cercaven maneres de donar suport a l'acció del Govern català, o bé d'ajuda mútua per a refugiats i exiliats d'una mateixa afinitat política, sense un cercle d'acció i una influència prou amplis per pressionar les altes esferes dels respectius països o encarregar una acció a col·laboradors de l'interior d'Espanya.

Per acabar, cal anomenar també el relat de Solé i Pla que recull Ros i Serra,²²⁹ en el qual el doctor Solé indica que Rebertés l'envià un parell de vegades a França amb un cert Filipino (potser Joan Masot?)²³⁰ a negociar amb el Ministeri de la Guerra d'aquell país per aconseguir armament per fer front als anarquistes, cosa que estaria determinant una acció paral·lela a les gestions d'Estat Català o Joan Casanovas. En aquest cas, suposaria resseguir una nova línia d'investigació i cercar ramificacions a l'estranger, però la pista es perd aquí.

Sigui com sigui, veiem, tanmateix, que els rumors sobre les teories de la conspiració, esteses a tots els períodes històrics, deixen també la petja en aquest afer i acaben de donar un toc internacional a la dimensió dels successos, cosa que afegeix un xic més de complexitat a la situació.

229. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 191-193.

230. Víctor CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 147-149.

Epíleg

Segons Josep Tarradellas, que en les dates que hem estat tractant exercia com a cap del Govern de la Generalitat, l'*afer Rebertés* podria considerar-se simplement com un «assumpte de faldilles»,²³¹ cosa que la mateixa documentació que guardava desacredita, tenint en compte que s'hi barregen molts fets i situacions complicades, algunes de les quals podrien considerar-se molt més importants i destacades que un escàndol sexual.

En el present treball hem intentat fer una anàlisi exhaustiva de tots els implicats en els fets, cercar totes les versions que han anat circulant fins avui dia, donar veu a aquells que consideraven necessari un cop de timó en la direcció que duïen el país i la revolució, i als que no. Alguns autors encara hi impliquen més personatges dels que hem anat resseguint, però queden simplement com una línia més per continuar, amb uns camins força desdibuixats que costaria molt seguir.²³²

Des del meu punt de vista, considero Andreu Rebertés només com el cap de turc de tota l'operació. No puc arribar a afirmar que no hi hagués complot, com indica Manuel Cruells, però tampoc no puc donar un sí rotund com fan Víctor Castells o Jaume Ros i Serra. Crec més aviat que la constatació en mitjans catalanistes radicals que la situació no anava bé creà un fort sentiment que calia fer-hi alguna cosa, rescatant en part les velles idees insurreccionals del republicanisme del segle XIX. Que es parlà del tema obertament? Segur. A més a

231. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 206.

232. Estaríem parlant, per exemple, dels contactes amb el grup La Falç, d'ERC, que indica Esteve Albert; de les incriminacions del cònsol rus a Barcelona Vladímir Aleksandrovitx Antonov Ovseïenko per part de Raimon Galí, o si més no el seu coneixement dels fets, tal com s'intueix en una carta de Josep Maria Xammar dirigida a Antoni Andreu i Abelló; o bé de la carta de Jordi Arquer a Josep Andreu i Abelló, desapareguda del CEHI, però en què diu que té informes que el fan responsable de delatar el complot contra Companys.

més, en tenim proves. Que hi havia contactes per aconseguir armes? Gairebé del cert, també. Que hi havia uns plans dibuixats en el cas que les circumstàncies facilitessin la preparació d'un aixecament? Sí, ja fossin més o menys planificats i amb major o menor detall.

Però, sincerament, crec que no deixaven de ser intencions, coses que es parlaven i que s'hi podia veure una realització a curt o a mitjà termini, però no amb una immediatesa tal com hauria estat necessària en aquell moment. Primer de tot, per la manca d'homes, armes i mitjans. I, en segon terme, perquè la preeminència d'aquells que es volien batre, els anarquistes, era prou important per tenir-los en compte. Pel que fa a Casanovas i Rebertés, no podem saber mai quins eren els seus motius principals per donar-los suport. Motius personals? Cerca de mitjans per fer la seva «pròpia guerra»? Que n'estaven assabentats, sembla obvi. Ara, caldria esbrinar el grau d'implicació directa en els fets o quin grau d'ingenuïtat els caldria atribuir.

Deixant de banda si el complot era necessari o no, certament cal sumar a tot l'entrellat l'animadversió envers Companys i la seva política de bona part dels implicats, fet que no deixa de ser, crec, un factor més que cal tenir en compte. Bona part dels sentiments posteriors seran conduïts també cap aquesta direcció.²³³

233. Josep Maria Xammar, en una carta enviada a Antoni Andreu i Abelló, diu que «Estat Català ha estat víctima del xantatge de la guerra. Estat Català ha estat rebutjat per tothom. Un dia o altre Cornudella i jo podrem contar la tragèdia brutal d'uns contactes amb la CNT-FAI (agost de 1936); un dia o altre podré contar el què passà entre Companys i jo en motiu de la crisi Casanovas [...]. Fèiem les nostres apostes quan ja la boleta havia escollit número i jugàvem sempre al que perdia [...]. Havíem de fer la viu-viu amb la FAI perquè feien pupa. Tolerar l'Esquerra perquè el diari necessitava els diners de Tarradellas. Combatre políticament els comunistes, en lloc de dir-los lladres, assassins, bandarres, perquè hi havia el SIM». Acusa Companys de Cèsar i àdhuc d'assassí. «FAI o Franco, Negrín o Franco, no són temes perfectament iguals?» Carta de Josep Maria Xammar a Antoni Andreu i Abelló, datada del 2 de juliol de 1939, recollida per Jordi TOUS VALLVÈ, *Antoni Andreu i Abelló. Correspondència política d'exili (1938-1939): D'Estat Català al Front Nacional de Catalunya*, Tarragona, El Mèdol, 1999, p. 206-209. En una carta de Joan Masot al doctor Solé i Pla, també es recullen tota una sèrie d'opinions respecte a Companys que el fan en part responsable del desastre de la guerra «per la seva política de la catàstrofe i l'abandó coneguda amb el nom de companyista». El qualifica també d'assassí i de tenir «alguna colla personal» que li feia els crims. «Aquests tèrbols col·laboradors de la Presidència del senyor Companys, intentaren "suprimir" en una escandalosa ocasió prou fresca per no haver-se esborrat de les memòries, fins el propi President del Parlament Català, Joan Casanovas, pretenent enllotar-lo amb el rastre del pobre "companyista" Revertés. Aquest cap de policia, pagà amb la vida la seva tèrbola actuació en un càrrec al qual fou promogut pel pro-

Crec que Fermí Rubiralta l'encerta molt quan escriu que l'objectiu de l'*afer Rebertés* «no sembla altra cosa que la sortida a la llum pública dels projectes esmentats sorgits al si del separatisme català per restablir l'ordre públic i fer possible una via estrictament catalana de la revolució social». ²³⁴

Sigui com sigui, el panorama polític canvià relativament després del complot. Els anarquistes veieren reforçat el seu poder, els comunistes volgueren aprofitar-ho també per anar-se fent lloc en el panorama polític català i Esquerra, tot i perdre un dels seus homes i veure exiliat el president del Parlament, tanca files i renova els acords de col·laboració amb les altres formacions. Tot i compartir algun dels ideals dels que havien conspirat, encara no estaven preparats per donar un cop de força. Lluhí i Vallescà, que en aquells moments exercia de cònsol de la República a Tolosa de Llenguadoc, deixà anar a Joan Torres Picart i Esteve Albert a primers d'abril de 1937: «Us vàreu precipitar. Sou uns “passerells”. Ho havíeu de deixar en mans d'en Companys. Abans d'un mes això anirà de debò». ²³⁵ I, certament, al cap d'un mes just d'aquestes paraules esclataren els Fets de Maig, que posarien fi al predomini de la CNT-FAI als carrers i als òrgans de direcció del país, però que suposaren també un cop fort per a ERC, que veié que el Govern de Negrín intervenia més decididament a Catalunya i s'instal·lava a Barcelona.

En opinió d'alguns autors, «els fets de novembre de 1936 són el preludi dels Fets de Maig de 1937», ²³⁶ tot i que «si bé és veritat que, només pocs mesos després, arran dels Fets de Maig de 1937, s'aconseguí desallotjar del poder les forces anarquistes, això només fou possible després d'oberts enfrontaments armats que duraren bastants dies i gràcies sempre a la conjuminació de tot un seguit de forces prou importants que no tenien res a veure amb la migradesa de l'organització separatista [EC]». ²³⁷

Des de l'inici de la guerra hi havia hagut complots i maniobres de tots els partits i organitzacions. Algunes de més conegudes, altres menys i encara algunes que segur que no arribarem a conèixer mai. Trames les ramificacions de les quals feia anys que sorgien: es conspirava per fer caure Alfons XIII i els seus go-

pi senyor Companys, qui en “desfer-se'n” pensava obtenir, per sempre més, el silenci a monstruoses complicitats». Carta de Joan Masot al doctor Solé i Pla, datada a París l'1 de desembre de 1939, conservada a la Biblioteca Fornas, dins l'AMTM, monestir de Poblet.

234. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 73; Fermí RUBIRALTA, *Història de l'independentisme...*, p. 97.

235. Jaume ROS I SERRA, *La memòria...*, p. 170.

236. Víctor CASTELLS, *Nacionalisme...*, p. 157.

237. Fermí RUBIRALTA, *Joan Cornudella...*, p. 73.

verns, Primo de Rivera, la mateixa República (per part de dretes, esquerres)... i durant el conflicte armat, per la mateixa situació, també sorgeixen diversos intents. Sempre s'ha dit que dins de la Guerra Civil n'hi hagué múltiples i aquí n'hem tingut un exemple més. Estat Català, un grup en expansió potser no tant en nombres absoluts però sí en ressò a la societat, i altrament també limitat quant a acció, es convertí d'un dia per l'altre en el centre d'interès d'un suposat complot que mai no arribà a concretar-se del tot.

Així doncs, el personatge d'excepció de tot plegat, i que podria explicar més sobre els fets, desapareixia. Andreu Rebertés dóna nom, per tant, a un assumpte que, si bé pot resseguir-se, mai no podrà aclarir-se del tot.²³⁸ Tal com diu encertadament Enric Ucelay, «el complot no fou una qüestió de contactes oficials o pourparlers oficinosos, que, amb un rastreig tenaç als arxius de les cancelleries o la donació d'uns fons de correspondència particular, poden ser clarificats. En aquest cas, més aviat es procurà no deixar un rastre de paper, i molts implicats, intencionadament, "s'oblidaren" del que sabien».²³⁹ De rastre de paper, n'hem pogut trobar i, si bé no hem pogut esbrinar tot l'abast de l'afar, sí que almenys s'ha intentat i aquest n'ha estat el resultat.

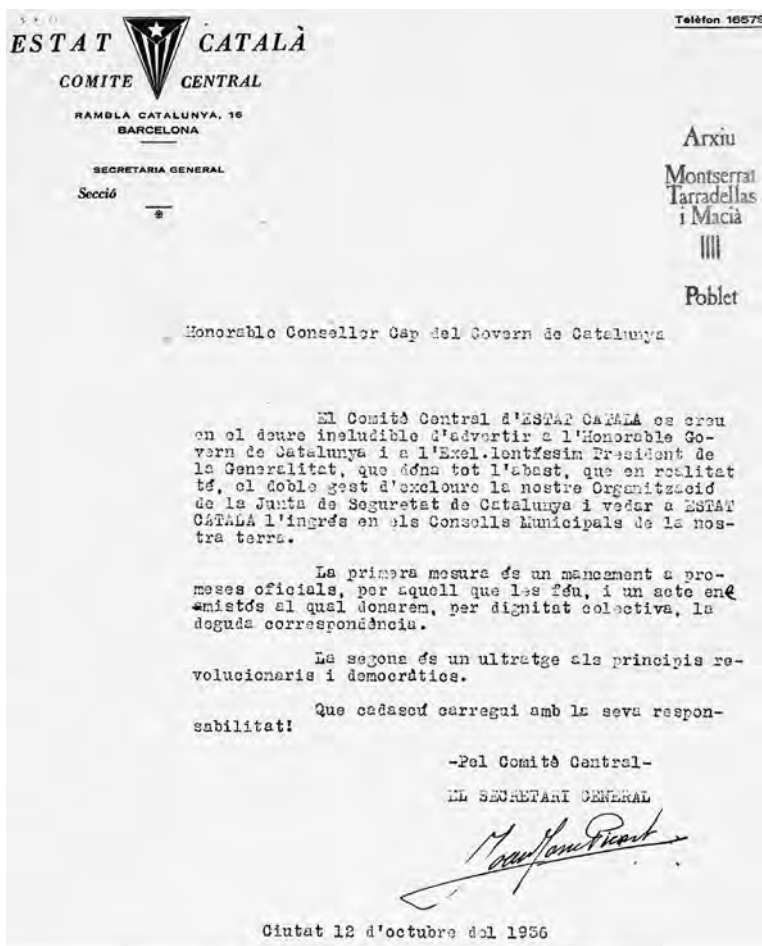
238. El rastre podria continuar, fins i tot, a l'Espanya franquista. Sembla que una germana de Rebertés denuncià Aiguader i Companys per la seva mort, ja que un dels executants ho havia declarat i va córrer el rumor que el Govern de Franco en demanaria l'extradició. Ara bé, sembla més aviat això, un rumor. Extret d'una carta de Joan Masot a Daniel Cardona, signada el 21 d'agost de 1939, conservada al CEHI, a l'apartat de correspondència entre Joan Masot i Daniel Cardona [DO – C 24 (2)].

239. Enric UCELAY-DA CAL, «El complot...», p. 205.

ANNEXOS

Annex 1

Carta de Torres Picart a Josep Tarradellas en nom d'Estat Català

Annex 2

Al·locució de Joan Casanovas, president del Parlament, en l'acte d'Estat Català celebrat al Price l'1 de novembre de 1936

Jo no venia aquí a fer cap discurs. Únicament he vingut aquí, he assistit a aquest acte, per tal de cercar el contacte amb la multitud i l'estímul que es necessita en aquestes hores històriques. Jo he vingut aquí com un militant més de Catalunya.

No vinc a fer la competència sindical ni política a ningú. Jo obro únicament amb la mirada posada vers Catalunya, per tal de redimir-la d'una vegada del feixisme i en aquestes hores de transformació social aconseguir la nostra independència totalitària.

Ja el 28 de juliol, abans de prendre el poder, deu dies després de la militarada, havia assenyalat que estàvem davant d'una guerra i reclamava treball i ordre revolucionari, puix que sortosament nosaltres tenim l'avantatge del nostre sentiment nacional que ens permeté derrotar ràpidament als facciosos a la nostra terra. I en tornar a parlar, el 18 d'agost, durant el meu pas episòdic pel Govern, assenyalava que la nostra lluita té tres fronts: el front de guerra, pel qual reclamava comandament únic i tècnica militar per fer la guerra amb tota la tècnica i totes les exigències de la guerra i que no fos dirigida per aprenents amb bona voluntat i aficionats; el front econòmic, del qual deia que no era un joc d'infants; i el front internacional, que havíem de vetllar per fer-nos propícies les assistències i jo reclamava per a els que fóssim governants i dirigits per poders plenament responsables. Que Catalunya no tenia voluntat per al suïcidi que volia viure espiritualment i econòmicament. I en tornar a parlar el 13 de setembre en aquest mateix local, definia la posició catalana dient que l'única garantia d'una Espanya lliure era una Catalunya lliure i que nosaltres no dene-gàvem cap mena de solidaritat i les solidaritats establertes en aquest moment no són incompatibles amb la independència dels pobles. Que Catalunya tenia

la suficient dignitat civil, proletària i humana per a informar les seves hores de transformació social i recobriment nacional.

Nosaltres portem a l'ànima l'esperit revolucionari, però portem també ben alta la bandera catalana. Aquesta és la significació de la meua actitud.

Faig una apel·lació a tots els republicans, als esquerristes, als intel·lectuals, amb responsabilitat individual i col·lectiva, per tal que en aquestes hores contribueixin, com ja es consagra en la frase històrica, a aixecar ben alta, ben dreta i ben sola, la bandera barrada.

I a tots els dic que són un impuls per la transformació social que ha d'informar l'esperit de la nostra catalanitat. Per Catalunya, endavant!

Annex 3

Ordre de detenció signada per Andreu Rebertés
contra Concepción A. García

GENERALITAT DE CATALUNYA

Comissaria General d'Ordre Públic

Número.....

En ús de les atribucions que
per la vigent Llei d'Ordre Públic
establert l'estat d'Alarma que
us comissiono a vós i als funci-
onaris, per a practicar un regis-
tre de Concepción A. García que viu a
la casa número 83 plaça cinquena porta segona,
pita de que en el mateix s'hi ha
documentats i altres objectes at-
ribuïts a la pau pública.

Barcelona, 21 de novembre

EL COMISSARI GENERAL

= Rebertés = (s)

Hi ha el segell de la
Comissaria General d'Ordre Públic

Annex 4

Declaració de Concepción A. García al Casal Federalista d'Esquerra del passeig de Gràcia

CASAL FEDERALISTA D'ESQUERRA
Passeig de Gràcia 120
Tel. 74.699
B A R C E L O N A

EXH
Ministerio
Interior
Policia
11/11

En este mismo lugar donde yo me encuentro en calidad de detenida escribo estas líneas para decir la verdad de todo lo que me ha sucedido.

Yo me casé con Andrés Rebertés Capdevila en fecha 8 de octubre de 1930 que es el padre de Andrés Rebertés que es el actual Director General de Seguridad.

Desde la fecha de mi casamiento mi vida ha sido un calvario continuo habiendo sufrido por parte de mi esposo y en particular de mi hijastro las m'as terribles humillaciones a la par que palizada muy a menudo habiendo sido la última vez en marzo de 1933 habiendo sido la paliza tan fuerte que se enteraron todos los vecinos de la escalera tanto por los lamentos que yo daba como por las señales que me quedaron en mi cara y en todo mi cuerpo.

De resultas de la tal paliza que entre los dos me dieron desde aquel día las relaciones íntimas con mi marido se fueron enfriando de día en día hasta el 21 de mayo de 1935 fecha que acordamos separarnos amistosamente previo compromiso por su parte y por escrito que obra en mi poder de pasarme cada mes 250 pesetas cantidad que ha venido abonándose hasta la fecha pero ahora aprovechándose del cargo que las circunstancias han puesto en manos de su hijo (mi hijastro) éste a buen seguro para eludir a su padre (mi esposo)

del pago de la mencionada cantidad ha decretado mi detención injustificada acusándome de ser contraria al régimen.

Por lo visto quiere ahora cumplir sus palabras que dijo cuando al darme la última palisa que dijo "no parará hasta matarla".

A mí no se me puede acusar de nada, pues para acusar hay que llevar pruebas y yo siempre he sido republicana y he acatado los poderes constituidos, en cambio el tiene que bajar, pues ha tenido varios juicios criminales por esta

entre ellos uno con el hijo de Romanones con el asunto de las casas baratas de Zaragoza por lo cual estuvo tres años en la cárcel, otro con la amiga del Marqués de la Calva, le hizo llamar y le robó unas trescientas mil pesetas durante la causa unos doce años, fué encarcelado y salió a la calle con fianza, otra con las Obras del Puerto de Melilla cosa que creo aun tiene pendiente y otras varias.

A S.E. Presidente de la Generalidad de Catalunya me dirijo en demanda de justicia pues no dudo de su buen corazón me haga justicia pues haciendo todas las diligencias que crea necesarias podrá comprobar la veracidad de cuanto expongo y que mi hijastro Andrés Rebertés Llopart quiere cometer conmigo un abuso de autoridad tratando de hacerme desaparecer aprovechandose de los actuales momentos.

Espero justicia.

Suya y de la causa

Concepción A. Garcia (signat)

Barcelona, 22 - 11 - 36.

Annex 5

Declaracions de Torres Picart i Andreu Rebertés
davant Josep Andreu i Abelló

A la Ciutat de Barcelona el dia d'avui.

Davant meu i actuant com a Secretari el company Joaquim Dardalló i Altés, compareix el ciutadà Joan Torres Picart de 27 anys d'edat, de professió periodista, Secretari General d'Estat Català, amb domicili Rambla Catalunya nº 16; i presentat convenientment

DECLARA

Que el dissabte dia 21 del corrent a la una de la matinada, o sigui el diumenge dia 22 es personà en el despatx oficial del Comissari General d'Ordre Públic company Revertés.

El dissabte al matí el declarant havia demanat al Comissari per tenir una entrevista junt amb el President del Parlament Català Joan Casanovas i Maristany, pretextant, com a motiu de la mateixa, un afer de compra d'armament.

Transcorreguda mitja hora de l'arribada del declarant al despatx del Comissari, va comparèixer el company Casanovas, començant a partir d'aquell moment l'enrevista prèviament convinguda.

Es va iniciar la conversa fent comentaris referents a la situació política general, concretant-se, però, en el problema d'ordre públic i en la intervenció que tenen respecte d'ell, determinats els fets que mantenen en un estat anàrquic el país.

El declarant va estimar que tenia que iniciar-se una campanya política, per tal de preparar un estat d'opinió que permetés en un moment determinat eliminar tot el Govern de la Generalitat.

Al mateix temps i per arribar al fi indicat, calia anar preparant forces ben armades en diferents llocs de Catalunya on precisament radiquen focus de gent incontrolada.

El company Casanovas va manifestar que ell havia tingut contacte amb persones de solvència que podien facilitar la venda d'armament. Al final de l'entrevista es tornà a parlar de la necessitat de, al moment oportú, eliminar el Comandant de la Generalitat, i llavors el company Casanovas va indicar que devia exceptuar-se d'aquesta eliminació el President Companys.

El declarant va insistir que la eliminació havia d'ésser total, addueix la d'en Companys, fent càrrecs contra aquest, entre altres el que, en ocasió de trobar-se en el Sanatori de Puig d'Olena i en una entrevista tinguda amb els ciutadans Grau Jassans i Llanzanars s'havia tractat l'atentat que havia costat la vida als germans Badia.

Preguntat si té res més a declarar; Contesta que no.

Llegida que li ha estat la present declaració i trobada conforme, la signa junt amb mi el Secretari actuant.

Barcelona, 24 de novembre del 1936.

"Joan Torres Ricart"

"J. Andreu Abelló"

"J. Dardalló Altés"

Seguidament compareix el Ciutadà Andreu Revertés Llopart, Comissari General d'Ordre Públic de 42 anys d'edat, professió Enginyer, domiciliat a la Ronda Sant Antoni nº 58, 5º 3ª, i llegida l'anterior declaració manifesta que són certes, i és fidel reflex de tot el parlat en el seu despatx oficial en l'entrevista sostinguda entre els companys Torres Ricart i Casanovas, afegint que en el moment en què va manifestar el company Torres Ricart el referent a la trama planejada sobre l'assassinat dels germans Badia, el declarant va fer constar que això no era cert i que poc devia estar enterat d'aquest afer quant per referències policiaques, mai podia tenir un caire de veritat.

"A. Revertés" - J. Andreu - J. Dardalló "

Annex 6

Actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, dels dies
24, 25 i 26 de novembre de 1936

JUNTA DE SEGURETAT INTERIOR
DE CATALUNYA

A C T A

Arxiu

Memoriat
Tribunals
i Macia

111

ASSISTENTS:

CONSELLER

AGUADE
COLL
EROLÉS
GUINART
FABREGAS
CIL
OLASO
PONS
REBULL

SECTI. GRAL.

FERNÁNDEZ

A la ciutat de Barcelona, essent les vint-i-tres hores cinquanta minuts del dia vint-i-quatre de novembre del mil nou-cents trenta-sis, es reuneixen els Membres de la Junta de Seguretat Interior, expressats al marge, sota la presidència del Conseller de Seguretat.

Es llogida i aprovada l'acta de la reunió anterior.

Oberta la sessió el Conseller manifesta que en les darreres vint-i-quatre hores han ocorregut fets d'una evident gravetat i es posa a disposició de tots els components de la Junta de Seguretat per a solarir-los-hi en la mesura que ostimin necessari. Fa constar que per a ell ha estat un dia de dolor, però que té la satisfacció de poder manifestar que ha complert amb el seu deure i que com sempre s'ha mantingut lleial a la revolució i als compromisos que hagi pogut contraure.

El company Vidiella manifesta que els successos ocorreguts són realment greus i que les seves conseqüències haurien pogut ésser-ho molt més encara. Precisa que es constitueixi una comissió dintre del si de la Junta de Seguretat que tingui per finalitat el cercar a tots els compromesos en els aludits fets.

El company Eroles es manifesta d'acord amb el company Vidiella. Diu que s'ha d'entrar al fons de la qüestió, sigui qui sigui el que en pugui resultar perjudicat.

El company Coll demana que es doni una informació completa i oficial a la Junta de Seguretat, perquè tot el que han anat sabent fins ara ha estat per referències i a fi de poder discutir amb ple coneixement de causa, interessa que li sigui donada aquesta informació.

El company Rebull es manifesta en els mateixos termes.

Fren la paraula el Conseller per a manifestar que, si no vénen derivacions, fins ara no es pot concedir excessiva importància als fets. Aquests varien ésser descoberts per una confiança del Comissari general, que va donar compte de les manifestacions fetes pel Secretari general d'Estat Català en una conversa sostinguda al seu despatx de la Comissaria, segons les quals es pensava en un moviment que produís l'eliminació de l'actual Govern i, per consegüent, en un canvi de política. Afegix que ignora l'abast que pot concedir-se a aquestes mani-

postacions i què en aquest sentit està a l'expectativa. També diu que li interessa donar-ne compte amb l'amplitud que es cregui convenient a la Junta de Seguretat Interior, si bé cal no oblidar que l'assumpte és assumpte de Govern i és el Govern que l'ha de resoldre, sense perjudici de que pugui influir molt el criteri de la Junta de Seguretat.

El company Vidiella manifesta que en aquesta qüestió ell és contrari a tova mena de dilacions i cal, sobretot, que el poble vegi en els governants una actitud enèrgica i decidida.

El company Gil manifesta que si bé és cert que de vegades el fet d'ósser una qüestió de la incumbència del Govern i tenir la consegüent importància política pot frenar les actuacions, en el cas actual estima que és d'absoluta necessitat al·lugar clar i en aquest sentit es manifesta d'acord amb la proposició del company Vidiella.

El Conseller de Seguretat Interior fa constar que ell no ha estat ni és impunita i ho ha demostrat ben clar en el cas present.

Segueix el debat sobre aquesta qüestió intervenint-hi els companys Vidiella, Eroles, el Secretari general i el Conseller i, com a conseqüència del mateix, s'acorda que la Junta de Seguretat quedi constituïda amb caràcter permanent per a actuar a fi d'obtenir el total esclariment dels fets a què s'ha fet referència, afegint-s'hi, a proposta del Conseller, que no es farà públic l'assumpte fins que sobre el mateix hagi recaigut acord del Govern.

Per començar les actuacions s'acorda prendre declaració al Secretari general d'Estat Català, Joan Terras i Picart, que es troba destinat a la mateixa Conselleria de Seguretat Interior, de la qual se'n aixeca acta a part, signada pel Secretari general i de l'interessat.

Un cop acabada la declaració el Conseller indica al Cap de Serveis alguns registres i altres diligències que han de dur-se a terme per al total esclariment dels fets.

El company Vidiella proposa que es troguin còpies de totes les actuacions sumariales, a fi de que els elements de la Junta de Seguretat puguin passar-los als representants de les seves organitzacions dintre el Govern.

El company Gil manifesta que de tot el que és objecte de la present instrucció, allò que li sembla més interessant és el fet d'unes entrevistes celebrades a l'estranger i afegix que al seu judici existeix un moviment, encara que aquest tot just hagués estat iniciat.

El company Vidiella fa constar que la figura delictiva es precisa perfectament, car voler eliminar un Govern, malgrat que aquesta eliminació no valgui dir una eliminació física, sinó tan sols la política, per a substituir-lo per un altre, això equival a un cop d'Estat i, per tant, a un delictu. Interessa que es prengui declaració per la Junta de Seguretat al Senyor Casanoves i que també se'n prengui a l'ex-Comissari, Sr. Robertós, tant pel fet d'ósser en realitat el denunciant, com perquè creu que els fets de caràcter particular realitzats per ell i que han motivat la seva destitució tenen una relació ja sigui directa o indirecta amb el moviment que es preparava.

El Conseller s'oposa a la declaració del Sr. Casanoves i previ un curt debat sobre aquesta qüestió s'acorda concedir un vot de confiança al Cap de Serveis de Comissaria, Dionís Eroles, perquè practiqui les diligències necessàries i porti el conjunt de tot l'actuat l'endemà a dos quarts de sis de la tarda, que es tornara a reunir la Junta de Seguretat Interior.

Seguidament es passa a tractar de l'assumpte de l'ex-Comissari general d'Ordre Públic, Andreu Robertós.

Per indicació del Conseller dona compte a la Junta del que ha ocorregut el company Eroles. Manifesta que des de feia un temps havien vingut notant certes anomalies en la conducta del Comissari i explica alguns casos, però l'assumpte va prendre una extrema gravetat recentment amb motiu de certes desaparicions de determinades persones, en les quals tingué una intervenció directa, per inducció, l'ex-Comissari i en la preparació que va portar d'una manera gairebé personal i única d'un complot que tenia per finalitat la desaparició dels companys Aureli Forcadell, Vicenç Gil i Solans, aquest darrer Secretari del propi Eroles.

El company Gil manifesta que li interessa fer constar el sentit de responsabilitat amb què han procedit en aquest assumpte els homes de la seva organització sindical.

Seguidament es desenvolupa un debat sobre si ha de mantenir-se el criteri anunciat oficialment de que havia dimitir el Comissari o bé si s'havia de dir clarament que havia estat destituït. Per unanimitat s'acorda fer pública la destitució.

I en aquest estat, se suspèn la reunió a les cinc hores quaranta-cinc minuts del següent dia per a continuar-la a la tarda del mateix.

Essent les cinc hores i trenta minuts del dia vint-i-cinc de novembre del mil nou-cents trenta-sis, es repren la reunió de la Junta de Seguretat Interior, assistint-hi la totalitat dels Membres de la mateixa.

Oberta la sessió el Conseller de Seguretat Interior manifesta que acaba de rebre una comissió del Partit d'Estat Català, els components de la qual li havien manifestat que el seu Partit es descontenta en absolut de qualsevol manifestació que hagués pogut fer algun dels seus correligionaris contra la situació política present, al costat de la qual es trobaven per a defensar-la malgrat totes les diferències de criteri que poguessin tenir amb els Partits governamentals.

Seguidament es dona compte de les diligències practicades amb referència als fets que motiven la reunió de la Junta i s'acorda designar el Conseller, el Vocal Vidiella i el Secretari general perquè es reunixin amb el Senyor Casanoves, a fi de que puguin informar a la Junta sobre la posició i el criteri d'aquest amb referència als fets assenyalats.

I a continuació se suspèn la reunió a les sis hores i cinquanta minuts del mateix dia.

A les vint-i-quatre hores del dia vint-i-sis de novembre del mil nou-cents trenta-sis torna a reunir-se la Junta de Seguretat Interior declarada en sessió permanent, assistint-hi la totalitat dels seus Membres.

Oberta la sessió el company Vidiella dona compte de l'entrevista sostinguda amb el President del Parlament, Senyor Casanoves, tal com fou acordat per la Junta. Afirmar que segons ell l'entrevista tinguda a Comissaria es pot limitar a una conversa de caràcter polític, en el curs de la qual Ferras Picart es va queixar de les detencions de que, al seu judici, es feia víctima el Partit d'Estat Català. Manifesta el company Vidiella que tot la convicció de que el senyor Casanoves no ha incorregut d'una manera conscient en res que pugui tenir un aspecte delictiu. Afirmar que, al seu entendre, es tracta d'una vasta maniobra del feixisme internacional que s'ha valgut d'alguns elements que inconscientment podien ajudar-lo. Per això estima indispensable una investigació a fons de l'ocorregut. El company Eroles explica detalladament les diligències que han estat practicades, mareixent la seva actuació la conformitat de la Junta.

El company Eroles dona compte d'una comunicació que ha rebut de la Federació Nacional de la C.N.T., en la qual li comunicava que pensava procedir a una inspecció dels pisos de l'eixample de Barcelona per a instal·lar-hi els refugiats de les regions ocupades pels feixistes. Manifesta que ell s'hi ha oposat perquè entén que aquesta és una labor que ha de realitzar-la la Comissaria general, d'acord amb el Conseller de Seguretat Interior.

Finalment s'acorda que el company Eroles realitzi des de la Comissaria aquesta tasca d'inspecció i doni compte del resultat de la mateixa al Comissariat de la Vivenda i al Conseller de Sanitat.

El company Vidiella dona compte d'una comunicació dirigida a la Junta de Seguretat, interessant que la vídua del Capità Viardou i la mare del guardià Joan Llàlta, morta heroïcament la nit del sis d'octubre en intentar assaltar la Capitania general, puguin percebre una pensió equivalent al sou que en vida els corresponia. Per unanimitat s'acorda recollir aquesta petició i elevar al Govern de la Generalitat l'oportú projecte de Decret que la faci factible.

Seguidament es discuteix la qüestió dels estrangers italians i alemanys que segueixen a Barcelona després de la ruptura dels respectius països amb la República espanyola. Provi debat s'acorda que podran gaudir d'un salvo-conduto que els facilitarà la Comissaria general d'Ordre

Annex 7

Interrogatori de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya a Joan Torres Picart

DECLARACIÓ.- A la ciutat de Barcelona essent les dues hores del dia 25 de novembre del 1936, davant el ple de la Junta de Seguretat Interior reunida en sessió permanent, ha comparegut Joan Torres Picart, el qual interrogat pel Secretari general de la mateixa, designat a l'efecte, deu lura:

Que es ratifica en la declaració que té prestada davant el President de l'Audiència, o sigui que va assistir a la reunió que tingueren el President del Parlament, senyor Joan Casanoves amb el Comissari general d'Ordre Públic, al despatx d'aquest darrer; que aquesta entrevista no tenia altra finalitat que tractar d'una compra d'armes destinades a les forces d'ordre públic i que després es va parlar de política en la forma que ja ha fet constar en l'esmentada declaració.

A preguntes del mateix Secretari General, manifesta que en aquesta entrevista no hi va anar amb el pla d'atraure el Comissari a cap causa determinada perquè aquesta no existia; que ell va ésser el que va proposar l'entrevista; que les armes eren per a les forces d'ordre públic que avui existeixen; que s'explica que ell volgués armar les forces d'ordre públic, malgrat que aquestes siguin les que sostenen el Govern que voldria eliminar, perquè aquesta eliminació ell creu que ha de venir per la força d'un moment d'opinió que el Partit d'Estat Català podria provocar.

Preguntat expressament manifesta que no ha mantingut relacions amb els senyors Sancho, Puig i Ferrater i Espanya, que

es troben actualment a l'estranger; que no sap res de cap reunió que s'hagi celebrat recentment a París per a cercar solucions similars a la que ell ha manifestat desitjar per a la situació política de Catalunya.

Preguntat pel Vocal Broles manifesta que la visita realitzada al Comissari General no tenia la finalitat d'una intervenció; que les manifestacions que en aquesta entrevista fou contra la situació actual, fou per no considerar-la prou perfecta i que no hi havia res planejat perquè no passava d'ésser un pensament del declarant.

Preguntat novament a instància del Secretari General per a que concreti qui creu que són els grups incontrolats que posen en mala situació l'ordre públic a Catalunya i si no li consta que molts d'aquests grups pertanyen al Partit d'Estat Català, manifesta:

Que ell està totalment al costat de la lluita contra el feixisme i que creu haver-ho demostrat i que està segur que el seu nom no pot anar barrejat cap acte que pugui ésser considerat com a antirevolucionari, comès pels esmentats grups incontrolats.

Preguntat, a instància del company Vidiella, manifesta que ell va ésser el que va proposar l'entrevista a Comissaria General, que ho féu amb caràcter particular i perquè amb el Comissari havien parlat de la necessitat de comprar armes per a les forces d'ordre públic i amb el senyor Casanoves de l'oferta que aquest tenia.

Preguntat a instància del mateix Vocal com es explica que el senyor Casanoves féu aquesta proposició i no al Govern de la Generalitat, manifesta que no ha tractat d'explicar-s'ho fins el moment que li ha estat feta la pregunta i que no li consten els motius que l'impulsaren a dirigir la proposta al Comissari.

A preguntes del mateix Vocal fa constar que, segons té entès, el senyor Dencàs es trobava a Barcelona en aquella ocasió; que amb el senyor Dencàs es separaren abans del 6 d'octubre per diferències que tingueren; que aquestes diferències seguiren a l'exil i que en tornar no va actuar i va es-

tar de viatge a Canaries fins el dia 10 de juliol que per referències es va assabentar de que un Comité havia segrestat la família del senyor Dencàs i que, degut a això es va espantar i, segons li sembla, d'acord amb el Consell d'Estat Català, va decidir amagar-se fins al moment de sortir l'expedició cap a Mallorca al cap de la qual s'havia de posar; que pels diaris es va assabentar de la marxa de Dencàs a Itàlia i que abans de la decisió del Consell del Partit, es va permetre publicar al diari òrgan del mateix l'expulsió de Dencàs; que atribueix la fugida a una resolució precipitada, cosa que ocorria sovint en ell; que fa poc per conducta particular s'havia assabentat que es trobava a París, i que, des de la seva marxa, ja ha tingut cap mena de relació amb ell.

A preguntes també del company diella manifesta que ignora en absolut l'actuació de Dencàs a Itàlia i a París; que desconeix les gestions que s'hagin pogut fer perquè Itàlia i Alemanya reconeguessin la declaració d'independència de Catalunya i que mai voldria la col·laboració d'aquests dos països per a un moviment d'independència.

A preguntes del company Coll manifesta que Domènec Ramon pertany a l'Estat Català en qualitat de militant.

A preguntes del company Rebull manifesta que creu que el lot d'armes proposat importava uns deu milions de pessetes; que es componia de fusells, ametralladores i potser pistoles ametralladores; que qui ho sabia exactament era el senyor Casanoves; que ell assistia a l'entrevista perquè era el que l'havia preparada i perquè li digueren que no hi havia inconveient en què hi estés present; que, després de parlar de la qüestió de les armes es va parlar de política però sense que tingués res a veure una cosa amb l'altra i que no es va concretar res en definitiva perquè el senyor Casanoves no era

l'interessat.

A preguntes del Secretari general fa constar que desconeix el nom d'aquest interessat.

A preguntes del Conseller de Seguretat Interior, manifesta que no ha anat cap vegada a França des del començament de la revolució; que ha actuat activament, des del primer moment, al diari del seu partit i des del 20 o 25 d'agost a la Secretari general del mateix; que al Front d'Aragó hi ha unes quatre o cinc centúries d'Estat Català, que tenen deu ametralladores i que a Barcelona no tenen cap ametralladora.

A preguntes del company Vidiella manifesta no ésser cert que en sortir de la Presidència del Govern, el senyor Casanoves s'apropés a Estat Català i que mai no l'ha sentit parlar malament del President ni de cap dels Consellers de la Generalitat ni li ha observat de pit per la seva sortida.

També a pregunta del company Olivella manifesta que no ha tingut relació amb cap militar per qüestions polítiques.

A pregunta del Company Coll, fa constar que el seu partit es va molestar perquè en retirar algunes centúries del Front d'Aragó foren deixades a Barcelona i no enviades a Madrid o a les d'altres organitzacions.

A preguntes del Secretari general manifesta que Estat Català creu que el Govern actual, si bé és una garantia per al poble, no ho és prou, perquè no hi està representat tot el poble, car el seu partit entén que representa un estat d'opinió molt nombrós; que Estat Català ha procedit sempre amb tot desinterès i esperit de sacrifici com ho demostraren a Mallorca, on tingueren nombroses baixes; que els dol que tots els partits i organitzacions hagin pogut afavorir els seus interessos de partit i en canvi el seu no no hagi pogut fer i que sempre hagin hagut de demanar les coses per favor i que, sobretot, entén que si Estat Català hagués tingut representació

en els organismes de govern, l'obra d'aquest hauria tingut un esperit més catalanista.

A pregunta del Conseller manifesta que Estat Català ha via demanat representació al Comité de Milícies, al Govern, a la Junta de Seguretat Interior, a l'Ajuntament de Barcelona.

Llegida l'anterior declaració que ha durat una hora i quinze minuts, la troba conforme i la firma amb el Secretari general de la Junta de Seguretat Interior, que en dóna fe.

"Joan Torres Picart"

"Aureli Fernández"

Annex 8

Al·locució de Joan Cornudella per ràdio la nit del 27 de novembre.
Publicada pel *Diari de Barcelona* el dia 28

ESTAT CATALÀ té una executòria antifeixista i revolucionària que el posa a cobert de les insídies i les falses posicions. Som una organització que accepta els postulats revolucionaris, que lluita per les reivindicacions obreres, que té víctimes al front, i que treballa a la reraguarda per la lluita antifeixista. ESTAT CATALÀ desautoritza rotundament tot contacte suspecte, en que hagin incorregut els homes, encaminats a fer trontollar la nova societat que neix. Volem aclarir, doncs, que en cap moment aquests homes no han representat la idea ni la tàctica d'ESTAT CATALÀ.

Nosaltres, que en tot moment de perill hem estat al costat del Govern de la Generalitat, en aquest moment que es dibuixa un perill greu, estem al costat del Govern que regeix la lluita antifeixista. No tolerem complots ni maniobres fetes contra el règim i rebutgem tot element que hagi pogut caure en temptacions. ESTAT CATALÀ reafirma la seva col·laboració en la lluita antifeixista, i està, com sempre, disposat al que calgui.

La lluita que sosté el Govern antifeixista, recolzat per totes les organitzacions, és la nostra lluita. Quan la causa passa un moment de perill, quan la causa necessita l'esforç de tots, ESTAT CATALÀ, per la seva trajectòria antifeixista, està al costat del Govern de la Generalitat de Catalunya.

Si ESTAT CATALÀ ha dit públicament que no li interessa la llibertat de Catalunya si els treballadors han d'ésser esclaus, avui dirà que ens repugnarà aquesta llibertat, aconseguida amb una deslleialtat i assolida pel favor d'una trama feixista.

Bibliografia i fonts consultades

Bibliografia

- ALBERT I CORP, Esteve. *Quatre boigs de Mataró*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979.
- ALLISON PEERS, E. *Catalonia infelix*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1970.
- ALQUÉZAR, Ramon. «Esquerra Republicana de Catalunya». A: MOLAS, Isidre. *Diccionari de partits polítics de Catalunya, segle XX*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.
- AMETLLA, Claudi. *Memòries polítiques 1936-1940*. Barcelona: Distribucions Catalònia, 1983.
- ARASA I FAVÀ. *La guerra secreta del Pirineu (1939-1944)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2000.
- AZAÑA, Manuel. *Memorias políticas y de guerra*. Vol. II. Barcelona: Crítica, 1978.
- *Apuntes de memoria y cartas. 1938-1939-1940*. Ed. a cura d'Enrique de Rives. València: Pre-Textos, 1990.
- BALCELLS, Albert. *Història del nacionalisme català: Dels orígens al nostre temps*. Barcelona: Empúries, 1984.
- BARRASS, David. «Repercussions diplomàtiques de la independència “de facto” de la Generalitat a partir de juliol de 1936». *Aïnes* [Perpinyà], núm. 3 (1977).
- BENAVIDES, Manuel D. *Guerra y revolución en Cataluña*. Mèxic: Roca, 1978. [1a ed., 1946]
- BENET, Josep. *Exili i mort del president Companys*. Barcelona: Empúries, 1990.
- BONAMUSA GASPÀ, Francesc. *Política i finances republicanes (1931-1939)*. Lluís Mestres i Capdevila. Tarragona: El Mèdol, 1997.
- BONET, Carles; ROJAS, Carlos. *Lluís Companys*. Madrid: Ediciones B, 2004. (Cara & Cruz)
- BOSCH GIMPERA, Pere. *Memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- BROGGI, Moisès. *Memòries d'un cirurgià*. Barcelona: Edicions 62, 2001.
- CABALLÉ CLOS, Tomás. *Barcelona Roja. Dietario de la Revolución (julio 1936 - enero 1939)*. Barcelona: Librería Argentina, 1939.
- CAMINAL I BADIA, Miquel. *Joan Comorera*. Vol 2: *Guerra i revolució (1936-1939)*. Barcelona: Empúries, 1984.
- CASANOVAS I CUBERTA, Joan. *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- CASTELLS, Víctor. *Nacionalisme català i Guerra Civil*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002.
- CRUELLES, Manuel. *De les milícies a l'exèrcit popular a Catalunya*. Barcelona: Dopesa, 1974.
- *El separatisme català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Dopesa, 1975.
- *La societat catalana durant la Guerra Civil: Crònica d'un periodista polític*. Barcelona: Edhasa, 1978.

- Diari de Sessions del Parlament* (18 agost 1937). [Biblioteca de Catalunya]
- DÍAZ ESCULIES, Daniel. «Objectiu: matar Companys. (El report de Josep Maria Xammar)». *L'Avenç*, núm. 225 (maig 1998).
- «Joan Casanovas i Maristany». *El Temps*, núm. 1030 (març 2004). [Suplement *El Temps d'Història*]
- «Estat Català contra Lluís Companys». *El Temps*, núm. 1075 (gener 2005). [Suplement *El Temps d'Història*, núm. 45]
- FEBRÉS, Xavier. *Frederic Escofet, l'últim exiliat*. Barcelona: Pòrtic, 1979.
- FERRERONS, R.; GASCÓN, A. «Les Milícies Pirinenques, nacionalisme armat». *L'Avenç*, núm. 91 (març 1986).
- FONTANA TARRATS, J. M. *Los catalanes en la guerra de España*. Madrid: Samarán, 1951.
- GALÍ, Raimon. *Signe de contradicció*. Vol. 4: *Aixecament i revolta*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1999.
- GARCÍA OLIVER, Juan. *El eco de los pasos*. París: Ruedo Ibérico, 1978.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria; RIBAS, Antoni. «El complot que quería catalanizar en 1936 la revolución popular». *El Periódico de Catalunya* (25 novembre 1984), p. 17-18.
- IBÁRRURI, Dolores. *Guerra y revolución en España*. Moscou: Progreso, 1966.
- LACRUZ, Francisco. *El Alzamiento, la revolución y el terror en Barcelona*. Barcelona: Librería Arysel, 1943.
- MANENT, Albert. *Semblances contra l'oblit*. Barcelona: Destino, 1990.
- *Josep Maria Espanya. Conseller de la Mancomunitat i de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1998. (Episodis de la Història; 317-318)
- MARQUÉS, Salomó. *Martí Rouret. Mestre, republicà i català*. L'Escala: Ajuntament de l'Escala, 2001.
- MIR, Gregori. *Aturar la guerra. Les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*. Barcelona: Proa, 2006.
- MURIA, Josep Maria. *Vivències d'un separatista*. Barcelona: El Llamp, 1985.
- NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manoel. «Nacionalismos periféricos y fascismo: Acerca de un memorándum catalanista a la Alemania nazi (1936)». *Historia Contemporánea* [Universidad del País Vasco], núm. 7 (1992), p. 311-333.
- OSSORIO Y GALLARDO, Ángel. *Vida y sacrificio de Companys*. Barcelona: Nova Terra, 1976.
- PAGÈS, Pelai. *La Guerra Civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*. Sant Cugat del Vallès: Llibres de la Frontera, 1987.
- RENYER, Jaume. *Un home del silenci: Jaume Cornudella i Olivé: patriotisme i resistència (1915-1983)*. Lleida: Pagès Editors, 2001.
- RIVAS IBÁÑEZ, Enrique de. *Comentarios y notas a "Apuntes de memoria" de Manuel Azaña y las cartas de 1938, 1939 y 1940*. València: Pre-Textos, 1990.
- ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*. Barcelona: Laia, 1976.
- ROJAS, Carlos. *La guerra en Catalunya*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés, 1979.
- ROS I SERRA, Jaume. *La memòria és una decepció: 1920-1939*. Barcelona: Mediterrània, 1995.
- *Miquel Badia. Un defensor oblidat de Catalunya*. Barcelona: Mediterrània, 1996.
- RUBIRALTA I CASAS, Fermí. *Joan Cornudella i Barberà (1904-1985): Biografia política*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- *Una història de l'independentisme polític català: De Francesc Macià a Josep Lluís Carod-Rovira*. Lleida: Pagès Editors, 2004.
- SABATÉ, Modest. «El "no" d'en Cambó, a Gènova, l'any 1936». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 39 (1981), p. 14-15.

- SABATER, Jordi. *Anarquisme i catalanisme: La CNT i el fet nacional català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. *La repressió a la revarguarda de Catalunya, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990. (Biblioteca Abat Oliva)
- SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dir.]. *La Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2004. 6 v.
- SORIA, Josep Maria. «La maldición de los hermanos Badia». *La Vanguardia* [Barcelona] (3-10 agost 2003). [Sèrie de vuit capítols]
- TORRES, Estanislau. *La Bossa de Bielsa*. Barcelona: Destino, 1977.
- TORYHO, Jacinto. *No éramos tan malos*. Madrid: G. del Toro, 1975.
- *Del triunfo a la derrota*. Barcelona: Argos-Vergara, 1978.
- TOUS VALLVÈ, Jordi. *Antoni Andreu i Abelló. Correspondència política d'exili (1938-1939): D'Estat Català al Front Nacional de Catalunya*. Tarragona: El Mèdol, 1999.
- UCELAY-DA CAL, Enric. *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'època republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982.
- «Daniel Cardona i Civit i l'opció armada del nacionalisme radical català (1890-1943)». A: CARDONA, Daniel. *La Batalla i altres textos*. Barcelona: La Magrana, 1984.
- «Estat Català». A: MOLAS, Isidre. *Diccionari dels partits polítics de Catalunya, segle XX*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.
- «El "complot nacionalista" contra Companys. Novembre-desembre de 1936». A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dir.]. *La Guerra Civil a Catalunya*. Vol. 3. Barcelona: Edicions 62, 2003.
- «El pueblo contra la clase: populismo legitimador, revoluciones y sustituciones políticas en Cataluña (1936-1939)». *Ayer* [Madrid], núm. 50 (2003), p. 143-197.
- *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.
- VILA, Enric. *Lluís Companys. La veritat no necessita màrtirs*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.
- VILADROSA, Octavi. *Sang, dolor, esperança*. Barcelona: Sirius, 1991.

Arxius i fons

Arxiu Jaume Ros i Serra. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Monestir de Poblet
 Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Monestir de Poblet
 Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona
 Biblioteca Arxiu Fornas. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Monestir de Poblet
 Biblioteca Figueras. Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Universitat de Barcelona
 Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Universitat de Barcelona
 Fons Arquer. Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Universitat de Barcelona
 Fons del Doctor Joan Solé i Pla. Arxiu Nacional de Catalunya
 Registre Civil de Barcelona

Diaris d'època

ABC (novembre-desembre 1936).
La Batalla (novembre-desembre 1936).
Diari de Barcelona (octubre-desembre 1936).
El Diluvio (octubre-desembre 1936).
La Humanitat (octubre-desembre 1936).
The New York Times (3 desembre 1936).
La Publicitat (octubre-desembre 1936).
El Socialista (novembre-desembre 1936).
Solidaridad Obrera (octubre-desembre 1936).
Le Temps (2 desembre 1936).
Treball (novembre-desembre 1936).
Tribune des Nations (24 desembre 1936).
La Vanguardia (octubre-desembre 1936).

Fonts orals

BROGGI I VALLÈS, Moisès. Entrevista efectuada el 6 d'agost de 2007.
XAMMAR I SALA, Gabriel. Entrevista efectuada l'1 d'agost de 2007.

D'AHIR PER AVUI

Títols publicats

- 1 Martí MARÍN I CORBERA, *Catalanisme, clientelisme i franquisme. Josep Maria de Porcioles* (2000)
- 2 Ramon ARNABAT MATA, «Visca la Pepa!»: *Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)* (2002)
- 3 Soledad BENGOCHEA, *Reacció en temps de canvis. La patronal catalana davant la República (1931-1936)* (2005)
- 4 Eduard PUIGVENTÓS LÓPEZ, *Complot contra Companys: L'afer Rebertés i la trama catalanista per aconseguir la Generalitat durant la Guerra Civil* (2008)

H'

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS
Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

ISBN: 978-84-92583-13-3

9 788492 583133